

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

DESCARTES'TA
DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

ARZU PORSUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. NAİM ŞAHİN

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Arzu PORSUK
	Numarası	158102091003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe Ve Din Bilimleri/Felsefe Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof Dr.Naim ŞAHİN
	Tezin Adı	DESCARTES'TA DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİKİSİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **DESCARTES'TA DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİKİSİ** başlıklı bu çalışma **17/10/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof.Dr.	Naim ŞAHİN	
2	Prof.Dr.	Bayram DALKILIÇ	
3	Dr.Öğretim Üyesi	Yakup AKYÜZ	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ARZU PORSUK		
	Numarası	158102091003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Felsefe tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Descartes'ta determinizm, özgürlük ve ahlak ilişkisi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
Arzu Porsuk
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ARZU PORSUK		
	Numarası	158102091003		
	Ana Bilim /Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI /FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. NAİM ŞAHİN		
Tezin Adı	DESCARTES'TA DETERMİNİZM-ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ			

Bu çalışmanın amacı 17. asrın en önemli filozoflarından olan Descartes'in Determinizm, Özgürlük ve Ahlak ilişkisini incelemektir.

Çalışmamızın giriş bölümünde genel olarak Descartes'ın felsefesinde determinizm ve özgürlük başlığı altında; mekanizm, nedensellik, determinizm ve özgürlük, irade ve irade Özgürlüğü kavramlarını ve bu kavramları Descartes'ın, Felsefesinde nasıl tanımladığına yer verdik. Birinci bölümde, Ahlak teorileri ve Descartes'ın felsefesi başlığı altında genel ahlak teorileri ve Descartes'ın ahlak teorisini tespit etmeye çalıştık. İkinci bölümde ise Descartes'ta Determinizm, Özgürlük ve Ahlak ilişkisine tek tek değinilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise ele alınan konumuz ile ilgili değerlendirme yapılarak, konu ile ilgili yapılacak çalışmalar için tavsiyelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Determinizm, Özgürlük, Ahlak, Mekanizm, Nedensellik, İrade, İrade Özgürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ARZU PORSUK		
	Student Number	158102091003		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. NAİM ŞAHİN		
Title of the Thesis/Dissertation	ACCORDING TO DESCARTES: THE RELATIONSHIP BETWEEN DETERMINISM, FREEDOM AND MORALS			

Aim of this thesis is to examine relation between determinism, freedom and morals of Descartes who is one of the most important philosopher in the 17 century.

In the Introduction section ethics and types of ethics are generally defined and examined how to use in philosophical periods in the first section, basic concepts which are used by Descartes within the context of determinizm and freedom in this Philosophy of ethics are mentioned. In the second section, is mentioned relation between determinizm, freedom and ethics of Descartes one by one. In conclusion section a remark about subject which is mentioned in the other section gave advice about this subject is made.

Key Words; Determinis, freedom, ethics, mechanism, causality, willpower, free discretion,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix

GİRİŞ

DESCARTES'İN FELSEFESİNDE MEKANİZM, DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE İRADE ÖZZGÜRLÜĞÜ

1.MEKANİZM	1
2.DETERMİNİZM	5
3.NEDENSELLİK	7
4.ÖZGÜRLÜK.....	9
5.İRADE.....	12
6.İRADE ÖZGÜRLÜĞÜ.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

AHLAK TEORİLERİ VE DESCARTES'İN FELSEFESİNDE AHLAK

1.1. GENEL AHLAK TEORİLERİ.....	20
1.1.1.MUTLULUK AHLAKI(EUDAIMONISME)	21
1.2. HAZ AHLAKI.....	21
1.3.DEĞER AHLAKI	22
1.4.ÖDEV AHLAKI (BUYRUK AHLAKI)	23
1.5.EGOİST AHLAK	24
1.6.SOSYOLOJİK AHLAK.....	25
1.7. PSİKOLOJİK AHLAK.....	25
1.8.BİYOLOJİK AHLAK	26
2.DECARTES'İN AHLAK TEORİSİ	27
2.1.AHLAKIN TANIMI.....	27
2.2.AHLAKIN KAYNAĞI.....	30

2.2.1.AHLAK-AKIL	30
2.2.2.AHLAK-DİN	32
2.2.3.AHLAK-DUYU	36
2.3.AHLAKİ DEĞERLER OLARAK İYİ VE KÖTÜ	38
2.3.1.İYİ NEDİR?	38
2.3.2.KÖTÜ NEDİR?	39
2.3.3.İYİ VE KÖTÜ DAVRANIŞLARDA BİLGİNİN DEĞERİ.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

DESCARTES'TA DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

1.DETERMİNİZM- ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ	43
2.DETERMİNİZM VE AHLAK İLİŞKİSİ.....	46
3.AHLAKİ ERDEMLER	48
3.1.ERDEM	50
3.1.1. CÖMERTLİK.....	53
3.1.2. ÖLÇÜLÜLÜK.....	55
3.1.3. ADALET.....	56
4.İHTİRASLAR.....	57
4.1.İHTİRASLARIN ÇEŞİTLERİ.....	59
4.1.1. HAYRANLIK	59
4.1.2. AŞK (SEVGİ) VE NEFRET(KİN)	61
4.1.3. ZEVK VE DEHŞET	63
4.1.4. ARZU	64
4.1.5. SEVİNÇ/NEŞE.....	66
4.1.6. KEDER/HÜZÜN.....	67
4.2.İHTİRASLARIN GÖREVLERİ	68
5.DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ	70
SONUÇ	75
BİBLİYOGRAFYA	77

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜEFSBD	Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
SBE,	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜİFD	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
IÜSBD	Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

ÖNSÖZ

Descartes, 1596-1650 yılları arasında yaşamış Batıda 17. Yüzyıl felsefesinin kurucusu olan önemli bir filozoftur. O, filozof olmanın yanı sıra, önemli bir matematikçi, doğa bilimci, analitik geometrinin kurucusu olup son yüzyıllardaki en önemli düşünürlerinden biri olarak modern felsefenin başlatıcısı kabul edilir. Büyük zorluklar içerisinde büyümesine rağmen hayatla mücadelesini asla bırakmamış, düşüncelerini sistematik bir felsefe dizgesi haline getirmiş bir düşünürdür.

Descartes'ın sistemi ve eserleri üzerine pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Onun, ahlak, din, matematik, fizik, felsefe ve bu alanlarda kullandığı yöntem üzerine yapılmış çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Hakkında pek çok araştırmalar ve çalışmalar olmasına karşın yaptığımız araştırmalarda Descartes'ın Determinizm ve Özgürlük anlayışı hakkında bütüncül bir çalışmanın yapılmadığını tespit ettik. Biz bu çalışmamızda, Descartes'ın Determinizm, Özgürlük ve Ahlak ilişkisini ele aldık.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında, genel olarak Descartes'ın felsefesinde determinizm ve özgürlük başlığı altında; mekanizm, determinizm, nedensellik, özgürlük, irade ve irade özgürlüğü kavramlarını ve bu kavramları Descartes'ın, felsefesinde nasıl tanımladığına yer verdik.

Birinci bölümde, Ahlak teorileri ve Descartes'ın ahlak anlayışını irdeledik.

İkinci bölümde, Determinizm- Özgürlük ilişkisi, Determinizm- Ahlak ilişkisi ve son olarak Determinizm- Özgürlük ve Ahlak İlişkisi konularına değindik.

Sonuç kısmında ise konu ile ilgili bir değerlendirme yaptık.

Bu çalışmanın başlangıcından itibaren konu ve yöntem belirleme noktalarında yol gösteren, çalışmanın olgunlaşmasında büyük emekleri olan, hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Naim Şahin'e, değerli görüşlerinden istifade ettiğim, çalışmamızı okuyup eleştiri ve önerileriyle katkı yapan Prof. Dr. Bayram Dalkılıç'a, tezi okuyup önerileriyle katkı yapan Dr. Öğretim

Üyesi Yakup Akyüz'e, ayrıca derslerinde engin bilgi ve becerilerinden istifade ettiğimiz ve bilgi birikimimize çok katkılar sağlayan hocalarım Prof. Dr. Hüsamettin Erdem ve Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk Erdem'e teşekkür ederim.

Arzu PORSUK

Konya-2019

GİRİŞ

DESCARTES'İN FELSEFESİNDE MEKANİZM, DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE İRADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İnsanın var olduğu günden beri en önemli problemlerden biri ahlak konusu olmuştur. Toplumsal, dini ve felsefi boyutlarıyla ele alınan ahlak, Felsefe Tarihinde Antikçağdan beri filozofların da en temel problemleri arasında ele alınmıştır. Dolayısıyla ahlak geçmişten günümüze insanın en temel problemlerinden biri olmuştur. Hatta devletlerin bile var oluş amaçlarının insanın ahlaki yönden eğitilmeleri olarak gören filozoflar da vardır.

Descartes'e göre yapmış olduğumuz ahlaki eylemlerimizin ve ilkelerimizin altında yatan etkenler vardır. Bunları biz özgür irademiz ve bilgilerimize bağlı olarak gerçekleştiririz. Biz bu bölümde determinizm, özgürlük, irade ve nedensellik kavramlarını nasıl ele aldığına ve felsefesindeki yeri ve önemine değinmeye çalışacağız.

1. MEKANİZM

“Machine” sözcüğünden gelen mekanizm, canlı olmayan cisimlerin varoluş biçimlerini, özelliklerini ve görünümünü değerlendiren, görüştür. Diğer bir anlamda ise mekanizm, tinsel olan ya da tinsel olmayan bütün olayları her daim bütün koşullar altında, mekanikçi nedensellik ilkesi ile açıklamaya çalışan felsefi yaklaşımdır. Aslında mekanizm birçok alanda farklı şekillerde tanımlanmakta ve kullanılmaktadır. Fizikte, bütün fiziksel olayları uzay ve uzayda yer değiştirmelerle; biyolojide canlı varlıkları ve organik olayları mekanik yasalara göre açıklamaya çalışan öğretilerdir. Doğanın makine gibi olduğu varsayımından hareket eden bu görüş, kozmolojide Leucippus (MÖ 5-370) ve Demokritos (MÖ 460-370)'un maddeciliğine kadar uzanır ve vitalizmin zıddı niteliğindedir. Bu nedenle bir makinenin konu olduğu süreç ve yasaların ilkece bütün canlılar için de aynen geçerli olduğunu ileri süren bir metafizik öğreti olarak karşımıza çıkan bu düşünce, bütün biyolojik süreçleri de klasik fizik ve kimyanın çerçevesinde kalarak açıklama arayışı içerisindedir.¹ Buna göre bütün doğal, biyolojik ve psikolojik olayların mekanik

¹ Emin Çelebi, 'David Hume'da Psiko-Epistemolojik İlke: Nedensellik' Sayı 20, **SÜİFD**, Konya, s. 178.

nedeneri vardır ve evren, sürekli aralıksız bir şekilde bir nedensellik zinciri içerisinde akıp gitmektedir. Evrende var olan, canlı veya cansız doğa arasında hiçbir ayırım gözetmeden bütün değişimleri nedensellikle açıklar.

Mekanizmi bir makineyi incelemekle daha iyi anlayabiliriz. Makine lokalize edilmiş parçaların bir bütünüdür. Lokalize edilmiş parçalar makinenin çalışmasını temin ederler. Fakat makine, parçaların gelişi güzel lokalize edilmesi değildir; onun çalışabilmesi için parçalarının aralarında kemiyete dayanan bir bağıllığı fonksiyonel olarak gösterilebilmelidir ki, makineden istediğimiz işi elde edelim.² Buna göre, mekanizmda düzenin ve yerin önemli bir nokta teşkil ettiğini en küçük parçaların bile önemli rollerinin olduğunu görmekteyiz.

Hayat da dâhil herşeyi hareketlerin değişim ve intikaline irca etmek isteyen mekanizm, ister fizik, kimyasal ve biyolojik olarak olsun, isterse ruhi, sosyal ve manevi olaylar olsun, herşeyi mekanik kanunlar ve verilerle açıklayan, hareketlerin değişiminin her çeşit olayı izaha kâfi geleceğini, varlığın mekanik olarak hareket ettiğini iddia eden felsefi meslektir. Böylece mekanist teori hayatı bir makinanın çarkları gibi çalışan unsurların birliğine indirgemektedir. Descartes için de doğa mekanik bir yapıdan ibarettir. O, kendisinin canlı-makinalar teorisinde hayvanların davranışını, basit mekanik reaksiyonların bir birliği olarak düşünmektedir. Dolayısıyla bu mekanik yapı sadece maddi dünya ile sınırlı kalmamaktadır, canlı dünyayı da içine alacak tarzda genişlemektedir. Çünkü organizmalar da bu doğanın bir parçasıdır ve doğanın bütününde geçerli olan yasalar organizmalar içinde geçerli olmalıdır. Ancak Descartes'a göre ayrımı düşünme olan ruh bu mekanizmin dışında kalmalıdır.³ Descartes, için mekanizm canlı-cansız bütün şeyler için geçerlidir. Evrendeki bütün olayların varoluşlarını sağlayan, nasıl yönetilmesi gerektiğini düzenleyen, belirli kural ve normlar sayesinde organizmalar yasalarını belirleyen bu mekanizmdir.

Antik çağdan bu yana bütün mekanistler, organik varlık alanının maddi varlık alanına indirilebileceğini ileri sürmektedirler. Bu inanç W. Harwey yoluyla

² Tahsin Yılmaz, **Determinizm ve Hürriyet Problemi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 21.

³ Ali Osman Gündoğan, **Descartes'ta Mekanizm, Felsefe Dünyası**, Sayı 16, 1995, Ankara, s. 49-50.

Descartes'a da ulaştı. Harwey'in kan dolaşımını mekanik olarak açıklaması ve Galilei'nin mekanik kanunlarını ortaya koyması, hayat ve psikik olayların da mekanik olarak açıklanabileceği inancını doğurdu. Hemen hemen bütün 17. ve 18. Yüzyıl filozofları ve araştırmacıları kendilerini bu konuya vermişlerdir. Descartes'ın bilimsel açıklamaya yaklaşımının kapsamlı bir vasfı mekanik modellerin kullanımınıdır. Mekanik görünüş, Descartes'ın asli başlatıcıları arasında on yedinci yüzyıl bilimsel devrimine damga vuran şeylerden biridir.⁴ Descartes için fiziki, kimyasal, biyolojik, sosyal ve manevi olayların hepsini mekanik kanunlar ve yasalarla açıklanacağını kabul etmektedir.

Descartes'in bir makine gözü ile baktığı organizmada her şey ezelden beri verilmiştir, zira organizma Tanrı tarafından öyle bir şekilde düzenlenmiştir ki, "bütün fonksiyonları onun uzuvlarının düzeninden meydana gelir. Tıpkı bir saatin veya ağırlığına göre hareket eden otomatlar gibi hareket eder. Descartes'i organizmayı bir otomat olarak ele almaya götüren sebep, zaman hakkındaki görüşüdür sanıyoruz. O, yukarıda belirttiğimiz gibi, maddi varlık alanındaki cisimlerin dairesel bir dönüşle hareket ettiklerini ileri sürmektedir, bu yüzden cisimlerden bir parça saydığı organizmadaki olayların birçok defa aynı şekilde ortaya çıktıklarını, dolayısıyla organizmada hiçbir yeniliğin olmadığını ifade etmektedir. İşte bu yüzden, Descartes organizmayı maddi varlık alanına irca ederek açıklanabileceğini ileri sürer, bu durumda organizma bir makineden farksızdır.⁵ Bu Descartes için herhangi bir yeniliğin olmadığını makine gibi evrendeki her şeyin aynı olduğunu bu döngünün sürekli devam ettiğini, hareketlerinde herhangi bir değişimin olmadığını, Tanrı'nın onu muazzam bir şekilde yarattığını bu düzenin yeniliksel anlamda belki ortaya bir şey koymasa da devam ettiğini görmekteyiz.

Descartes doğa anlayışında tamamıyla mekanisttir. Felsefesi hareket ve uzamı birleştirmek suretiyle hareketi sürekli kılmakla beraber yine zaruri ve sürekli bir yaratış onu devam ettirmektedir. Her an kâinata bir müdahale edici vardır. O, Âlem dediğimiz bu kozmik yapıyı büyük makine olarak tasavvur etmekte ve bu makinenin

⁴ John Cottingham, **Descartes Sözlüğü**, Çev. Bülent Gözkan, Necati Ilgicioğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovanlıkaya, 1. Baskı, Doruk Yayınları, Ankara, 2002, s. 147.

⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 42-43.

hareketini ve sistemi oluşturan parçaları fizyolojik bazda açıklamıştır. Bedenin işleyişi sistemde neler olup bittiğine bağlıdır.⁶ Mekanist sistemin değişebileceğini de Descartes bir noktada kabul etmiştir. Evreni sonsuz, muazzam şekilde yaratan Tanrı'nın gelecekte evrede müdahale edebileceğini, bu mekanik yasalarında değişerek başka şekil ve normlar bulabileceği sinyallerini vermektedir.

Descartes, yüksek felsefi yeteneği ile yeni fizik ve gökbilimin etkisinde kalarak, materyal dünya kuramında Descartes'çiliği bütünüyle belirgin (determinist) çizgiye yaklaştırarak, felsefe tarihinde önemli bir dönüm noktasına gelmiştir.⁷

Descartes, doğa, mekanik ve materyalist kavramların aynı görüldüğü gibi olduğunu ancak ruhun ise farklı bir alan olduğunu söyleyerek onu ayrı tutmuştur. Bu yüzden onun düşüncesinde ontolojik olarak ruh ve beden ayrımına dayalı yapıda alem determinist bir belirlenimcilikle ortaya koyarken diğer taraftan ruh konusunda aynı şeyi söylemek zor görünür. Ahlak denilen olgu daha çok ruh beden düalizminde ruhun alanına aittir. Bu duruş genellikle psikofiziksel düalizm diye adlandırılır. Descartes bu iki alanı, doğa ve ruh, mantıksal karşıtlıklar olarak tanımlarken, bir taraftan da, bu ikisinin karşılıklı olarak birbirini etkilediğini iddia etmiş ve neden ile sonuç arasında bir özdeşliği gerekli kılan etki anlayışına sahip olmuştur. Descartes, mantıksal olarak farklı tanımlanan iki faktör arasında bir özdeşliğin gerçekliğini varsaydığı için mantıksal bir ikileme düşmüştür. Bu, mantıksal-felsefi bir problemdir ve kavramsal bir problemdir; ampirik araştırmayla çözülebilecek bir problem değil. Descartes, açıklama girişimlerinde sürekli olarak mekanik kavramları kullanmıştır. Örnek olarak, beden ile ruh arasında gerçek bir nedensel bağlantı olduğunu inkâr ederek Descartesçı düalist ikilemden kurtulabiliriz.⁸ Descartes ruhu mekanik yapıdan kurtarmak için ruh ve beden ayrımına giderek, bu iki alanın, iki ayrı töz olduğunu söyleyerek, bu karışıklığı ortadan kaldırmıştır. Bedenin, maddenin tıpkı atomlar gibi

⁶ Fadima Güneş, **Descartes ve Spinoza'da Duygu-Ahlak ilişkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2008, s. 28.

⁷ Bertrand Russell, **Batı Felsefesi Tarihi Ortaçağ**, Çev: Muammer Sencer, Beşinci Basım, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 311.

⁸ Skirbekk Gunnar, Gilje Nils, **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, 3. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2001, s. 255-256.

yer, şekil, hareketleri farklı olsa da materyalist anlamda yaratıldığı şekiller bellidir. Fakat ruhu bilemediğimiz için ruhu farlı alana almaktayız.

Descartes evrende bir mekanizmin olduğunu kabul ederek, yasaların bu mekanik düzen içinde işlediğini belirtmektedir. Meydana gelen her olayın mekanik düzen içinde bir nedeninin olduğunu, bunları yasalarla açıklanıp, kabullenebileceğimizi ve bir sonuca varabileceğimiz noktasındadır. Bu noktada nedensellik bizi determinizme götürmektedir. O halde determinizm nedir? Descartes'in felsefesinde yeri ve önemi nedir?

2.DETERMİNİZM

Doğa bilimlerinde, evrende bütün olup bitenlerin nedensellik bağlantısı içerisinde belirlendiğini öne süren görüş iken; teolojide, evrenin yanı sıra insan iradesinin de Tanrı tarafından belirlendiğini öne süren determinizm, varlığını oluşturduğumuz şeylerin rastlantısal bir oluşumun değil de, varoluşunu belirli bir düzen ve yasalarla nedenlerle ortaya çıktığını kabul eder. Descartes zamanı geri dönmeyen, yaratıcılığını durmadan yenileyen Tanrı'ya yüklemiş, bu yüzden insanın hürlüğünü temellendirebilmek için de ruhi olayların kendisinden çıktığı mekanik bir "ben" görüşüne sarılmış ve bu ben'e irade-i cüz'ie vererek hürriyeti göstermeye çalışmıştır. Fakat böyle bir ben anlayışının bizi determinizme götüreceği apaçıktır.⁹ Descartes evrenin içindeki varolan tinsel olan ya da olmayan tüm cisimlerin Tanrı tarafından yaratıldığını ve evrene gönderildiğini bunu determinist bir yapı içinde yaptığını görmekteyiz.

Determinizme göre aynı sebepler daima aynı sonuçları meydana getirir. En baştaki daha başlangıçtaki hareket ve faaliyetlerimiz determinizme dayanır. Adımızı atarken, ayağımızın altındaki toprağın eskisi gibi yerinde kalacağına, boşluğa uçmayacağımızı, fırlatılan taşın herhangi bir yere değil de, atılan yere gideceğine, ekilen tohumun aynı cinsten bir tohum vereceğine, farkında olalım veya olmayalım, inanmışız demektir.

⁹ Çelebi, a.g.m., s. 179-180.

Genellikle determinizmin temel unsurunun “kanunluluk” olduğu ileri sürülür. Kanunluluk da, her olay kanuna göre meydana gelir diye ifade edilir. Ancak, determinizmin tam olarak anlaşılabilmesi için kanunluluk yeterli değildir; neticenin sebep tarafından doğurulmasını, genetik unsuruda göz önüne almak gerekir. Şu halde, determinizm kanunluluktan daha fazla bir şeydir, olayların meydana gelişlerinin yoludur. Demek ki, determinizmin unsuru tek değil, ikidir, bunlar kanunluluk ve genettir. Bu iki unsur determinizmin tam olarak anlaşılmasına yardım ederler. Bu unsurları bir ifade altında toplayacak olursak şöyle diyebiliriz; her olay başka bir olay tarafından meydana getirilir ve determine edilir.¹⁰ Her olayın meydana geliş şekli bir kanuna ve genetiğe göre gelmektedir. Olayların altında yatan nedenler aynıdır. Ancak bu nedenlerde sebep ve sonuç arasında bir bağlantının olması ve aralarında herhangi bir kopukluğun olmamasıdır. Çünkü herhangi bir kopukluk olursa hem genetik anlamda hem de kanunlar ile toplamamız zor ve mümkün olmaya bilir. Bu yüzden her zaman sebep ile netice arasında süreklilik gerektiren bir bağlantının olması gerekmektedir.

Determinizm, neticeyi meydana getiren sebeplerin çokluğunu kabul etmez. O, neticeyi meydana getiren sebebin tek olduğunu; eğer sebepler çok görünüyorsa, bunların tek bir sebebe irca edilebileceğini ileri sürer. Başka bir deyişle, determinizme göre, gerçek sebep, bütün öncül sebeplerimizin bütününe oluşturmaktadır. Bundan dolayı sebepler çokluğu tek bir sebebe irca edilmiş olur. Her zaman hakiki bir sebebin varlığını kabul etmeliyiz.

Determinizmde sebep ile netice arasındaki bağıllıkta zamanın rol oynamaması gerektiğidir. Çünkü zamanın, olayların özünü değiştirdiği, olaylara yaratıcı olarak tesirde bulunduğu kabul edilirse, hiçbir zaman ne aynı sebepler ne de aynı sonuçlar ortaya çıkabilir.¹¹ Bunlar sürekli olarak aynı kalmaktadır. Çünkü zamanın sürekli devinimsel farklılığından dolayı netice ve sonuçta değişebilir. Bu değişimin olması bizi büyük bir yanıışa götürebilir.

¹⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 12-14.

¹¹ Yılmaz, a.g.e., s. 18-19.

Determinizm tikel bir olgunun, zorunsuzluğu ve tutarlılığına daima bağıntılı olan çeşitli kadro ya da gerçek dünyalardan birinde tamamlanması ve olayların durumlarını belirtmek, açıklamalarını yapmak amacıyla yaşanmış, bilinmiş kurulmuş ama daima zorunsuz olan gerçek kadrolardan veya son dünyalardan birinde tamamlanmasıdır. Bu tamamlanma seçilen gerçek dünyanın ya da kadronun rölatif bir tutarlılıkta olmasını nicel ve nitel, tersine çevrilemez, kesikli ile sürekli arasındaki çeşitli aracı zamanlardan birinde cereyan etmesini gerektirir.¹²

Descartes için aklın kullanılmamasından çok, doğru kullanılması ve yanlış sonuçlara vardiran nedenler üstünde durmak daha önemlidir. Determinizm içinde bu böyledir. Her şeyin doğru bir sebebi ve neticesi vardır. Bu sebep ve netice değişmemektedir. Mekanik yapı içerisinde, bu düzeni sağlayan şeylerinde bir otomat gibi düzenli, doğru ve sağlam bir sebep ve neticesi vardır. Konumuz açısından sebep ve neden kavramları önemlidir. Dolayısıyla nedensellik nedir? Descartes'ta nedensellik neyi ifade etmektedir? Bu sorulara cevap bulmaya çalışalım.

3. NEDENSELLİK

Nedensellik, genel olarak sebebin sonuç ile olan zorunlu ilişkisi, mekanik ve akli bir dinamizm ile çalışan zorunlu olaylar zinciri, nedenle etki arasındaki bağlantı veya ilişki olarak ifade edilmektedir.¹³ Her olayın bir nedeni olduğunu ve neden etki arasında zorunlu bir bağlantının olduğunu saptamaktadır. Her ilkenin zorunlu bir yargı, önermesi vardır.

Nedensellik Descartes'ın hem metafizik hem de fiziğinde önemli bir rol oynar. Meditasyonlar'da, kendi varlığının bilgisinden hareketle Tanrı'nın varlığının bilgisine geçerken, kendisinde bulunan Tanrı ideasının kaynağının Tanrı'nın kendisi olması gerekliliğini öne sürebilmek için, karmaşık bir nedensellik ilkesi kullanır. Descartes bu ilkeyi savunurken hiçlikten hiçbir şey çıkmaz ilkesinin birazcık değiştirilmiş biçimi olduğunu söylemektedir. Ama Descartes'ın argümanı, her şeyin bir nedeni olması gerektiğini söyleyen genel varsayımından daha güçlü ve daha

¹² Georges Gurvitch, **Sosyal Determinizm'in Çeşitleri ve İnsan Hürlüğü Üzerine Altı Konferans**, Çev: Nurettin Şazi Kösemihal, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1958, s. 6-8.

¹³ Emin Çelebi, **David Hume'da Nedensellik Bağlamında Ahlak ve Hürriyet Problemi**, Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Doktora Tezi, Konya, 2008, s. 30-31.

belirli bir ilkeye dayanmaktadır. Descartes'ta metafizikten fiziğe geçtiğimizde Descartes'ın nedensellik kavramı daha açıklık kazanır. Üstün neden olarak Tanrı hala çok önemli rol oynar. Descartesçı fiziğin temelini oluşturan hareket yasaları da kökenlerini doğrudan Tanrı'da bulurlar: Tanrı başlangıçta maddeyi, hareketi ve sükuneti ile birlikte yarattı. Şimdi de yalnızca başlangıçta koyduğu hareket miktarının aynı kalmasını sağlıyor.¹⁴

Descartes için nedensellik Tanrı'nın kendi varlığından oluşmakta ve ortaya çıkmaktadır. Onun sisteminde hem fizik hemde metafizik konularında Tanrı önemli bir yere sahiptir. Çünkü her şey Tanrının yaratması olarak ortaya çıkar. Tanrı'nın yaratmasının birçok nedeni vardır. Descartes için Tanrı hiçbir şeyi boşu boşuna yaratmaz.

Felsefi sistemler de farklı nedensellik anlayışlarına sahiptirler. Descartes bütün hakikatler birbirinden çıkar ve karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğunu yönteminin sırrı yalnız ilk ve en basitlerden başladıktan sonra yavaş yavaş ve basamak basamak en uzak ve en ufak girintilerine kadar ilerlemektedir. Dünyada bulunan bütün şeylerin doğruluğundan kuşku duysak da ondan kuşku duyamayız. Sonunda hiç aldanmamak için iyi başlayınca da, en ufak bir kuşkuya konu olacak hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemeye dikkat etmeliyiz.¹⁵ İster bir insan olalım isterse bir makine ya da tinsel bir varlık yaşadığımız veya karşılaştığımız bütün olayların altında yatan bir nedenin, sebebin var olduğunun ve bu sebebinde her zaman bir sonucunun olduğunu görmekteyiz. Bu Descartes için de böyle olmuştur. Evrende her zaman bir düzenin var olduğunu, bu düzen içinde varolan şeylerinde bir rastlantı sonucu değil de var olmasının bir sebebi ve sonucunun olduğunu ve bu sonucun bizi üstün bir iyinin varlığı olan Tanrı'ya götürmektedir. Ancak bu mekanik düzen içindeki yaratılışımızın, davranışlarımızın, seçimlerimizin altında yatan bir sebep ya da ilke var mı? Yoksa bütün davranışlarımızı özgür irademizle mi gerçekleştiriyoruz? Evrendeki mekanik düzen ve determinist yapı içinde özgürlüğün yeri ve önemi nedir?

¹⁴ Cottingham, **a.g.e.**, s. 163-165.

¹⁵ Rene Descartes, **Tabiat Işığı İle Hakikati Arama**, Çev. Sanem Sollers, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 61.

4.ÖZGÜRLÜK

Özgürlük (hürriyet) kelimesinin farklı anlamları olduğundan, herkes tarafından kullanılan ve kabul edilen bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. İhtiva ettiği anlamlar, onu kullananın felsefi inancına, siyasi görüşüne göre değiştiği gibi, kelimenin kullanıldığı alanların farklılığına göre de değişir. Özgürlük bir yaşama halidir, duygusal alana aittir. Herkes için kabul edilebilen bir tanımının yapılamamasının sebebi budur. Duyguların, maddi şeylerin yapıldığı gibi tam bir tanımını yapılamaz. İşte özgürlük kelimesine felsefi ve siyasi görüşlere göre farklı anlamlar verilmesi, onun bu kavram niteliğinden gelmektedir.¹⁶ Herkesin yaşayış, bilgi, dini, siyasi, etnik ve kültürel değerleri farklı olduğu için özgürlük kelimesi sık sık farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak hepsinin sonucunda insanın kendi iradesiyle doğruyu ve yanlış ayıt etmesi ve seçmesi diye tanımlayabiliriz. Kimsenin etkisi ve baskısı altında olmadan kendi kararlarımızı kendimizin verebilmemizdir.

İnsanın hürlüğü tasvire kalkışmak için ilkin onu duymak, yaşamak gerekir. Özgürlük, insan varlığının kolektif olduğu kadar ferdi, son derece karışık bir vasfi, bir niteliğidir. Her çeşit için, fiilin, tepkinin, gidişin altındadır; o güçlükleri yenmek engelleri devirmek, durumları değiştirmek gücünü taşır. O gerçeğe çevrelenmiş şartlı ve bağıntılı bir özgürlüktür. O, determinizm gibi sadece zorunsuzluk ile tutarlılık, kesikli ile sürekli arasında bulunmakla kalmaz; çeşitli determinizmleri, işaret noktaları ve araçları gibi kullanmak ihtiyacındadır da. İnsan özgürlüğü amaçlarına ulaşmak için özellikle sosyal, psikolojik ve biyolojik determinizmleri kullanır.¹⁷ İnsan ancak yaşadığı ve diğer insanlarla iletişim ve etkileyişime girdiği şekilde kendi özgürlüğünün farkına varabilir. Nerelerde özgür olduğumuzu nerelerde özgür olamadığımızı, bulunduğumuz çevrenin içerisindeki yerimizin neresi olduğunu anladığımız, gördüğümüz zaman özgürlüğümüzü yakalamış oluruz. Bundan dolayı özgürlük sürekli değişen bir şey olarak tanımlanmıştır.

Descartes'in özgürlük anlayışını, kendisinden önce gelen filozoflara göre, ileri bir adım saymak doğru olur. Descartes'e göre özgürlük, ruhi varlık alanında ortaya çıkan bir fenomendir. Bu öyle bir fenomendir ki, "bizi yaratanın her şeye gücü yetse de,

¹⁶ Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, 7. Baskı, Divan Kitap Yayınları, Ankara, 2014, s. 15-17.

¹⁷ Gurvitch, **a.g.e.**, Önsöz, s. 6.

hatta bizi aldatmaktan zevk duysa bile, yine kendimizde bir özgür varlığın olduğunu duymaktan geri kalmayız. Bu öyle bir özgürlüktür ki, onunla biz istediğimiz zaman iyice bilmediğimiz şeylere inanmaktan sakınmak suretiyle aldanmamızın önüne geçebiliriz. Descartes'in öne sürdüğü özgürlük irade özgürlüğüdür, mahiyeti ise, “yapmak veya yapmamak için dışardan hiçbir kuvvetin buna zorladığını duymadan hareket etmemizdir”. Gerçi bu irade Tanrı tarafından yaratılmıştır, ama onu hareketlerinde zorlamamıştır. Bu yüzden insan iradesi, irade olmak bakımından, Tanrının iradesinden farklı değildir.¹⁸ Descartes için özgürlük irade özgürlüğüdür. Ancak biz kendi hür irademizle seçimler yaparak sonuçlarını üstlenirsek özgürlüğümüze kavuşmuş oluruz. Tanrı bizi yaratırken hepimize irade vermiştir. Onu nasıl kullanacağımızı bize bırakmıştır. İnsanın iradesi her ne kadar tanrı tarafından verilmiş olsada, ayrıca Tanrı insana onu özgür bir biçimde kullanma gücünü de vermiştir.

Descartes'e göre irade, baştan beri, anlayış melekesi ile birliktedir; o, ancak anlayışın verdiği bilgilerin ışığı ile hareket ederse hür olabiliriz, yoksa olamayız. Bunun içindir ki, hürriyet gelişi güzel seçme yapmak değildir. O, anlayışın sağladığı bilgilere göre bir şeyi yapmak veya yapmamaktır. Bu sebepten ötürü ki, doğrunun apaçıklığından yoksun olduğumuz zaman kayıtsız kalmak hürriyetimizin en aşağı derecesidir. Zira hür olmak için iki zıttan birisi veya ötekisini seçmekte kayıtsız kalmak zaruri değildir. Bilakis iki zıttan birisi tarafına, gerek iyi ve doğrunun o tarafta bulunduğunu bildiğim için ne kadar meyledersem, o kadar da hür olarak onu kabul ederim. Descartes, insanda seçme fiillerini yöneten mekanik bir ‘ben’ görüşünü kabul ederek hürriyeti temellendirmeye çalışmıştır.¹⁹ Bu mekanik bende her ne kadar bir seçim yapmak zorunda olsak bile bunun aslında bir neden olduğunu, iki zıttan birini gelişi güzel değil de yaratılış şeklimiz ile seçmek zorunda olmamız oluşturmaktadır.

İnsanın özgür istence sahip olması, ya da daha doğru olarak benim özgür istence sahipliği, benim onu bilmemin Cogito, ergo sum mantıksal önsel olması anlamında, birincil bir veridir. Bizi yaratmış olan kim çıkarsa çıksın ve üstelik bu her şeyden

¹⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 53.

¹⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 54.

güçlü ve aldatıcı olarak görünse bile, gene de bir özgürlüğü yaşarız ki onun yoluyla hiçbir pekin bilgilerini taşımadığımız şeyleri gerçek ve tartışılmaz olarak kabul etmekten kaçınabilir ve böylece aldatılıyor olmamızı bütünüyle önleyebiliriz.²⁰ Kendi istencimizle seçtiğimiz şeyleri tanrı bizi yaratmış, irade vermiş olsa bile yine de biz kendi özgür irademiz ile yapmış oluruz. Descartes aslında burada Tanrı'yı saf dışı bırakmıştır.

Özgür olabilmem için, karşıt iki şeyden birinin ya da ötekinin seçiminde ilgisiz olmam zorunlu değildir. Tersine, birine doğru daha fazla eğildikçe iyinin ve gerçeğin onda bulunacaklarını görsem de görsem de, ya da Tanrı benim iç düşüncemi böyle düzenlemiş olsun ya da olmasın onu daha özgürce seçer ve benimserim. Hiç kuşku olmaksızın, hem tanrısal kayra ve hem de doğal bilgi benim erkinliğimi azaltmak bir yana, tersine onu arttırır ve güçlendirirler. Descartes, aynı zamanda düşünüyordu ki hiç kuşkusuz istenç ne denli nesnel olarak yeğlenebilir seçime yöneliyorsa, özgürlüğümüz o denli artmaktadır ve başka bir seçimde bulunmaya yeteneğin özsel olarak gerçek etkinliğe ait olmadığını imliyor gibi görünmektedir.²¹ Descartes için önemli olan kendi özgür irademizin farkına varmak ve ona göre seçimlerde bulunmaktır. Her ne olursa olsun hiçbir koşula bağlı olmadan istediğimiz şekilde davranmamızdır. Ancak bu şekilde özgür olmuş oluruz.

İnsan hürlüğü, determinizmden sadece zorunsuzluğun, kesinliliğin, niteliğin kudreti, üstünlüğü bakımından ayrılmakla kalmaz; bunlardan başka, hürlük: olmakta olan önceden kestirilmesi mümkün olmayan binbir sürprizle dolu olaylar alanı olduğu halde; determinizm olmuş bitmiş, sonuçları belirmiş, gerçekleştirmeleri tamamlanmış olaylar alanıdır.²² Determinizmde evrende bütün olup bitenlerin nedeni olduğunu ve bu nedensellik içinde belirlenmesi vardır. Bunu teolojik olarak da insan iradesini de Tanrı tarafından belirlenmiştir. Bundan dolayı determinizm ile özgürlük arasında bir ayrım vardır.

²⁰ Frederick Copleston, **Felsefe Tarihi Descartes**, C.4, Çağdaş Felsefe, Bölüm A, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1986, s. 197.

²¹ Copleston, **a.g.e.**, s. 200.

²² Gurvitch, **a.g.e.**, Önsöz, s. 7.

Birçok imkan karşısında kalındığı zaman hiçbir tercih sebebi olmadan karar verme kudretine kayıtsızlık hürriyeti denir. Kayıtsızlık hürriyeti taraftarlarına göre, insan hürriyeti kendisini bu kudrette gösterir. Bu görüşe deterministlerin anlayışı karşı çıkar. Bunlara göre de, her seçme mutlaka bir sebebe bağlıdır, tercih sebebi olmadan bir seçim yapılamaz. Bu anlayışa karşı çıkan Descartes, kayıtsızlık hürriyetine “hürriyetin en aşağı derecesi” diyor ve hür olmak için seçmede bir sebebe bağlanmamanın zorunlu olmadığını belirtiyor. Descartes, kayıtsızlık hürriyetine kısmen yer verdiği için seçmenin bir sebebe bağlı olduğu kanaatindedir.²³ Descartes için özgür irademiz ile seçtiğimiz şeylerin altında da aslın da yatan bir sebep vardır. Bizi ona seçmeye yönlendiren her ne ise kayıtsız olduğumuzu bize göstermektedir. Deterministlere göre her seçimin mutlaka bir sebebi vardır. Descartes için ahlakın kapsamına giren seçimler de dahil, bütün olayların özgür iradeyi ve insanın başka türlü davranabilme imkanını kabul etmeyen birtakım önceden var olan zorunlu nedenler zincirinin zorunlu olarak belirlendiğini kabul etmektedir. Mekanik ve determinist sistem içerisinde evrenin yaratılıştan insanlığa kadar mekanik sistemle bir determinist yapı vardır. Bu yapıyı irademizi de kullanarak seçmiş olduğumuz tercihlerle, anlamaya, yönlendirmeye çalışmaktayız. Peki bu mekanist ve determinist sistemlerde seçimlerimizde irademizin bir etkisi var mıdır? Varsa bu nasıl bir etkiyi teşkil eder. Sonsuz kudret ve güç sahibi olan Tanrı'nın burada bir müdahalesi var mıdır? Şimdi bu sorulara cevap aramaya çalışacağız.

5. İRADE

Descartes, İradenin sadece bizim bir şeyi yapmak ya da yapmamak yani bir şeyi kabul etmek ya da ondan uzak durmak kabiliyeti olarak tanımlamaktadır. Daha doğrusu akıl bize yapılması ya da yapılmaması, hedef edinilmesi ya da sakınılması gereken bir yol gösterdiğinde, bizim o yola kendi dışımızdaki hiçbir gücün baskısını hissetmeksizin meyletmesidir.²⁴ Eylemlerimizi düşüncemize uygun olarak gerçekleştirme yetisine varırsak irademizi kullanmış oluruz. İrade kavramının olması için zorunluluk kavramının olmaması gerekiyor. Çünkü iradede kendi isteklerimizi doğru ya da yanlış olsun onu seçme kabiliyetini göstermemiz önemlidir.

²³ Öner, a.g.e., s. 22-23.

²⁴ Rene Descartes, **Metafizik Üzerine Düşünceler**, Çev. Atakan Altınörs, 3. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 117-119.

İradede önemli olan bir şeyi kabul ya da inkâr etmek, başka biri tarafından zorlanmamak önemlidir. İki şeyden birini seçmekte zorunluluk yoktur ve bunlardan birini seçerken iki durum göz önünde bulundurulur. 1) doğrunun bunlardan birinde olması ve 2) Tanrı'nın iradesi. Tanrı'nın iradesiyle anlatılmak istenen şey, Tanrı'nın o düşünceyi zihne yerleştirmesidir. Bunun için bunlardan birine ne kadar yönelirse, o denli özgür olarak o şey istenmiş olur. Kayıtsızlık ve ilgisizlik, özgürlüğün en aşağı derecesidir diyen Descartes, bunun iradenin yetkinliğinin aksine eksikliğini yansıttığını belirtmektedir.²⁵ Descartes için iradede önemli olan mutlak bir irademizin olması ve eksiklerimizi görerek irademizle her şeyin üstesinden gelebilmemizdir. Her ne kadar Descartes'ta irade bize tanrı tarafından verilmiş olsada seçimlerimizde özgür bir yetkinliği de vermiştir. Determinist bir özgürlüğü savunmaktadır.

İradenin sadece bizim bir şeyi yapmak ya da yapmamak yani bir şeyi kabul etmek ya da ondan uzak durmak kabiliyetimden ziyade, daha doğrusu akıl tarafından bize yapılması ya da yapılmaması, hedef edinilmesi ya da sakınılması gereken bir yol gösterdiğinde, bizim o yola kendi dışımızdaki hiçbir gücün baskısını hissetmeksizin meyletmemizdir.²⁶ Onun için hiçbir gücün, ideolojinin, baskısı altında kalmadan seçimlerimizi yapmamız gerekir. Ancak bu şekilde bir iradenin varlığından bahsedebiliriz.

Descartes mutlak ve yaratıcı bir cevher olarak kabul ettiği Tanrı karşısında insanın yapıp etmelerinde hür olduğu kanaatindedir. İnsanın hür oluşu, onun irade sahibi oluşundandır. Tanrı'nın insana verdiği yetilerin en genişisi irade'dir. Descartes'a göre insan hürdür, bu hürlüğü Tanrı sayesinde. Bu O'nun bir lutfu, bir hidayetidir.²⁷ Tanrı üstün iradesinden insanlara da vermiştir. Bu yüzden her şeyden önce insan, kendi iradesini dokunulmaz olarak görmektedir. Eylemlerimizi ve düşüncelerimizi, bilinçli ve amaçlı bir şekilde, belirli hedeflere ulaşmakta kullanmalıyız.

²⁵ Bayram Ali Çetinkaya, **Doğu'dan Batıya Düşünce Serüveni**, C. 3, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 92-93.

²⁶ Rene Descartes, **Metafizik Üzerine Düşünceler**, Çev. Atakan Altınörs, 3. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 117-119.

²⁷ Öner, **a.g.e.**, s. 39.

Descartes için irade tamlığını ve olgunluğunu fikirlerde bulur. Fakat biz, çalışmaksızın ve içten bir değişme olmaksızın, kendiliğimizden doğrudan doğruya bilmiyor ve gitmiyorsak, açık ve seçik fikirlerle düşünmüyoruz ve irademizi tam olarak anlamıyoruzdur. Bu bizim bilgisizliğimizden hareket ettiğini gösterir ve bizi karışık, karanlık fikir ve durumlara sokar. Bu yüzden bilmediğimiz müddetçe ve bunlarda karışık oldukları ölçüde, irade kararsızdır, tayinsizdir.²⁸ Tam bir iradenin varlığı Descartes'e göre sağlam ve doğru bilgilerimizden geçer. Ancak bu şekilde eylemi başlatabilen yetiye sahip olmuş oluruz.

İrade iki türdür. Bazıları ruhun etkileridir, ruhun kendinde sona ererler. Tanrı'yı sevmek istediğimiz zaman ya da genel olarak, düşüncemizi maddi olmayan bir şeye uygulamak istediğimiz zaman bu böyledir. Bazıları da, bedenimizde sona eren etkilerdir; irademizle gezinmek istediğimiz zaman ayaklarımız hareket eder ve yürürüz.²⁹ Biri manevi duygularımızı oluşturan irademizdir, diğeri ise maddi, bedenen olan eylemlerimizi oluşturan irademizdir. Her iki iradede önemlidir. İkisi de insanlar için çok önemlidir.

İnsanın iradesini bilgisine göre kullanmasında, Tanrı'nın onu serbest bırakmasının, yani onu hür kılmasının kanıtı olarak Descartes, insanın aldanmasını, günah işlemesini, başka deyişle yanlış yapmasını gösteriyor: Tanrı'nın beni aldatmasına asla imkan yoktur. Çünkü her hile ve aldatmada bir nevi olgunsuzluk ve eksiklik bulunur. Aldatmak istemek şüphesiz zaaf ve kötülüğe delalet eder. Bu ise Tanrı'da bulunmaz.³⁰ Tanrı bize sonsuz iradesinden bir irade vermiştir. Onda var olan her şey doğrudur. Ancak yanlış kullanılan irademizde aklımızı doğru kullanmayarak, yanlışla yönelerek kaybedebiliriz. Bunu bize Tanrı vermez. Bizim düşmüş olduğumuz bir yanılgıyı gösterir. Çünkü Tanrı insanların bile bile kötülük yapmasını istemez.

Descartes'e göre tamamıyla cüz'i irademize bağlı olan ve bütün insanların başka bir yerden yardım almaksızın elde edebileceği bir mutluluktan söz edebiliriz.

²⁸ Laberthonniere, **Descartes Üzerine Tetkitletler**, Çev. Mehmet Karasan, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, s. 255-257.

²⁹ Rene Descartes, **Ruhun İhtirasları**, Maviçatı Yayınları, İstanbul, 2016, s.18.

³⁰ Öner, **a.g.e.**, s. 38.

Ona göre, akıllarını serbestçe kullanan ve bu mutluluğa erişmek için tutulması gereken yolu bilenler tarafından bu anlaşılmaktadır. Çünkü kendisini mutlu etmek istemeyen hiç kimse yoktur. Fakat çoğu kişi Descartes'e göre bunun yolunu bilmez ve çok zamanda bedendeki hastalık iradenin özgürlüğüne engel olur.³¹ İrademizi kullanamazsak yanlışa düşeriz ve bu bizi kötülüğe yöneltir.

Descartes iradeyi ahlak felsefenin temeline yerleştirmiştir. Çünkü irade olmadan insan yetilerinden söz etmemiz mümkün değildir. İrade yetimiz bize yapıp etmemiz gerektiğini göstermektedir. Düşüncenin temelini aslını irade yetisi oluşturur. Bizi her zaman doğruya ya da yanlışa götürecek şey irademizdir. Biz ancak irademiz ile yapmış olduğumuz seçimlerin sorumluluğunu anlarız. Peki, her zaman özgür iradeden bahsedebilir miyiz? Bütün insanlar özgür bir irade ile mi hareket etmektedirler? Şimdi bu sorulara cevap arayacağız.

6. İRADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Özgür irade mümkün olan farklı eylem yollarını seçme becerisidir. Bu sorumluluk, övgü, suçluluk, günah ve yalnızca özgürce seçilen eylemlere uygulanan diğer yargı kavramlarını ifade eder. Descartes için irade özgürlüğü çok önemlidir. Onun Cogito'su ancak irade özgürlüğü ile ortaya çıkmıştır.

Descartes, Felsefe Tarihinde düşünce zincirinin vazgeçilmez bir halkasıdır. Ortaçağ baskısından sıyrılmış olan modern felsefede irade özgürlüğünü ortaya atan ilk filozoftur. Bu sonuca da kuşkulanma yoluyla varmıştır. Çünkü kuşkulanmak başlıbaşına özgürlük demektir. Descartes'e göre özgürlük, iradedir ve hiçbir kanıt gerektirmeyecek biçimde, yaşamımızda bellidir. Bir kez kuşkulanmaya görsün insan. Artık onu, özgürlüğünü elde etmekten hiçbir güç alıkoyamayacaktır.³² Ancak kuşkularımız bizi kendi varlığımıza götürür. İnsan ancak kuşkularıyla hareket ederek düşünme eğilimine döner ve iradesi kullanır. Buda irade özgürlüğü için çok önemlidir. Bu yüzden Descartes felsefe tarihinde irade özgürlüğü bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir.

³¹ Rene Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, Çev. Sanem Sollers, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 53-54.

³² Orhan Hançerlioğlu, **Başlangıcından Bugüne Özgürlük Düşüncesi**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 74.

Özgürlük ve İrade Problemi Descartes'ta hem kötülük aynı zamanda hem de kader problemiyle yakından ilişkilidir. Kuşkulu şeylere inanmaktan uzak durmamız ve sakınmamız suretiyle Descartes'e göre aldanmamıza engel olan özgür bir irademiz vardır. Descartes, Tanrı bizi aldatsa bile özgür bir varlık olduğumuzun düşüncesinden bizi geri kılamaz. Bizim inanmayan şeylerin inanmak kaydıyla aldanmamızın önüne geçebilir.³³ Bizim başlıca özelliğimiz ve yetkinliğimiz, özgür bir iradeye sahip olmamamızdan geçmektedir. Bizi hareketlerimizin, davranışlarımızın, fiillerimizin yapan, onu öven ve eleştiren bu özgür irademizdir. Sonuç ve hükümlerde bulunmak için önemli olan bir diğer kavram kadar anlayış için özgür bir irade olması gerekmektedir. Bu anlayışımız ve çıkarımlarımız olmadan hiçbir şey hakkında gerekli ya da gereksiz, anlamlı ya da anlamsız yargıda bulunamayız. Çünkü irademizin, anlayışımızın, bizim istediğimiz, karar verdiğimiz, kavradığımız şeyler olmadığı anlamına gelmez.

Descartes'a göre kuşkulu şeylere inanmaktan sakınmamızı mümkün kılmak suretiyle, aldanmamıza engel olan özgür bir irademiz vardır. Tanrı insanı aldatsa bile, insan bu özgürlüğün varlığını duymaktan geri kalamaz.³⁴ İnsan her zaman özgür bir iradeye sahip olmak zorundadır. Tanrı bize bunu doğuştan vermiştir. İnsanda bunu sonuna kadar kullanmalıdır.

Descartes'e göre insan özgür bir varlıktır. İnsanın özgür olması, irade gücüne sahip olmasındandır. Ona bu irade gücünü Tanrı vermiştir. İnsanın özgürlüğü bilgisiyle beraberdir. Daha doğrusu bilgisine bağlı olarak ortaya çıkar. Şunu veya bunu seçmede, şunu veya bunu yapmada rol oynayan bilgidir. Kayıtsızlığı hürriyetin en aşağı derecesi sayan Descartes, kayıtsızlığın sebebini bilgi eksikliğinde görmektedir. Descartes, zira doğru hükmü vereceğimi veya neyi seçeceğimi düşünmek zahmetine katlanmazdım. Böylece, asla kayıtsız ve bilgisiz olmaksızın tamamıyla hür olurduk.³⁵ İrademiz için bilgi ve kayıtsızlık çok önemlidir. İnsan bile yanlışa gitmemelidir. Doğruyu gördüğü kadar yanlışı da görüp eleştirmelidir. Ancak bu şekilde doğru bilgiyle irade özgürlüğüne kavuşabilir.

³³ Bkz, Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 92-93.

³⁴ İlyas Altuner, 'Descartes Felsefesinde Tanrı- Varlık İlişkisi', **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, Ekim, Iğdır, 2012. s. 45.

³⁵ Öner, **a.g.e.**, s. 36-37.

Descartes gerçek mutluluğun nedenini insanların özgür iradesine bağlamıştır. Bu özgür irademiz ile ulaşacağımız mutluluk, bizim dışımızdan başka alınacak, elde edilecek bir şey değildir. Ancak bu gerçek mutluluğa ancak aklımızı özgürce kullanarak ulaşabiliriz. Descartes başımıza gelen kötü olayların, hastalıkların bizim irademizin dışında olan olaylar olsa bile bunun aşılamayacak bir sorun olduğunu düşünmememiz gerektiği üzerinde durmaktadır. Çünkü vücudumuzun rahatsızlığı ne olursa olsun sonradan tekrardan yine zihne gelebilir ve etkisini gösterir. Bu yüzden felsefede, en korkulacak şeyin de, ruhun özgürlüğünün tamamıyla elinden alınan bir vücuda bağlanmasıdır. Her ne kadar bilgi konusunda baskılar ve otoriteleri de yıksa da, bilginin üzerine inşa edeceğimiz ahlakın kaynağı olarak bireyin aklını koymuş olmasa da, bunun herkesin yapamayacağını da söylemeyi de ihmal etmez. Çünkü herkes aklını doğru kullanamayarak ahlaki yetiler ortaya koymaz.³⁶ Bedenimizin ruhumuzun önüne geçmesine engel olmalıyız. Bedenimiz ruhumuzun önüne geçerse hayatı boş yaşayan bir canlı şeklinde oluruz. Her zaman için Descartes için bu iki alanı ayrı olarak tutmak önemli olmuştur. Her daim aklımız ile hareket edip eksikliklerimizi görüp, onları tamamlamak için çalışmalıyız. Sürekli bilgellik peşinde koşup hayatı anlamlandırmaya çalışıp, bu şekilde ilerlemeliyiz.

Determinizm problemiyle çok yakından ilişkili ve iç içe olan irade özgürlüğü kendisi olmaksızın insanları eylemlerinden ahlaksal olarak sorumlu tutmanın olanaksız olduğunu, zorunlu bir şart olarak görmektedir.³⁷ İrade özgürlüğü olmadan ahlaksal davranışlardan bahsedemeyiz. Ancak ahlaki eylemlerimizi irademiz ile yönlendiririz. Ahlaki eylemleri yaşantımıza sokarak yol gösteren iradedir.

Buraya kadar Descartes'ta mekanizm, determinizm, özgürlük, irade ve irade özgürlüğü problemlerini ele aldık. Onun felsefi sisteminde mekanik ve determine edilmiş bir mikro ve makro kozmik yapıdan söz etmek mümkün iken diğer taraftan aynı yapı içerisinde özgürlük ve irade özgürlüğünden bahsetmek de mümkündür. Özellikle onun üç cevherinden biri olan ruh söz konusu olduğunda burada özgürlük ve irade özgürlüğü söz konusu olmaktadır. Bu da onun ahlak felsefesi için gereklidir.

³⁶ Nilifer Ünalı, **Descartes'in Etik Anlayışı**, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013, a.g.e.,s. 78.

³⁷ Bkz, Kazimierz Adjukewicz, **Felsefeye Giriş**, Çev. Ahmet Cevizci, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 161-163.

İnsanın bedeni ve içinde yaşadığı evren baştan sona mekanik ve determine edilmiş olsa bile ruh yönüyle insan özgürlüğe sahiptir. Dolayısıyla burada ele aldığımız kavramlar ileriki bölümler için bir giriş mahiyetindedir.

Acaba yukarıdaki kavramlar farklı ahlak teorilerinde ve Descartes'ın ahlak anlayışında nasıl yer bulmaktadır? Davranışlarımız mekanik ve determine edilmiş midir? Her bir eylemin bir zorunlu nedeni var mıdır? Yoksa insan eylemlerinde özgür müdür? Bu vb. soruların cevabını ahlak teorileri ve Descartes'in ahlak anlayışında bulmaya çalışalım.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHLAK TEORİLERİ VE DESCARTES'İN FELSEFESİNDE AHLAK

Ahlak, insanın eyleme alanını ilgilendirir. İnsanın nasıl ve niçin hareket edeceğini, kendi içinde nasıl ve ne için yaşayacağını, nasıl bir davranış sergilemesi gerektiğini araştırır. Burada genel olarak farklı ahlak tanım ve teorileri üzerinde durarak, Descartes'ın felsefesinde hangi ahlak teorilerinden etkilendiğine değinmeye çalışacağız.

“Hulk” kelimesinin çoğulu olan “ahlak”, seciye, din, tabiat insanın iç dünyasını ve dış dünyasını ifade eden bir kavramdır. Ahlakçılar “h-l-k” kökünden gelen hulk’u insanın ruhi tarafını, iç davranışlarını yani siretini, “halk”ise gözle görünen beden bütünü, dış görünüm ve şekli için kullanmışlardır. Hulk iç sezgiyle idrak edilen kuvvet, huy ve tabiata, yani manevi olana mahsustur.³⁸ Ahlak, ruhi tarafımız ve bedeni tarafımızla ilgili olarak ikiye ayrılmaktadır. Biri ruhumuzun iç tarafındaki ahlaki olguları, diğeri ise bedenimizdeki, dış dünyamızdaki ahlaki olgularımızı inceler.

Ahlak mutlu olma sanatıdır. Ahlak bilimi insana neyin iyi, neyin kötü olduğunu öğretir. Bu bilim, insanın davranışlarıyla ilgilidir. İnsan hayatının anlamlandırılması insanın davranışlarıyla bağlantılıdır ve insanlık kadar eskidir. Çoğu devirlerde ahlak, dini inançla iç içe olmuştur. Din ahlaki davranışları etkilediği gibi töreler de ahlaki davranışları etkileyen unsurlar arasındadır. Tutucu toplumlarda törelerin bazı ilkeleri ahlakın ilkeleri gibi düşünülmüştür. Özellikle İlkçağ ve Ortaçağ’da din ve töreler, ahlak anlayışı üzerinde çok etkili olmuştur. Ahlakın aileden aileye değiştiği gibi törelerin, göreneklerin ve değer yargılarının değiştiği de gerçektir.³⁹ Özellikle ilkçağ ve Ortaçağ’da ahlak dinden önemli bir şekilde etkilenmiştir. Bu dönemde ahlaki ilkelerimizi dini inançlarla yönlendirilmiştir.

Ahlakla ilgili farklı yaklaşımlardan söz etmek mümkündür. Cevizci, Ahlakı;“bir toplumun manevi dünyasını ve insanların değer dünyasını büyük ölçüde

³⁸ Bkz. Hüsameddin Erdem, **Ahlak Felsefesi**, 2. Baskı, Hü-Er Yayınları, Konya, 2013, s. 13. Ahmet Arslan, **Felsefe Giriş**, 4. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

³⁹ Bkz. İbrahim Agâh Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1994, Önsöz, s. 5-6.

şekillendiren, belirleyen, onlara nasıl davranmaları ve yaşamalarını gerektiren ve bildiren kurallar, normlar ve değerler sistemi olarak” tanımlamaktadır.⁴⁰

Bir başka tanımda ahlak, “insanda yerleşmiş bulunan bir hareket yapısına işaret ederek bireylerin iradi hareketleriyle ilgilenen bir alandır.”⁴¹

Mengüşoğlu “insanın yapıp-etmelerini özel bir problem alanı olarak araştırarak, bu alanın varlık nitelikleri ile bu alanı yöneten ilkelerin, değerlerin, varlık niteliklerini, insanın yapıp-etmelerinin bağımlı ya da bağımsız olduklarını inceleyen disiplin olarak” tanımlamıştır.⁴² Arslan ise ahlakı, “genellikle insanların kendisine göre yaşadıkları bir ilkeler topluluğu, bir kurallar toplamı anlamında” tanımlamıştır.⁴³

Descartes’in, felsefenin temel problemlerinden biri olan ahlaka dair düşüncelerinin ne olduğunu, ahlak kavramını açıklaması, ne tür bir ahlak anlayışının insanı mutlu yapabileceğini, din ile ahlak arasındaki ilişki vb. konulara yaklaşımını açıklayacağız.

Descartes’in ahlaka dair görüşlerine geçmeden önce genel olarak ahlak teorilerine dair görüş ve düşünceler hakkında bilgi vermemiz konumuz açısından önemlidir. Bu bağlamda ahlaki davranışların felsefi olarak değerlendirilmesi ve temellendirilmesinde birçok ahlak teorileriyle karşılaşmaktayız. Acaba farklı ahlak teorilerinde ahlaki davranışlarımızın bir amacı var mıdır? Varsa bu amaç nedir? Şimdi bu ahlak teorilerinin amaçlarını ele alıp irdelemeye çalışalım.

GENEL AHLAK TEORİLERİ

Felsefe tarihinde birçok ahlak teorileri görülür. Bunlar; mutluluk ahlakı, değer ahlakı, buyruk ahlakı, haz ahlakı, biyolojik ahlak, egoist ahlak, sosyolojik ahlak, biyolojik ahlak ve psikolojik ahlak gibi. Şimdi bu ahlak teorileri hakkında kısa bilgi vererek Descartes’in ahlak anlayışının bunlarla olan ilgisini kurmaya çalışalım.

⁴⁰ Ahmet Cevizci, **Etik- Ahlak Felsefesi**, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 14.

⁴¹ Fatih Topaloğlu, ‘Ahlakın Temeli Üzerine Bir Tartışma: Ahmet Hamdi Akseki- Immanuel Kant’, **AÜİFD**, Sayı 40, Erzurum, 2013, s. 351.

⁴² Takiyettin Mengüşoğlu, **Felsefeye Giriş**, 4. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993, s. 262.

⁴³ Ahmet Arslan, **Felsefeye Giriş**, 4. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 119.

1.1.MUTLULUK AHLAKI(EUDAIMONISME)

İnsan davranışlarının son gayesi olarak mutlu olmayı amaçlayan anlayışlara genel olarak mutçu (eudaimonizm)'luk denir. Hemen hemen bütün İlkçağ Ahlak felsefeleri eudaimonist karakterlidir. Demokritos eudaimonisme'in babası sayılır. Bu anlayışa göre, bütün insanlar mutluluğu arzu ederler. Ancak bu ahlak anlayışları, mutluluğun mahiyeti ve ona nasıl ulaşılabileceği ve nasıl elde edileceği hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁴⁴

Demokritos, mutlu olmak için yapılacak şeyin, ruh dinginliğine erişmek olduğunu, bunun için de her türlü sarsıcı tutkuların, duygulanımlardan kaçınmak gerektiğini ifade etmektedir. Demokritos bu duruma en iyi bilgelikte varılacağı yargısında. Yalnız bu durum, kuru bir bilgelik olmamalıdır. Gerçek bilgelik, anlayışlı bir düşünme ile ruhu korkulardan kurtarmayı göz önünde bulunduran, bunu başarabilmiş olan bilgeliktir.⁴⁵

Bütün insanların mutluluk anlayışı farklıdır. Herkes farklı farklı şeylerle mutlu olmaktadır. Bu nedenle burada nedensellik, irade ve özgürlük anlayışlarının farklı olduğunu görmekteyiz. Mutçu ahlak anlayışlarında, mutluluğa ulaşmak için hazzardan uzak kalmak gerekir. Ancak mutculukta hazzın bir araç olduğunu da amaç olmadığını da zikretmemiz gerekmektedir. Ahlak anlayışında haz bir araçtır, amaç değildir. Amaç olursa bu ahlak teorisine hedonizm denir. O halde hazzı ahlak anlayışı nedir?

1.2.HAZ AHLAKI

Felsefede hazzı en yüksek değer olarak gören ahlaka hazzcılık (hedonizm) denir. Hedonizm, eylemlerimizin nihai hedefi olan en iyiyi, haz gören görüştür.⁴⁶

Mutçu ahlak içine giren alt ahlak tiplerinden biri hazzcılıktır. Bu ahlak anlayışına ahlaksal eylemin yönelmesi, gerçekleştirilmesi gereken şey, eylemin yöneldiği en yüksek iyi, amaç ve değer olarak hazzdır. Bu ahlak anlayışında haz mutluluktur.

⁴⁴ Bkz, Erdem, **Ahlak Felsefesi**, s. 42, Bedia Akarsu, **Mutluluk Ahlakı**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1970, s. 23-29.

⁴⁵ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 22. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 37-38.

⁴⁶ Arslan, **a.g.e.**, s. 133-134.

Doğru eylemin ne olduğu buna göre tanımlanır. Bir insan eylemi, özellikle ahlaksal eylem, ancak haz getiren veya hazzı amaçlayan bir eylem ise o doğru bir eylem olur. Haz ise, büyük ölçüde bedensel haz olarak anlaşılır. İnsan eylemlerinin son ereğinin bedensel haz olması olağandır. Bu teoriye göre insanlar yaratılışları gereği, doğallıkla acıdan kaçınıp hazzıya yönelen, haz peşinde koşan varlıklardır.⁴⁷

Haz ahlakında bize haz veren şeyler iyi ve güzel şeylerdir. Ancak bunlar herkese mutluluk, haz vermeyebilir. Haz vermeyen ahlaki anlayışları hemen yok sayılabilir. Bu yüzden burada özgürlüğün ve iradenin ne kadar büyük bir önem taşıdığını görmekteyiz.

1.3.DEĞER AHLAKI

Değer, olanla olması gereken ayırımına yönelen insanın hayatında bir ölçü olarak anlam taşır. Her insanın anlam dünyasında var olanlara bir anlam yüklemesi, onun şeylerin değerini kendince ortaya çıkarma bağlamında bakış açısını gösterir. Bir şeye anlam yüklediğimiz şekilde, onu değerli yaparız. Değer bizim ona vermiş olduğumuz beğenme yetisine de girerek, anlam taşımasıdır. Bu kaçınılmaz şekilde bir anlam yükleme ve bilgiyi elde etme yönelimidir. Nesneye ya da olguya yüklenen mana değer atfetme anlamında olumlu ya da olumsuz bir şey olarak görünür. Olumlu veya olumsuz bir şey olarak görme, olan olması gereken ayırımını içerir, ancak bu bir değer biçme tarzı da olduğundan, ayırımın geçerli bir zeminde ve tartışmasız kabulünü mümkün kılmaz. Çünkü değer biçme bir değerlendirme veya değer yargısı elde etme olarak her zaman doğru olmayabilir, kaldı ki değer söz konusu iken doğru veya yanlış, olan- olması gereken ayırımı hangi zeminde temellendirilebilir bu da ayrı bir tartışma konusudur.⁴⁸ Bu ereve içinde, haz ve acı gibi hazzı değerlerden, güzel ve çirkin gibi estetik değerlerden, iyi ve kötü gibi ahlaki değerlerden, yararlı ve yararsız gibi yaratıcı değerlerden, sevap ve günah gibi dini değerlerden ve doğru ve yanlış gibi mantıksal değerlerden söz edilebilir.

⁴⁷ Doğan zlem, **Etik- Ahlak Felsefesi**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2004, s. 54-55.

⁴⁸ Hasan Yönden, **Ahlaki İlke ve Ahlaki Değer Problemi zerine**, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, S.B.E., Denizli, 2015, s. 65.

Değer anlayışımızın asıl olarak kendisini bizim değer yargılarımız, hangi değerlere önem vermemizi sağlayan özgürlüğümüz, bize değerli yapan şeyin nedenselliğinin ve bizim ona anlam, değer yüklememizi sağlayan irademizdir. Değer, dünyada neyin gerçekten ve kendi başına iyi, arzu edilir ve önemli olduğunu ele alan öğretilerdir. İyi veya kötü, doğru veya yanlış, güzel veya çirkin olarak ortaya koyduğumuz değerlerdir. Değer bunlara yüklediğimiz asıl anlamdır değer.

Ahlak teorileri içerisinde bir başkası buyruk ahlakıdır. Acaba buyruk ahlakı nedir? Bir takım ilkeleri var mıdır, varsa nelerdir? Bu yapmış olduğumuz ahlaki değerleri biz ortaya koyup isteyerek mi yapmalıyız, yoksa bize verilen değerleri olduğu gibi mi uygulamalıyız? Bu ahlaki değerleri bir buyruk olarak mı almalıyız?

1.4.ÖDEV AHLAKI (BUYRUK AHLAKI)

Ahlak teorileri içinde önemli bir yer alan diğer bir ahlak teorisi de Immanuel Kant (1724-1804)'ın ortaya çıkarmış olduğu ödev ahlakıdır. O, diğer ahlak teorilerine olduğu gibi mutçu ahlak anlayışlarının da karşısındadır. Kant'ın tek amacı, bu eudaimonist ahlak anlayışından kurtulup yeni bir ahlak teorisi kurmak istemesidir. Kant'ın ortaya koymuş olduğu ahlakta insanlar kendi yasalarını kendisi ortaya koyar ve bu ortaya koymuş olduğu yasaları kabul edip, itaat etmek zorundadır. Yeni yasalar ortaya koyup, onlara itaat etmemiz bizim tam olarak özgür olduğumuzu gösterir. Kant'a göre, bizim ortaya koymuş olduğumuz ahlak yasalarının kaynağı direk olarak insanın kendisidir. Bu ahlaki değerlerin kaynağı ise insan aklıdır. Bu akıl da ahlaki olarak kendisini vicdanımızda gösterir. Ahlaki davranışlarımızı değerlendiren içimizdeki iç mahkememiz olan vicdanımızdır.⁴⁹

Kant'ın ortaya çıkarmış olduğu ödev ahlakının temelinde özgürlüğün, özellikle de irade özgürlüğünün olduğunu görmekteyiz. Çünkü insanlar kendi yasalarını kendileri koyup, kendileri itaat etmek zorundadırlar. Bu durum her ne kadar özgürlüğü kısıtlamış gibi görünse de aslında tersini göstermektedir. Yasaları ortaya koyan irademizdir. Bu ahlakın en önemli özelliği evrensel ahlak ilkelerinden söz etmesidir. Ahlaki eylemlerimizin amaçları bu evrensel ilkelere göre gerçekleştirilir. Bu evrensel ilkelere özgürlükle geçilir.

⁴⁹ Erdem, **Ahlak Felsefesi**, s. 46-47.

Yapmış olduğumuz ahlaki eylemleri sadece işimize yaradığı için mi yoksa herkes için mi yapmaktayız? Ahlaki eylemlerin sadece bize faydası olanı mı uygulayacak, bize faydası olmayan değerleri ahlaki eylemler olarak kabul edip uygulamayacak mıyız? Şimdi bu sorulara egoist ahlakta değinmeye çalışacağız.

1.5.EGOİST AHLAK

Bir çeşit hazcı ahlak olan bencil ahlak felsefesi, kişinin benini temele alarak yapılan davranışların ahlaki bir değere sahip olduklarını iddia eder. Bu anlayışın önde gelen temsilcisi Thomas Hobbes (1588-1679)'tur. Bu ahlakta diğerlerinin çıkarlarını değil de, tek kişinin özel istek ve çıkarlarını en değerli olan şey olarak benimseyen ahlaktır. Kendi varlığını devam ettirme, geliştirme, koruma ve iyiliğini ön planda tutan egoist ahlak kuramı, evrensel bir ahlak yasasını ve değerlerini kabul etmez. Ahlaki davranış bir yasaya göre değil, kişinin davranışlarından çıkacak kendi iyiliğine göre olacaktır. Kişinin çıkarını ön planda tutan sonuç önemlidir. Diğer her şey, bu sonuca yardım ettiği sürece değerlidir. Özneliği temele aldığı için objektif bir ahlaki değil, sübjektif ahlaki savunur.⁵⁰

Egoist ahlak anlayışının temelinde her zaman kişinin kendi istek ve yararları yatmaktadır. Buradaki ahlak anlayışında önemli olan kişiye verdiği yarardır. Burada sosyolojik ahlakın tersine birey önemlidir. Fakat egoist ahlakta birey bencillik yapıp kendi çıkarlarını düşündüğü için, bu toplumda farklılık göstermektedir. Bu yüzden Hobbes, dünya nimetlerini edinmede kullandıkları kuvvet araçlarına başvurmadan vazgeçeceklerine insanların aralarında birbirine söz vermesiyle ve bu kuvvet araçlarını kendisine hep birlikte itaat edecekleri bir kişiye devretmek için aralarında anlaşmalarıyla bulunabileceğini ortaya koymuştur. Bu sözleşme, anlaşma ile devlet kurulmuş, doğa durumundan yurttaşlık durumuna geçilmiş olur. Yurttaşlık durumunun özelliği, bireylerin birbirine aykırı olan birçok istençleri yerine birliği olan tek bir istencin geçmiş olmasıdır. Toplum içinde, bütünün yararına olan şey, ölçü alındığı zaman iyi zararlı olan şeklide kötü olur. Ve birbirinden ayrılırlar.⁵¹

⁵⁰ A. Kadir Çüçen, **Felsefeye Giriş**, 6. Basım, Asa Kitapevi, Bursa, 2011, s. 266.

⁵¹ Gökberk, **a.g.e**, ss. 248-254.

Egoist ahlakın tam tersi olarak ahlaki değerleri kendi çıkarlarına göre değil de, toplumun değerleri ve ihtiyaçlarına göre ortaya çıktığını ortaya koyan sosyolojik ahlakı açıklamaya çalışacağız.

1.6.SOSYOLOJİK AHLAK

Auguste Comte (1798-1857)'un temellendirmiş olduğu Emile Durkheim (1858-1917) ve Levy Bruhl(1857-?)'ün geliştirdiği bir ahlak olan sosyolojik ahlâkın, kaynağını büyük ölçüde toplumda bulur ve ferdi dışlayan bir ahlak anlayışıdır. Hâlbuki fert, toplumun en küçük parçasıdır. Onun ahlakı olmadan bir toplumsal ahlaktan da söz edilemez. İnsanın bulunduğu her yerde ahlak vardır, geliştirilmesi gereken asıl ahlak budur.⁵²

Sosyolojik ahlakta toplum önemli olduğundan ortaya koyulan ahlaki yasalarda bir nedenselliğin olduğu görülmektedir. Burada azda olsa toplumu baz aldığı için özgürlüğü biraz kısıtlayıcı bir unsur olarak görülebilir.

Ahlaki değerler bütün insanlar için aynı mıdır, herkes aynı biçimde mi algırlar? Değerleri tanımlamada psikolojinin bir etkisi var mıdır? Varsa bu nasıl etkidir? Şimdi bu sorularına açıklayacağız.

1.7.PSİKOLOJİK AHLAK

Psikolojik ahlak, daha çok ahlaki emir ve otoritenin kaynağı olarak Ruhi eğilimleri, psikolojik kavramları kabul eden görüştür. Aslında psikolojiyi temel alan ahlak yoktur; sadece psikolojiyi kullanan ahlak vardır. Bu ahlaki davranışın temelini iyiyi ve hayırı psikolojik unsurlarla açıklaması oluşturmaktadır. Mandeville, T. Hobbes gibi kişileri sayabiliriz.⁵³

Psikolojik ahlak yanlılarının ahlakı dayandırmaya çalıştıkları şeyin aşk ve sevginin her zaman iradenin emrine giremeyeceği olmaktadır. Ayrıca sevgi, hata etmeyen bir şey de değildir. Onun ilhamları, çoğunlukla akla da uymaz. Birçok hatalar ve hatta cinayetler âşıklar tarafından işlenir. Öyleyse, böylesine eksik ve insanı çeşitli hatalı hareketlere sevk eden bir şey, nasıl olur da ahlakın esası olarak

⁵² Erdem, **a.g.e.**, s. 51.

⁵³ Hüsameddin Erdem, **Bazı Felsefe Meseleri**, Hü-Er Yayınları, Konya, 1999, s. 219.

kabul edilebilir? Psikolojik ahlak yanlıları çoğu kez asıl olanla sonucu birbirine karıştırmışlardır. Biz, hayırlı ve iyi bir işi yapan kimseye karşı sevgi besleriz; fiil iyi olduğu için o sevgi bizde meydana gelir; yoksa o davranışı yapan kimseyi sevdiğimiz veya bize hoş görüldüğü için fiil iyi kabul edilmez.⁵⁴

Psikolojik ahlak anlayışında, kişinin kimi sevip, nefret edeceği kişilerin ve durumların farklı oluşlarından dolayı burada özgürlüğün bir temel unsur olduğu görülmektedir.

Ahlaki eylemlerimizi ortaya koyarken psikolojik durumumuzla sergileyerek göstermemiz, içindeki yaşadığımız hayatımız ile ilgilidir. Peki bu hayatımız ahlakımızı nasıl etkiler, her zaman bize bir etki halinde midir? Şimdi bu soruları irdeleyeceğiz.

1.8.BİYOLOJİK AHLAK

İnsanın davranışlarını bedeninin bazı fonksiyonlarına bağlayarak açıklamaya çalışan ahlak anlayışına, genel olarak biyolojik ahlak denilmektedir. Bu ahlak anlayışının temel dayanağı “hayat” kavramıdır. Sosyal hayatı biyolojik teorilerle anlatan birçok görüş vardır. Bunlardan ikisi: “Organik Okul” ve “Darwinci Okul” dur.⁵⁵

Biyolojik ahlak'ta insanın davranışları bedeninin bazı işlevlerine bağlanarak açıklandığı için, burada bir nedenselliğin ve determinizm'in olduğu görülmektedir.

Yukarıda ele almış olduğumuz ahlak teorilerinde ahlakın amaçları farklılıklar göstermektedir. Ancak bu ahlak teorileri içerisinde Descartes'ın ahlak anlayışı içerisinde de etkilerini görebildiğimiz veya etkilerini oluşturduğu ahlak teorileri vardır. Descartes her ne kadar ahlak ile ilgili derli toplu bir eser bırakmamış olması ve hatta düşüncelerini açıklamaktaki çekingenliği, işimizi zorlaştırırsa da, şüphesiz öncelikle onun ahlak konusunda düşündüğünü biliyoruz. Ahlakı hem düşüncesinin başına hem de bir amaç olarak düşüncesinin sonuna koymasındır. Üstün iyiye ulaşmak

⁵⁴ Erdem, **a.g.e.**, s. 52.

⁵⁵ Erdem, **a.g.e.**, s. 52-53.

onun için hayatımızdaki amaç olmalıdır. Descartes'ın bu ahlak teorileri içinde daha çok mutçu, değer ve ödev ahlakının ilkelerini ve nüvelerini görmekteyiz. Peki Descartes için ahlak nedir? Ahlaka nasıl ulaşabiliriz? Hangi davranışlarımızı ahlaki değer olarak görebiliriz? Şimdi bu sorulara yanıt aramaya çalışacağız.

2. DESCARTES'IN AHLAK TEORİSİ

Descartes'ın varlık felsefesi ve epistemolojisinde olduğu gibi ahlak felsefesinde de aklın açık ve seçik tasarımları bulunur. O halde onun ahlaka dair görüşleri nelerdir?

2.1.AHLAKIN TANIMI

Descartes'ın ahlakla ilgili görüşlerine geçmeden önce kısaca hayatıyla ilgili bilgi vermemiz konumuza katkı sağlayacaktır. Descartes, 17. Yüzyılın hem kurucusu hem de en önemli filozoflarından biridir. Descartes, için felsefe tarihinde genel olarak yeniçağ felsefesinin kurucusu denilmektedir. 17. yy felsefesi, Descartes'in göstermiş olduğu felsefi sınırlar içerisinde doğup gelmiştir. “Bu nedenle, bu yüzyılın felsefesine Kartezyenizm (isminin Latince yazılışı Renatus Cartesius olmasından dolayı Cartesianizm) yani Dekartçılık denmektedir.⁵⁶ Hegel (1770-1831), Felsefe Tarihi Dersleri'nde tinin Modern Çağlar'daki serüvenini anlatırken Descartes'tan uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra varılan bir ada gibi olduğundan söz eder. Burada diyebiliriz ki, artık evimizdeyiz ve fırtınalı bir denizde uzun bir yolculuktan sonra bir denizcinin yapması gerektiği gibi, görünen sahili selamlamalıyız; Descartes ile modern çağların kültürü, modern felsefe düşüncesi bugüne bizi getiren uzun ve dolambaçlı bir yolculuktan sonra gerçekten kendini göstermeye başlar.⁵⁷ Modern felsefenin öncüsü olarak, kendisinden önce olan Rönesans döneminden gelen bütün bilgileri düzenli şekilde yapılmasını sağlamıştır.

⁵⁶ Bkz. H. Ömer Özden, Osman Elmalı, **Yeniçağ Felsefesi Tarihi**, 4. Basım, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 126; Afşar Timuçin, **Descartes Felsefesine Giriş**, Bulut Yayıncılık, İstanbul, 2015; Rene Descartes, **Metot Üzerine Konuşma**, Çev. Atakan Altınörs, 3. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2015.

⁵⁷ Tülin Bumin, **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza**, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2016, s. 9.

Descartes'e göre ahlak, "iman ışığının yardımını aramaksızın, tabii akılla üstün iyi hakikatinin ilk nedenlerle bilinmesi"⁵⁸ olarak tanımlamıştır. Ahlaki eylemlerimizin amacına yani mutluluğa ulaşmak için öncelikle akli kullanmak, iyiyi ısrarla istemek ve elde olmayanların peşinden gitmemek ilkelerine bağlı olmak gerekir.

Descartes'in ahlak anlayışı ile felsefi hakkındaki düşünceleri arasında önemli bir ilişki vardır. Bu yüzden ahlak anlayışından bahsederken felsefi anlayışından da bahsedeceğiz. Ona göre, ahlâkımızı düzenleme ve bu dünyada hayatımızı idare etmek için felsefe öğrenmek adımlarımıza öncülük etmek için gözlerimizi kullanmaktan çok daha önemli ve gereklidir. Descartes'e göre ahlakın temelinde, felsefi bilgi vardır. Ona göre felsefe olmadan diğer zihinsel süreçlerimizde var olan değerlerimizi, inançlarımızı, tekniksel bilgilere de varamayız. Bilgelik, hem insanın kendisini hem de çevresini tanıyıp iletişim kurabilmesi için çok önemlidir. Bilgelik Descartes'e göre her şeyin temeli ve yapıcısıdır. Bu yüzden bilgelik, ahlak için gerekli olan bir yol, yöntemdir. Onun için felsefe, bilgeliği araştırmaktır. Bilgelik insan hayatını ilgilendiren bütün bilgiler olup varlığın ilk sebeplerini inceleyerek hakikate ulaşmaktır. Ona göre, felsefesiz yaşamak, açmaya çalışmadan gözü kapalı yaşamak başka bir ifadeyle kaba hayvanlar gibi yaşamaktan başka bir şey değildir. Bu sebeple Descartes'e göre, insan, ruhunun gerçek gıdası olan bilgeliği aramalı ve bilgelik peşinde koşmalıdır. Gerçeğin peşinde olan insan, gerçekler hakkında sahip olduğu bilgi oranında az veya çok bilgedir. Dolayısıyla da bilgelik, ahlak için gerekli bir yoldur. Felsefe yoluyla elde edilen bilgi, insanı her şeyden daha çok mutlu eder. Descartes, bir milletin fertleri ne kadar iyi felsefe yaparlarsa, o milletin o kadar medeni ve ince düşünceli olacağı kanaatindedir. Böylece o, hem insanın hayatını anlamlı kılmak için felsefi bilgiye yönelmek gerektiğini ifade etmekte hem de ahlakın düzenlenmesi için felsefeye ihtiyaç olduğunu belirterek bilgi ile ahlak arasında bir ilgi kurmaya çalışmaktadır.⁵⁹ Felsefi bilgi Descartes'da ahlak için bir yol, yöntem ifade etmektedir. Felsefi bilgi olmadan herhangi bir ahlaktan ve ahlaki ilkedden bahsedemeyiz.

⁵⁸ Bkz, Hüseyin Karaman, **Nurettin Topçu' da Ahlak Felsefesi**, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11-19.

⁵⁹ Bkz, Özden, Elmalı, **a.g.e.**, s. 144-146.

Descartes, Ahlâkı; genel anlamıyla, insanların, bir toplum içinde uyumlu yaşamaları için kendilerine göre belirledikleri kurallar, ilkeler bütünü ve insanların toplum içindeki davranışlarını, eylemlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla koyulan kurallar olarak tanımlamaktadır. Ahlak genellikle “yaşama kuralları” manasına da gelmekte ve her toplumda belli şekillerde var olan davranışlardır. İnsanların ilk toplumu oluşturdukları zamandan itibaren çeşitli şekillerde varlığını sürdürmektedir. Kısacası Ahlak insanların, toplumların bir arada belirli düzen içinde yaşamalarını sağlayan kurallar, ilkeler bütününe denir.⁶⁰ Genel olarak bir arada yaşamamız için gereken kuralları ifade etmektedir.

Ahlâkın amacı insanı mutluluğa ulaştırmaktır. Descartes, en yüksek iyiye ulaşmaya çalışır ve onun için yaşarsak mutlu olacağımızı kabul etmektedir. Mutluluk ahlakına giden yol, akılcı bir yoldur. İleri sürdükleri temel önerme de bütün insanlar mutluluğu isterler, önemli olan burada mutluluktur. Akıl ile elde edilen mutluluktur.

Descartes’e göre mutluluğa ulaşmanın üç yolu vardır. Bunlardan birincisi; herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak konusunda, her zaman elden geldiği kadar düşünceyi işlemeye gayret etmek yani başka bir ifadeyle iyiyi ve doğruyu açık bir şekilde bilmek. İkinci olarak; bedeninin isteklerini değil aklın öğütlediği doğruları istemek, bunlara ulaşmak için ihtiras veya iştahlara kapılmadan sağlam ve sabit bir karar sahibi olmak gerektiğidir. Çünkü Descartes’e göre kararlılık bizi erdemlere ulaştıran bir vasıtaadır. Çünkü aşırı istek, pişmanlık ve esef duymak, mutluluğun önündeki engellerdir. Güç yetirilemeyen isteklerden vazgeçmek için de elde olanla olmayanı ayırt etmesini bilmek gerekir.⁶¹ İlk olarak bir şeye ulaşmak için onun için gayret etmemiz, ikinci olarak akıl ile sağlam adımlarla kararlara varmamız ve son olarak yaptığımız, seçmiş olduğumuz şeylerin arkasında sağlam bir şekilde durabilmemiz önemlidir. İşte bunları yapabilirsek ahlaklı olmuşuzdur.

Acaba Descartes’in ahlak felsefesinin ilkeleri ve kaynakları nelerdir? Descartes’a göre ahlak-akıl arasındaki ilişkisi nasıldır? Ahlakın kaynağı nedir? Ahlakta din ve duygunun yeri var mıdır, varsa nedir? Gibi sorulara yanıtlar bulmaya çalışalım.

⁶⁰ A. Kadir Çüçen, **Felsefeye Giriş**, 6. Basım, Asa Kitapevi, Bursa, 2011, s. 37.

⁶¹ Özden, Elmalı, **a.g.e.**, s. 146.

2.2.AHLAKIN KAYNAĞI

Ahlakın kaynağı ile ilgili ahlak teorilerinin farklı düşünceleri vardır. Descartes'ın ahlak anlayışının da kaynağının ne olduğu hususunda bir takım değerlendirmelerde bulunabiliriz.

2.2.1. AHLAK-AKIL

Ahlakın kaynağını akıl olduğunu söyleyen Descartes, ahlaka ulaşmak, varabilmek için öncelikle akılı doğru kullanmamız gerektiğinden bahseder.

Descartes bilgi görüşünde, gerçek bir akılcı, hatta apriorist ve doğuştancıdır. Temsili bir algı teorisi benimsedikten ve algılananın her ne ise, zihinde olduğunu söyledikten sonra, ideleri, fikir ya da düşünceleri, dışardan gelen olgusal ideler, zihin tarafından, imgeleme dayanarak oluşturulan ide ya da düşünceler ve doğuştan getirilen düşünceler olarak üçe ayırır.⁶²

Descartes, ahlak-akıl ilişkisinde öncelikle aklın ahlakın kaynağı olup olmadığını sorgular. Descartes, "Felsefe'nin İlkeleri"ni Latince'den Fransızca'ya çevirene gönderdiği mektupta, bayağı ve eksik bilgilerden başka bilgisi olmayan ve daha ileri derecede bilgi elde etme çabasına giren bir insanın "her şeyden önce kendine, hayatının işlerini düzenleyen bir ahlâk edinmesi" gerektiğini belirtmektedir. Bu tutum, daha yüksek bilgiler elde etmenin ilk basamağını teşkil etmektedir. O halde, Descartes'e göre yapılması gereken ilk iş, ahlak sahibi olmak ve iyi yaşamaktır. Böylece Descartes, bilgi ile ahlak arasında sıkı bir ilgi kurmaktadır. Ahlak, hem felsefe ağacının tohumu yani bilgiye giriş, hemde bu ağaçtan toplanacak meyve yani bilginin sonucudur. Bu ifadelerle bakıldığında Descartes'ın iki tür ahlaktan söz ettiğini görüyoruz. Bunlardan biri, başlangıçta edinilmesi gereken ahlak, diğeri de bütün ilgi dallar, incelendikten sonra elde edilecek nihai ahlak. Descartes, bilgi felsefesindeki apaçıklık ilkesini ahlak anlayışına da yansıtmıştır. Onun ahlak anlayışında temel düşünce, iyiye ve doğruya akıllıca isteklerle yönelerek duyguların arzularını yenmektir. Bu da bilgiyle ilgilidir. Kötüden ve yanılmadan saf düşüncenin açık ve seçik tasavvurlarıyla kurtulunabilir. Kötü ve yanılmanın bulunması, aslında

⁶² Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, C. 4, İstanbul, 2013, s. 428.

insanın irade hürriyetinin olduğuna delildir. İnsan ancak, iradesini bulanık duygu ve tasavvurlardan kurtarıp, aklın açık ve seçik tasavvurlarına bağlamakla doğruya ve mutluluğa ulaşabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse doğruluk ve mutluluk, yine akli kullanarak doğruyu düşünmekle mümkündür. Böylece Descartes'ın bilgi ile ahlak anlayışının iç içe olduğu görülmektedir.⁶³ Bilgilerimiz olmadan bir ahlaki ilkenin var olduğundan bahsedemeyiz. Temeli olmayan bir kuralların, yasaların varlığı devam edemez. Bir süre sonra yok olup kaybolur.

Felsefe, Descartes için, “bilgelik öğrenimi” dir. Bilgeligi o, “yalnızca günlük hayattaki kurnazlık olarak değil, insanın idrak edebileceği, her şeyin, mükemmel derecede bilinmesi” olarak tanımlar. “böylece insan, hayatı için bir düstur kazanmış olur, sağlığını muhafaza edebilir ve her türlü sanatı keşfedebilir.”⁶⁴ Bilgelik öğreniminden vazgeçersek, hayatımızdaki yaşayış anlamımızdan da vazgeçmiş oluruz.

Descartes'e göre etik, bireylerin mutlu ve huzurlu olabileceği kuramlar ve çıkarımlar üzerine kuruludur. Bir bilim insanı çıkmış olduğu yolda bu etik ilkelerin daima arkasında durarak hareket etmeli ve inandığı değerler ile etik değerler birbiriyle daima aynı olmalıdır. Ayrıca bilim insanlarının çıkmış oldukları bu yolda mümkün merteye kişisel çıkarlar ikinci planda olmalı, temel standartların ahlak üzerine inşa edilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Descartes'e göre ahlaklı olan her şey güzel ve doğrudur.⁶⁵

Descartes, Aklın Yöntemi İçin Kurallar'da, bilgiye ulaşmak için gözden geçirilmesi gereken sadece iki şey olduğunu bunların; bilen olarak biz ve bilinmesi gereken şeyler. Öğrenmek için ise yararlanabildiğimiz dört nitelik mevcuttur; zekâ, hayal gücü, duyu ve bellek. Bunların arasında sadece zekâ gerçeği kavrama yetisine sahiptir. Bununla birlikte araçlarımızdan hiçbirinin kullanılmadan kalmaması için hayal gücünden, duylardan ve bellekten de yardım alınmalıdır.⁶⁶

⁶³ Bkz, H. Ömer Özden, 'Descartes'ın Ahlak Anlayışı', **AÜİFD**, Sayı, 14, 2010, s. 127-147

⁶⁴ Karl Jaspers, **Descartes ve Felsefe**, Çev. Akın Kanat, İlya Yayınevi, İzmir, 2001, s. 93.

⁶⁵ Bkz, Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 54-56.

⁶⁶ Rene Descartes, **Aklın Yönetimi İçin Kurallar**, Çev. Engin Sunar, 2. Basım, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 48.

Aklımızı doğru kullanarak, temel bilgilere ulaşmaya çalışarak, temel ahlaka ulaşmış oluruz. Yaptığımız ahlaki eylemleri doğru veya yanlış, iyi ve kötü olarak değerlendiren aklımız olacaktır.

Dinin ahlak üzerinde etkisi var mıdır? Varsa bu etkiyi biz ahlaki ilkelerimizde nasıl göstermekteyiz? Dini kaynaklı bir ahlaki ilke her zaman olabilir ve kabul edilebilir mi? Diğer bölümde bu sorulara cevap arayacağız.

2.2.2. AHLAK-DİN

Aklın yetersiz kaldığı, açıklayamayacağı bazı durumlar vardır. Bunları biz aklımız üstünde olan bir varlığın olduğunu kabul ederek açıklarız. Descartes içinde aynı durum söz konusudur. Bazı ahlak yasalarını akıl ile değil de dini anlayışımız ile buluruz.

Descartes'in ahlak öğretisinde ilk göze çarpan ve büyük sonuçlar doğuran şey, felsefenin bu pratik alanında, dini yaşayış ve Tanrı'nın varlığıdır. Descartes, yakınlarını kaybetmiş ya da hayattaki başka felaketler başına gelmiş dostlarını teselli ederken veya onlarla ahlakın soyut ilkeleri üzerine tartışırken, kendisine daima "tabiat ışığı"ni kılavuz alır; bunu, katıyetle imanı reddetmeden, ama onu akılla da karıştırmadan yapar.⁶⁷ Direk o öğretiyi sorgulamadan, akıl süzgecinden geçirmeden kabul edip uygulamamalıyız.

Descartes'a göre Tanrı deyince; sınırsız, ebedi, değişmez, bağımsız, herşeyi bilen, her şeye gücü yeten, eylemiyle kendimin ve diğer bütün var olan şeylerin yaratıldığı ve meydana getirildiği bir töz olarak aklımıza gelmektedir.⁶⁸

Descartes'ın pratik felsefesi, hayatının iki dönemine tekabül eden iki görüş vardır. İlk dönemi kendi deyimiyle "geçici" bir hazırlık döneminde, daha iyiyi beklerken vasat/ortalama bir bilgelikle bu da insanların çoğunun hemen hemen hayat boyu "idare ettiği" bir şeydir. Bu bizim hayatımızdaki ilk dönemimiz olan hazırlık, gençlik dönemini oluşturan dönemdir. Descartes ikinci dönemindeyse, "en

⁶⁷ Alfred Fouillee, **Descartes**, Çev. Atakan Altınörs, 1. Basım, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009, s. 99-100.

⁶⁸ Rene Descartes, **İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar**, Çev. İsmet Birkan, 3. Baskı, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2014, s. 45.

yüksek ve en kusursuz ahlak öğretisinin, bir bütün haliyle dünyanın yasalarının bilimi” olarak değerlendirdiği metafizik ve hatta fizik üzerinde temellendirilen dini ahlaki yaşayışın olduğunu savunur. Bu ahlak artık “karanlıkta yolunu değneğiyle aramayan” bilgenin ahlakıdır. Şeylerin ilkelerini ve bilhassa da ilk ilkeyi bilen bilge, hem kâinatın yasalarıyla hem de kâinatın kaynağı olan iradeyle uyumlu yaşama yolunu tutar. “Diğer bütün bilimlerin bilgisini de içine alan ve en yüksek ve en mükemmel ahlak, bilgeliğin son aşamasıdır.” Descartes, Chanut’ya hitaben şöyle yazar: “nasıl yaşamamız gerektiğini bilmek için en emin yol, kendimizin, üzerinde yaşadığımız dünyanın ve bir bütün olarak kâinatın yaratıcısının kim olduğunu idrak etmekten geçer.” “tabi akılla kavranan” en yüksek iyilik, ilk nedenlerle birlikte hakikatin bilgisinden, yani felsefi çalışmanın konusunu meydana getiren bilgelikten” ibarettir.⁶⁹ Dünyanın ve kâinatın yaratıcısının olduğunu bilirsek, hakikatin bilgisini de bilmiş oluruz. Tanrı bizi dünyaya gönderdiğinde bir takım ahlaki ilkeleri zaten aklımıza yerleştirmiştir. Biz bunları deneyimlerimizle ortaya koyup hatırlarız.

Descartes arayışını daima gerçeği bulma yönünde kullanmıştır ve bu gerçeklik arayışını da “sıfırdan bir ev inşa etmek” olarak tanımlamıştır. Ona göre, bir evi sıfırdan yapabilmek için öncesinde hazırlık yapmalı; malzemeler almalı, ustalar tutulup ev inşa edilmelidir. Bu arada ev yapılıırken bizim de kalmamız gereken geçici bir yerin olması da gerekmektedir. Descartes’e göre, doğruluk arayışı için yola çıkan kişiler zaman zaman istediklerine ulaşamayacaklar ve bu durum kendilerinin karamsarlığa kapılmasına neden olacaktır. Çünkü yaşamın gidişatını engelleyemeyiz. Devamlı olarak yaşamın gidişatı içerisinde belli başlı sorumluluklar ve kararlar almamız zorunludur. Bu sebeple, Descartes bu zaman zarfında kesin olmayan bir ahlak benimsememiz gerektiğini ifade etmiştir. Descartes kesin olmayan ahlak anlayışını şu şekilde tanımlamaktadır; Kesin olmayan ahlak anlayışının en başında dini kurallar veya öğretiler gelmektedir. Çünkü dini öğretiler toplumun kabul edebildiği en azından büyük çoğunluğu tarafından benimsenebileceği için kesin etik

⁶⁹ Fouillee, a.g.e., s. 101.

standartların inşa edilebilmesinde önemli bir dinlenme yolu olarak nitelendirilmektedir.⁷⁰

Descartes'e göre, herkes, elinden geldiğince başkalarının da faydasına olacak şekilde davranmak mecburiyetindedir. Bu ona göre ahlakın temelini oluşturmaktadır. Ahlaki kurallar herkesin faydasına olacak şekilde işlerse daha çok kabul edilir ve evrensel ahlak yasasına dönüşebilir. Bu yüzden Descartes ahlaka çok önem vermiş ve ahlakı önemli bir felsefe problemi olarak görmüş ve onu hem bilgi elde etmenin ilk basamağı, hem de sonucu olarak dini anlayışı nitelemektedir.⁷¹ Ahlaki yaşayışımız nasıl olursa dini yaşayışımızda o şekilde olur. Ahlak kurallarına göre davranış gösteren kişiler dini hayatlarında da başarı gösterirler.

Descartes, Tanrı'yı sevdiğimizde ve onun alışkanlığıyla kendimizi istenç nedeniyle, onun tarafından yaratılmış her şeyle birleştirdiğimizde, bunları ne denli büyük, soylu ve yetkin biçimde tasarlırsak, kendimizi de o ölçüde yetkin bir bütünün parçası olarak değerlendiririz ve yapmış olduğu işlerin dev boyutları karşısında Tanrı'yı övecek bir o kadar da neden buluruz.⁷² Tanrı'nın sevmiş olduğu işleri yaparsak ahlaki bakımdan yetkin kişi olmuşuzdur. İnsan ancak isteyerek içindeki sesin esiri olur. Bu ses bize tanrı tarafından verilmiştir. Onu nasıl kullanacağımız tamamıyla bize bağlıdır.

Descartes, Tanrı'yı sonsuz, ebedi, değişmez, bağımsız, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten bir cevher olarak tanımlamıştır. Ve varolan bütün şeyler O'nun tarafından yaratılmış ve meydana getirilmiştir. Mutlak ve yaratıcı bir tanrı fikri Descartes felsefesinde önemli bir yer alır. Descartes, algıladığımız dış dünyanın varlığı, insanın açık ve seçik fikirlere sahip oluşu, yani bilim ve felsefe yapabilmesi hepsini o varlığa bağlamıştır. İnsanın algıladıklarının ve bildiklerinin bir hayal olmayışı Tanrı'nın onu aldatmamış olmasındandır. Descartes için, eğer Tanrı olmasaydı, insan, "düşünüyorum o halde varım" da mahpus kalacak, başka bir şey bilmeden kendi kendini bilecekti. Böylece Descartes, felsefesinin ilk adımını düşünüyorum o halde

⁷⁰ Çetinkaya, **a.g.e.** s. 54-55.

⁷¹ Fouillee, **a.g.e.**, s. 107.

⁷² Voss Stephen, "Descartes'ın Sevgi Kuramı", Çev. Alp Tümertekin ve A. Özlem Özgür, **Cogito**, 1997, Sayı, 10, 2012, s. 174.

varım'la attıktan sonra, Tanrı'nın varlığını kabul etmekle, şuurdan hareket etmesine rağmen solipsist olmaktan kurtulup gerçekçi olmaktadır. Algıladığımız dış dünya vardır ve ben onun sağlam bilgisini elde edebilirim. Çünkü Tanrı beni aldatmaz. Bu yüzden Tanrı'nın varlığı Descartes felsefesinin temelidir. Onu kaldırırsanız sistem tamamen çöker.⁷³ Tanrı sonsuz bir cevherdir. Bütün her şeye gücü yeten sonsuz ve kudret güç sahibidir. Bütün her şeyin varlığı ona bağlıdır. O olmasaydı insan kendisini bulamazdı. Ahlaki değerlerimizi ortaya atan sonsuz Kudret ve bilgi sahibi olan Tanrı'dır. Bu yaşadığımız dünyadaki sistemi yaratan, yaşayışımızdaki düzeni sağlamak için, ahlaki erdemleri hepsini Tanrı sağlamıştır.

Metot Üzerine Konuşma da “İlahiyatımıza saygı duyuyordum ve başka insanlar kadar cennete gitmekte benim de gözüm vardı; lakin ona giden yolun cahillere, okumuşlardan daha az açık olmadığını ve ona götüren vahiy hakikatlerinin bizim akletme melekemizi aştığını öğrenmiş olarak o hakikatlerinin bizim akletme melekemizi aştığını öğrenmiş olarak o hakikatleri muhakememin zayıflığına tabi kılmaya cüret etmedim ki onları incelemeye girişmek ve bunu başarmak için gökyüzünden olağanüstü bir destek almak ve insandan daha fazlası olmak gerekirdi.”⁷⁴ İlahiyatımızın dini inanç ve düşüncelerimizin, gelecek de ki yaşayışımızı nasıl etkilediğini görmekteyiz.

Descartes'e göre Üstün İyi'nin Tanrı olduğu apaçiktir, çünkü O, yarattıklarından ölçülmez derecede daha tam, kusursuz ve eksiksizdir.⁷⁵ Kusursuz ve eksiksiz olan tanrı'da bize kusursuz bir ahlaki yaşamı içeren bir evren vermiştir. Bunu geliştirmeyi bizim elimize vermiştir.

Din, Descartes'ta önemli bir noktadadır. Her şeyi veren Tanrı, dini yaşayışımızda da bir takım kurallar vermiştir. Bunlara uyarak yaşarsak ahlaki açıdan üstün bir duruma geliriz. Dinin ahlak üzerindeki etkisi oldukça çoktur.

Descartes için din, ahlaka kaynaklık etmektedir. Descartes için Tanrı olmaksızın bir nesnel dünyadan bahsetmek anlamsızdır. Ahlaki erdemleri bize yansıtan yine din

⁷³ Öner, **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁴ Rene Descartes, **Metot Üzerine Konuşma**, Çev. Atakan Altınörs, 3. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 9.

⁷⁵ Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, s. 108.

olmaktadır. Her toplum içinde yaşadığı çevrenin dini öğretilerini kabul edip, göstermiş, kaynaklık etmiş olduğu ahlaki yasalara uymak zorundadır. Uymadığı takdirde dini yaşantılarına göre cezalandırılacaktır. Bu yüzden ahlakla din birbirini etkiler. Ahlaka kaynaklık eden diğer bir kavram ise, duyulardır. Duyular ahlak üzerinde etkisi var mıdır? Varsa bu etki kendisini ahlaki eylemlerde kendisini nasıl gösterir. Şimdi bu soruları açıklamaya çalışacağız.

2.2.3. AHLAK-DUYU

Ahlakın kaynağının akıl ve dinden sonra duyulardan geldiğini, duyuların ahlakın var olmasında ve oluşmasında büyük katkısı vardır. Aklimızla ahlaki ilkeleri anlayıp idrak ederiz. Dini anlayışımız ile de Tanrı'nın koymuş olduğu ilkeleri uygularız. Duyularımızda ise içimizden, sezgilerimizden hareket ederek ahlaki ilkelere ulaşırız.

Descartes, Ahlak Üzerine Mektuplar'da, insan ruhunda iki şeyin var olduğunu ve doğası gereği hakkında edinebileceğimiz bütün bilgilerinde onlara bağlı olduğunu söylemektedir. Bunlardan biri düşünmesi, diğeri de bir bedenle birleşmesidir. Descartes, burada duyularımızı kullandığımızdan, uzam, şekil, hareket kavramları diğer kavramlardan daha çok bildiğini ifade etmektedir. Yanlışlarımızın başlıca nedeni, bu kavramlarımızı genellikle ait olmadıkları şeyleri açıklamak için kullanmaya çalışmamızdır. Ruhun doğasını kavramak için hayal gücümüzü kullanmak gereklidir. Yüklediğimiz şeyin maddi oluşuna ya da olmayışına göre bazen de ruhu tanımak için kullandığımız kavramlarla onları tanımaya çalışmalıyız.⁷⁶

Descartes'in ahlak anlayışı da duygulanımlar teori ile yakından ilişkilidir. Descartes'in ahlak öğretisinde temel düşünce, iyiye yönelmiş olan akıllıca bir isteme ile duygulanımları yenmektir. Erdem, istenci vücudun yönetmesine bırakmamak, vücudun rastlandığı olan itiş ve sürükleyişlerine ruhu köle etmeyip, onları yenecek, onlara dayanacak ruh gücünü insanın kendisinde bulmasıdır. Erdem de, insanı mutluluğa götüren yoldur. İçgüdülerin kölesi olan insan, ancak sığ ve gelip geçici olan hazlara erişir; böyle hazların hemen arkasından da acı ile tiksinti gelir. Oysa

⁷⁶ Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, s. 27-29.

istenciyle bedenine egemen olan kimse, gerçekten değerli olan şeye yönelip bunun açık ve seçik bilgisine erişeceği için, mutluluğa ulaşır.⁷⁷

Duyuların bazen bizi aldattıklarını söyleyerek, duyuların, hasta birinin bütün etleri acı bulduğu zamanda olduğu gibi ya da, bize aslen oldukları kadar, büyük görünmeyen yıldızlara bakınca olduğu gibi, eşyadan çok uzak buldukları ya da genel olarak doğal yapılarına göre serbestçe hareket etmedikleri zaman bizi aldatırlar. Ama Descartes'e göre duyuların tüm kusurlarını görebilmenin öyle kolay olmadığını söyler. Fakat Ona göre üstün bir varlık tarafından yaratıldığımızı bildiğimizi her şeye gücü yeten bu varlık, bizi yaratırken çektiği sıkıntıdan daha fazla sıkıntı çekmez. Bu yüzden bizi Tanrı kusursuz yaratmıştır.⁷⁸

Metafizik Üzerine Düşünceler'de, bugüne kadar çok doğru diye bildiğim ve kabul ettiğim ne varsa bütün hepsini ya duyularımdan ya da duyularım aracılığıyla elde edindim. Ama bunların zaman zaman beni aldattıklarını da anladım. Sağduyularıma göre de bizi bir kez aldatana da bir daha asla güvenmemeliyiz. Descartes, belki duyularımızın bizi bazen çok küçük ve çok uzaktaki nesnelere konusunda aldattıklarını ama duyular yoluyla elde edinilmiş olmalarına rağmen kendilerinden asla kuşku duyamayacağımız öyle çok şeyler vardır ki, tıpkı benim varlığım gibi, çünkü Descartes'a göre kendi varlığımızdan hiçbir zaman yanılmayız ve kuşku duyamayız. Descartes, bizi kim aldatırsa aldatsın, bir şey olduğumu düşündüğüm sürece, beni hiçbir şey yanlış, yokmuşum gibi kılamaz ya da şimdi var olduğum doğru olduğuna göre, gün gelip de benim hiçbir zaman var olmamış olduğumu doğru kılamaz.⁷⁹

Descartes, yanılığın bilinen şekliyle Tanrı'dan gelen gerçek bir şey olmayıp sadece bir eksiklik olduğunu dolayısıyla yanılığa düşmem için Tanrı'nın bana bu amaçla vereceği özel bir yetiye ihtiyacım olmadığını; fakat Tanrı'nın bana vermiş olduğu doğruyu yanlıştan ayırma gücünün bende sonsuz olması yüzünden, zaman zaman aldandığımızı öğrenmiş oluyorum.⁸⁰ Her ne kadar Tanrı bize herşeyi vermiş

⁷⁷ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 22. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 243.

⁷⁸ Descartes, **Tabiat Işığı İle Hakikati Arama**, s. 42-43.

⁷⁹ Descartes, **Metafizik Üzerine Düşünceler**, s. 23-65.

⁸⁰ Descartes, **İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar**, s. 55.

olsada bazen bilgilerimiz eksikliği ve yanlışlığından dolayı bir aldanmaya düşeriz. Ama önemli olan bu yanlışlığımızdan kurtulmamızdır. Bile bile tekrar yapmış olduğumuz yanlışların üzerine gitmemeliyiz.

Duyularımız ile yaptığımız davranışlarımız iyi ve kötü sonuçlar doğurmaktadır. Peki iyi ve kötü nedir? Hangi davranışlarımız iyiyi oluşturur, hangileri ise kötüyü. İyi ve kötüyü belirleyen ölçütler nelerdir. Şimdi bunları ele alacağız.

2.3.AHLAKİ DEĞERLER OLARAK İYİ VE KÖTÜ

Descartes'e göre iyi, doğru olanı yapmamız gereken davranışlar ve kurallar, kötü ise yanlış ve yapmamamız, uzak durmamız gereken davranış ve ilkeler bütünü olarak açıklar. Descartes'e göre ahlaki değerlerimizde iyi ancak doğru bilgimiz ile kötü ise yanlış olarak bildiğimiz anlayışlarımızı oluşturur.

2.3.1. İYİ NEDİR?

Türkçede yararlı ve karlı anlamlarına gelen iyi sözcüğü, Latince kökeninden 'bonum' sözcüğüyle ifade edilir, zenginlik ve mal anlamlarına gelir. İyilik kelimesinin temelinde bir yararlık yatmaktadır.⁸¹

İnsanlığın algısında yerini bulan iyi kavramı veya algısı, varlığının özüne uygunluğundan endişe edilen; fakat ahlaki olgunluklarda yerini bulacağından da emin olunan ahlaki bir ilke ve değer olarak tanımlanabilir. Bu iyi kavramı veya algısı birilerinin 'iyi' si değil, istisnasız herkesin memnuniyet gösterebileceği saf 'iyi' veya herkes için memnuniyetsizlik halini oluşturacak olan 'kötü' kavramının zıttı olan 'iyi' dir. İyinin, herkes için arzulanabilirliği, herkesin iyiyi kendisi kadar diğerleri için istemesiyle ilişkilidir.

Descartes'e göre Ahlaki fiillerimizin hepsi son bir hedefe, son bir gayeye doğru yönelmelidirler. Bu gayenin iki vechesi, iki anı vardır. 1. Üstün iyi: üstün iyi bütün işlerimizde hedef edinmemiz gereken şeydir, yahutta "elde edilmesi ihtiyarımıza bağlı olan bütün nimetlere sahip olmak", yani hulasatan fazileti işlemektir. 2. Saadet: Üstün iyiye sahip olmaktan gelen ruh memnunluk ve hoşnutluktur. Üstün işi

⁸¹ Yönden, a.g.e., s. 18.

işlerimizin gayesi olduğu halde, saadet bize üstün iyiyi arattıran cazibedir. Descartes'e göre, ahlakımızın esası, fazileti işlemekten ibarettir. Bunun da sebebi ahlaki olgunluğumuzun tamamıyla kendi elimizde olması ve ancak ihtiyarımıza bağlı bulunmasıdır.⁸² Ahlaki ilkelerimizin amacı erdemli bir birey olmaya çalışmamızdır. İnsan ancak üstün iyiye ulaşmak için çalışırken saadet sahibi olur. Erdemli bir birey olma yolunda çalışması bile önemli bir fazilettir.

Descartes'e göre ahlakın en son gayesi bize üstün iyi'yi vermesidir. Ona göre üstün iyi hakikatin ilk nedenlerle bilinmesidir. Üstün iyinin beraberinde gelen bilgelik bizi mutluluğa götürecektir.

O halde kötü nedir?

2.3.2. KÖTÜ NEDİR?

Ahlaki değerlerimiz içinde yapmamamız gereken, yanlış şeylere kötü denir. İnsanı yanlışla götüren ve yanlışla neden olan iki yeti vardır. Bunlar anlama yetisi ve iradedir. Anlama yetisi iradeye göre daha sınırlı bir alandır. Anlama yetisinde yalnızca açık ve seçik olan bilgilerle sınırlandırılmıştır. Bunun tersine irade yetimizde ise kapsam ve anlam konusunda sınırsız bir yetiye ve güce sahiptir. Anlama yetisi ile kavrama ve doğruyu yanlıştan ayırmamıza olanak sağlar. İrade ise bunların sınırlarını daha da çok aşarak, en üst bir yetiye ulaşır. Bu sebepten ötürü Descartes, irade, anlama yetisinin açık ve seçik olarak kavrayamadığı şeyleri olumladığı için yanlış yapmamıza sebep olur.⁸³ O halde Descartes'ta iyi açık ve seçik tasarımların iradeyle özgürce onamasıyla yapılan davranıştır. Kötü ise duyu ve duygulanımların körü körüne irade tarafından onaylanmasıyla meydana gelir. Bu bağlamda insanda iyiyi yapma ve kötüden uzaklaşma özgürlüğü vardır.

Acaba iyi ve kötü davranışlarda bilginin bir rolü var mıdır?

2.3.3. İYİ VE KÖTÜ DAVRANIŞLARDA BİLGİNİN DEĞERİ

Descartes, bilgi felsefesindeki apaçıklık ilkesini ahlak anlayışına da yansıtmıştır. Onun ahlak anlayışındaki temel düşünce, iyiyi ve doğruya akılcıca isteklerle yönelerek duyguların arzularını yenmektir. Bu da bilgiyle ilgilidir. Kötüden ve

⁸² Bkz, Lacombe, a.g.e., s. 113- 115.

⁸³ Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 428.

yanılmadan saf düşüncenin açık ve seçik tasavvurlarıyla kurtulunabilir. Kötü ve yanılmanın bulunması, aslında insanın irade hürriyetinin olduğuna delildir. İnsan ancak, iradesini bulanık duygu ve tasavvurlardan kurtarıp, aklın açık ve seçik tasavvurlarına bağlamakla doğruya ve mutluluğa ulaşabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse doğruluk ve mutluluk, yine aklı kullanarak doğruyu düşünmekle mümkündür. Böylece, Descartes'ın bilgi ile ahlak anlayışının iç içe olduğu görülmektedir.⁸⁴ Bizi iyi ve kötü davranışlara yönlendiren şey bilgilerimizdir. Doğru bilgilerimiz var oldukça iyiye yöneliriz ve kötüden uzak dururuz. Apaçık bilgilere sahip olduğumuz müddetçe varoluşsal açıdan gelişimizi tamamlamış oluruz.

Descartes bu hususta, “iyi” ve “kötü”nün ahlaki ifadesinin yanında uygulamada olabilecek ifadesini tanımlamaktadır. Ona göre; “iyi” bireye rahatlık ve mutlu olabileceği kolaylıklar veren durumdur. Aksi bir olasılığı ise ‘kötü’ olarak nitelemektedir. “Hayatın içerisinde iyi olmanın ne kadar değerli olduğunu, ona göre toplum içerisinde iyi olanı yaparak ne kadar mutlu ve huzurlu olabileceğini ifade ederken, kötülük yaparak bunların olmasının önüne geçilmesi gerektiğine inanmaktadır; burada önemli olan konu şu ki; bizler, iyi ve kötü arasında bir tercih yapar, ona göre adım atarız.”⁸⁵ Yaşamımızda sürekli iyiliği seçip, ona göre yaşamımıza uygularsak huzurlu ve mutlu oluruz. Eğer yanlış ve kötülüğü seçersek, yaşamımız bir kâbusa döner. Sadece kendimiz için değil çevremizdekileri de etkilemiş oluruz.

Descartes ahlaklı insanı kendine egemen insan olarak tanımlar. Bazı kişiler iyi’yi ve kötü’yü bilen, iyi kavramı üzerinde sağlam yargıları olan insanlardır, bu yargıları izleyerek eylemlerini bir düzene koyarlar. Bazı kişiler de çok güçsüzdür, onların istemleri bazı yargıları izleyebilecek gibi değildir. İkinci türden insanlar kendilerini tutkuların eline bırakırlar, çoğu birbirleriyle çelişen bu tutkuların itip çekmeleri arasında güç durumlarda kalırlar.⁸⁶ Bu yüzden Descartes’e göre iyi davranışlarımızın temelinde Sokrates’in temel felsefesinde olduğu gibi doğru bilgilerimiz yatmaktadır. İnsanlar bilerek yanlış yapmazlar bu onların bilgisizliğini göstermektedir.

⁸⁴ Özden, Elmalı, **a.g.e.**, s. 146-147.

⁸⁵ Ünalı, **a.g.e.**, s. 82.

⁸⁶ Afşar Timuçin, **Descartes Felsefesine Giriş**, 4. Basım, Bulut Yayınevi, 2015, s. 140-141.

İlkçağdan özellikle de Platon'dan beri sürdürülmekte olan gerçek iyinin araştırılması çabası 17. Yüzyılda, Descartes'ta da önemli bir yer tutmuş ve hakikatin araştırılması ile yakından ilgilenmiştir. Ahlakın en büyük amacının üstün iyiye ulaşmak olduğunu ifade ederek, iyiliğin mahiyetine eksiksiz, tam olarak bilgelik ile ulaşabiliriz. Çünkü bu bilgelik bize üstün iyi ile ilgili olan bilgelik ile kişinin bilgisinin bir araya gelerek ahlakı oluşturup, tamamlamaktadır. Descartes, aklın gücünün yettiği kadar iyi kullanan, bütünü işlerinde en iyisi olmaya çalışan, sabit ve sağlam bir iradeye sahip bir kişi gerçekten bilgedir ve iyi faziletlere sahiptir. Bu yüzden Descartes'a göre davranışlarımızın belirlenmesinde temel olan iyi ve kötü değerleri belirleyen temel esasını bilgilerimiz oluşturmaktadır.⁸⁷ İyi ve kötü davranışlarımızın temelini, İlkçağ döneminde olduğu gibi bilgilerimiz oluşturur.

Descartes'ın felsefesindeki Determinist ve Özgürlük anlayışında, her zaman üstün bir iyiye, ulaşma çabasının olduğu görülmektedir. Tanrı'nın temel ahlaki davranışlarımızın üzerinde önemli bir etkisinin olduğu söz konusudur. Tanrı, sonsuz güç ve kudret sahibi olmasından dolayı bize de bu özelliklerinden vermiştir. İnsanın temelini iyilik, doğruluk oluşturmaktadır.

Bundan sonraki bölümde Descartes'ın Determinizm, Özgürlük ve Ahlak ilişkisini nasıl konumlandığı ve aralarındaki ilişkiler yer almaktadır. Yukarıda ele almış olduğumuz ahlak teorilerinde ahlakın amaçları farklılıklar göstermektedir. Ancak bu ahlak teorileri içerisinde Descartes'ın ahlak anlayışı içerisinde de etkilerini görebildiğimiz veya etkilerini oluşturduğuna bakılarak Descartes'ın bu ahlak teorileri içinde daha çok mutçu, değer ve ödev ahlakının ilkelerini ve nüvelerini görmekteyiz.

Descartes'in mutçu ahlak anlayışında determinizm ve özgürlük ilişki içinde midir? Bu ilişkinin Descartes'in ahlak felsefesindeki önemi nedir? Bu sorular çerçevesinde konuyu ele almaya çalışacağız.

Ahlak anlayışının temel noktasını iyi ve kötü davranışlarımızın nedenini doğru ve yanlış bilginin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu davranışlarımızın altında yatan nedenler nelerdir? Zihnimiz yöneldiği eylemleri bilinçli bir şekilde mi yapmaktadır?

⁸⁷ Nurten Gökalp, "Descartes ve Spinoza Düşüncesinde Gerçek İyi Kavramı", **Felsefe Dünyası**, Sayı 40, 2004/2, s.18.

Doğuştan bizde bir takım yapılar var mıdır? Varsa bu yapılar mekanik ve düzenli bir şekilde mi hareket etmektedir? Şimdi bu vb. soruları Descartes'in felsefesi içinde yer alan mekanizm ve nedensellik ilkesiyle açıklamaya çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

DESCARTES'TA DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

Descartes'ın felsefesinde evrenin baştan sona mekanik yasalara göre işlediğini ancak iradeli eylemlerin mekanik yasaya tabi olmadığını yukarıda zikretmiştik. Ancak iradeli eylemlerde mutlak bir özgürlüğün olmadığını, kısmen de olsa bazı etmenlerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda onda determinizm, özgürlük ve ahlak ilişkisinin ne boyutta olduğunu irdelememiz gerekmektedir.

1. DETERMİNİZM- ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

Determinizm; evrende bütün olup biten her şeyin bir nedeni olduğunu ve her olayın arkasında yatan bir sebebin olduğunu ifade eden bir öğretilerdir. Bu öğretiye göre her şey belirlenmiştir ve değişmesi mümkün değildir.

Özgürlük ise herhangi bir kişi ya da etkiye bağlı olmadan gerçekleştirilen hal ve tutumlardır. Determinizm ile özgürlük arasında bir ilişki vardır. Yapmış olduğumuz tercihlerin altında bir neden vardır ve bu eylemleri yönlendiren bir nedendir. Bu bölümde Descartes'ta özgürce yapılan seçimlerin altındaki nedenleri açıklayarak aralarında nasıl bir bağlantının olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Descartes, fiziki evren açıklamasında, tüm maddi şeylerin oluşumunda üç unsurdan söz etmektedir. Bunlardan ilki, çok hızlı ve şiddetli bir şekilde hareket eden küçük parçacıklardır. İkincisi onlardan biraz daha büyüktür ama yine de bunlar küçük ve algılanamaz olan parçacıklardandır ve gökleri oluşturur, üçüncüsü ise hareketleri daha az ancak daha hacimli olan parçacıklardır bunlar da dünyayı ve diğer gezegenleri oluşturan parçacıklardır.⁸⁸ Fiziksel evrende yaratılmış olan bütün parçaların altında bir neden vardır. Varoluşun nedeni küçük maddi atom parçacıklarının bir araya gelip evrende oluşan farklı maddeleri oluşturmasıdır.

⁸⁸ Cottingham, a.g.e., s. 145-146.

Ahlaki ilkelerin, bütün insanlarda yerini bulabilmesi, yeterince benimsenip idrak edilmesi elbette tüm ilke veya erdemlerden önce, özgürlük ilkesi veya bilinciyle sağlanabilir. Önemli olarak ilk olarak o erdemleri idrak edip hangisini isteyip seçmemizdir. İnsanın isteminin sadece kendisine bağlı olduğu ve sorumluluğunu taşıyacağı bir zorunluluk, ahlaki davranış için şarttır. Bunun yanı sıra ahlak için olmasa da bir insanın örneğin trafik kurallarını ihlal etmesi ya da etmemesi söz konusu olduğunda bunun salt bir insan istenci taşıması gerekir. Dolayısıyla insanların ahlaki olsun-olmasın, iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, bütün eylemlerinin sorumluluğu ilk önce ve tamamen kendisine bağlı olmalıdır. İnsanın istemesinin nedeni kendi özgür istenci ile kendisindedir. Çünkü biz istemelerimizde özgürüz. İstemelerimizin kendisi veya başkası tarafından engellenmişse, bunu bilerek ya da bilmeyerek herhangi bir zorlamayla yapmışsak o zaman istenç özgürlüğümüz eksik ya da yok olmuştur.⁸⁹ Özgürlükte önemli olan ahlaki erdemleri doğru olarak hangisini seçerek, ilkelerimizi sorumluluk almamızdır. Eğer sorumluluk almazsak bütün istemelerimizde özgür olmadığımız bir durumu teşkili eder. Böyle bir seçimde de özgürlükten bahsedemeyiz.

İnsanın istenç özgürlüğü, istemesinin nedenini kendisi kılarken, tüm sorumluluğu da ona yüklemiştir. İnsanın saf özgür eylemi, doğrudan kendisine ve yaşadığı toplum ile olan ilişkisine bağlıdır. Ancak nedensellik yasasının ya da belirlenimcilik anlamında insanın istenç özgürlüğünün kendisine değil de, doğaya veya başka bir güce bağlı olmasını içeren düşünce karşısında birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar; insanın ahlaki özgür eyleminin eksilmesi ya da bir ahlaki değer olarak doğa yasaları bağlamında yok sayılabilmesi gibi. İnsanın eylemlerinde özgürlüğünün sınırları olduğu gibi ifade ve düşünce özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü vb. özgürlüklerinde de belli sınırları gereklidir. Dolayısıyla ahlaki özgürlük en doğru ve tam anlamıyla gerçekleşmesi arzulanan, ancak ahlakilik boyutuyla ele alındığında belirlenimcilik (determinizm) açısından pasifize edilerek bir tartışmaya tabi olmaktadır.⁹⁰

⁸⁹ Yönden, a.g.e., s. 30-31.

⁹⁰ Yönden, a.g.e., s. 31.

Descartes'a göre mutluluğumuzun ortaya çıkış sebebi ruh hoşnutluğumuzdur. Çünkü O'na göre her ne kadar bedene bağlı olan bir takım hoşnutluklarımız olsada, asıl olan ruhumuzda meydana gelen hoşnutluklarımızdır. Çünkü bedende tam olmayan, bazı hoşnutluklarımız vardır. Fakat ruhta bulunmayan hiçbir hoşnutluk yoktur. Sağlam bir hoşnutluğa ulaşmak için erdemin yolundan gitmeliyiz. Çünkü en iyi olduğuna hükmettiğimiz şeyi yapmak için sağlam ve kararlı bir irade sahibi olma ve aklın gücünüde daha iyi kararlar vermek için kullanmak gerekir.⁹¹ Mutluluğumuzu ve özgürlüğümü sağlayan asıl şey bedende değil de ruhta hissedilmesidir. Bir şeyi tamamıyla duygularda, ruhta hissederseniz mutlu olursunuz. Diğer şekilde sadece anlık bir yanılısma oluşur. Onu içimizde hissetmemiz gerekir.

Descartes'ın biliminde makinelerin kullanımında üç yön özellikle dikkate değerdir. Birincisi, köktenci bir indirgemecilikten esinlenmesidir. Büyük parçaların yörüngelerin işlemleri, hiçbir artan bırakmadan, yalnızca küçük parçacıkların etkisi altında etkileşimlerini açıklar. İkincisi ise gizli kuvvet ve güçleri varsayma gerekliliğinin kararlı bir biçimde reddidir. Bitkilerde ya da taşlardaki gizemli güçleri çoğunlukla maddeyi oluşturan parçaların hareketini ve şeklini açıklayarak onlardaki gizli kuvvet ve güçleri reddetmesidir. Üçüncüsü ise Kartezyen yaklaşımı basitçi olarak tanımlayanlar. Doğanın yalnızca çok basit araçları kullandığını ve karmaşıklığın arkasında yatan mekanizmayı sorunsuz ve tamamen çözebilen mekanizmalar olduğu dördüncü olarak ise, doğanın mekanizmalarında tam bir homojenlik olduğudur. Hepsisi aynı türden işlemler görmektedir. Hiçbir karışıklık ve konu yoktur. Descartes, insan bedeninde böyle bir Kartezyen Fizyoloji içerisinde olduğunu, insanın bedenini bir makine olarak sıklıkla tasvir ederek, büyüme, sindirim, solunum, duyu verilerinin alınması, arzuların içsel hareketi dahil bütün biyolojik süreçleri, bir saatin yada başka bir kendinden hareketli mekanizmanın hareketi, dişlilerinin ve karşı- ağırlıklarının düzeninden gelmesi olarak tasvir edilir.⁹²

Determinist bir yapıda her zaman bir nedensellik vardır. Bu nedensellikte yapmış olduğumuz seçimlerde bizi o seçime iten önceden belirlenmiş bir neden vardır. Her ne kadar özgür bir şekilde seçimlerimizi yapmış olsak da bu altta yatan belirlenmiş

⁹¹ Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, s. 51-52.

⁹² Cottingham, **a.g.e.**, s. 147-148.

nedenselliktir. Peki bu belirlenmiş nedenselliğin ahlak üzerindeki etkisi nasıldır? Determinist bir yapıda sergilemiş olduğumuz ahlaki davranışlarımızda bir etkiye sahip midir? Ahlaki erdemler ve seçimler determinizm de nasıl olur? Şimdi bu sorulara değinmeye çalışacağız.

2. DETERMİNİZM VE AHLAK İLİŞKİSİ

Descartes, ahlak alanında öncelikle ilk olarak insanın özgür olduğunu gösterip, geçici bir ahlak anlayışı durumunu önermiştir. Bu geçici ahlak anlayışı içerisinde, insanın talihini yenmeye kalkışmaktansa, bunu kabullenip, kendisine egemen olmaya çalışması gerektiğini, kişinin hayatı boyunca dünya düzenini değiştirmeye kalkışması yerine, kendi istek ve arzularını değiştirme çabası içine girmesi, kendisi için daha iyi olacağını ifade etmiştir. Ahlaki seçimler üzerinde duran Descartes, burada neyin bizim gücümüz dahilinde olup, neyin olmadığını anlamanın büyük bir önemi vardır. Çünkü biz, gücümüz sınırları içerisinde kalan şeyleri gördükten sonra, gelecekte bizim için iyi olan ile kötü olanı birbirinden ayırmalıyız. İyi olduğunu anladığımız, yönettiğimiz şeyleri gerçekleştirmeye çalışmalıyız.⁹³

Descartes'ın ahlak görüşü ile determinizm arasında bir ilişki vardır. Çünkü bütün ahlaki eylemlerimizin amacı mutluluk ve mutlak iyiye varabilmektir. Biz eylemlerimiz kısmen bir sebebe bağlı olarak kısmen de özgür iradeyle gerçekleştiririz, bu bakımdan ılımlı bir determinizmden bahsedebiliriz. Burada davranışlarımızdaki nihai amaç değildir, çünkü determinizm, davranışları bir zorunlu sebebe bağlı olarak gerçekleştirmez.

İrade özgürlüğünün her koşul altında mümkün olduğunu ortaya koyan Descartes, etiğinin temel öge ve kurallarını ortaya koyarak her şeyden önce insan hayatının nihai ve en yüksek amacının mutluluk olduğunu öne sürdüğü için, mutçu ve teleolojik bir ahlak anlayışını benimsemiştir. Bu mutluluk insanın, kendi çaba ve gayretleri ile erdemli yaşayışına bağlı olan, bir ruh dinginliği veya sükûnetinden oluşur.⁹⁴

⁹³ Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 428-429.

⁹⁴ Ahmet Cevizci, **17. Yüzyıl Felsefesi**, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 226.

Anlama yetimiz olmadan hiçbir şeye ilişkin yargıda bulunamayız. Çünkü akla uygun olarak, anlayışımızın herhangi bir biçimde kavramadığı şey üzerine karar vermesi için hiçbir neden yoktur ancak hiç kavramadığımızı onaylamak için istenç kesinlikle zorunlu olmasına karşın, yargıda bulunmamız için tam bir bilgi edinmemiz zorunlu olmadığından, çoğu zaman ancak pek belirsiz bir şekilde bildiğimiz şeyleri kabul ediyoruz.⁹⁵ Önemli olan burada bir şeyi seçerken, yaparken, yargıda bulunurken tam bilinçli bir şekilde düşünüp o şekilde yargıya dökmemizdir.

İstediğimiz zaman onaylamaya ya da yadsımaya sahip olan bir istencimizin var olduğu o denli açıktır ki, bu bizim en çok ortak genel kavramlarımızdan biri sayılabilir. Zira her şeyden kuşkulandığımız ve hatta bizi yaratanın, gücünü her biçimde bizi aldatmak için kullandığını varsaydığımızda bile, kendimizde henüz tam olarak bilmediğimiz şeye inanmaktan sakınacak kadar büyük bir özgürlük görmüştük. Bu denli açık bir biçimde gördüğümüz ve yargımızı bu denli genel bir biçimde ertelediğimiz anda kendinden kuşkulananamadığımız şey, bilebileceğimiz herhangi bir şey kadar kesindir.⁹⁶ Önemli olan burada istenilmiş olanı gerçekleştirmeye karma verme ve yerine getirme gücüdür. Her ne kadar yanlış olduğumuzu bilsek de ona şüphesiz inanmamız gerekir. Onu seçme kabiliyeti zaten bizi ona götürmüştür.

Descartes, Ahlak Üzerine Mektuplar da yüce ruhlarla bayağı ruhlar arasındaki başlıca farkları şöyle ifade etmektedir; bayağı ruhlar tutkuların esiridirler, başlarına gelenin tatlı veya acı oluşuna göre, mutlu ya da mutsuz olurlar. Yüce ruhlara gelince, uslamlamaları o kadar güçlüdür ki ötekiler kadar, hatta onlardan daha fazla tutkuları olsa da her zaman akılları egemendir ve acıları bile mutluluklarına yardım eder. Çünkü bir yandan kendilerini ölümsüz ve büyük hoşnutluklara uygun ruhlar olarak görür, diğer yandan da birçok sakatlığa açık ve mahvolabilecek ölümlü bir bedenle birleşmiş olduklarını bilerek şanslı olabilmek için ellerinden gelenin en iyisini

⁹⁵ Descartes, **Felsefenin İlkeleri**, Say Yayınları, Çev. Mesut Akın, 14. Baskı, İstanbul, 2015, s. 88.

⁹⁶ Descartes, **a.g.e.**, s. 90.

yaparlar, ama yine de sonsuzluğun yanında bu hayata kadar az değer verirler ki, olup bitenlere bizim komedi oyunlarına baktığımız gibi aynı gözle bakarlar.⁹⁷

Ahlaka düşen alanın gerçekte belirlenmiş bir alanın olduğunu, ahlaksal yaşamın nedensel yoldan yola çıkarak açıklandığı kabul eden alan determinist bir ahlak vardır. Her tür insani ilişkinin belirleyicisi rolünün, alt yapısını oluşturur determinizm. Yani ahlaki yapının altında yatan bir nedenin varlığını, ahlaki eylemleri her zaman bir nedensellik çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Çünkü bütün ahlaki eylemlerimizin amacı mutluluk ve mutlak iyiye varabilmektir. Bizim eylemlerimiz kısmen bir sebebe bağlı kısmen de özgür iradeyle gerçekleştiririz, bu bakımdan ılımlı bir determinizmden bahsedebiliriz. Burada davranışlarımızdaki nihai amaç değil determinizm, davranışları bir zorunlu sebebe bağlı olarak gerçekleştiririz. Peki ahlaki eylemlerimizin temelini oluşturan erdemler nelerdir? Bu ahlaki eylemlerimizin bizim davranışlarımıza bir etkisi var mıdır? Varsa nasıl bir etkiye sahiptir? Bütün insanlar bu ahlaki erdemleri kabul etmekte midir? Şimdi bu sorular ile ahlaki erdemlere geçeceğiz.

3. AHLAKİ ERDEMLER

Ahlak açısından değerlendirilebilen, ahlaki bir değer açısından yargılanabilen, ahlaki bir yükümlülük ya da amacı gerçekleştirmeye çalışan, niyetli bir karakter taşıyan, belirli bir amaca yönelmiş olan eylemlere ahlaki eylemler denir. Ahlaki bir eyleme sahip olmak için belirli özellikler vardır. Bunlar; ‘eyleme yöneltilen bir niyet ya da bir motifin varlığı’. ‘Belirli bir eylem biçimini seçen bilinçli ve sorumlu bir öznedir. Özne tarafından yapılan seçimde, bir zorlamanın söz konusu olmayıp, seçimin öznenin kendisi tarafından belirlenmesi’. İyi yada kötü gibi ahlaki değerlerin varlığı ve kişinin kendisi ya da başkalarının çıkarına olabilecek bir sonucun hedeflenmesi’ diye birçok anlama gelmektedir⁹⁸ ahlaki eylemleri kısacası öncelikle bir niyet, daha sonra bilinçli bir özne ve son olarak da özgür bir seçim oluşturur. Ancak bu üçü olursa ahlaki bir eylemin varlığından söz edebiliriz. Niyetlerimizi doğru olarak, yani sağduyulu olacak şekilde, başkasını incitmeden varlığından yola çıkarak ortaya çıkarmalıyız.

⁹⁷ Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, s. 36.

⁹⁸ Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 33.

Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*'da sağduyuyu, dünyada en iyi pay edilmiş şey olarak görmektedir. Zira her insanın sağduyudan o kadar iyi pay almış olduğunu düşünür ki, başka her şeyden en zor memnun kalanlarımızın bile kendilerinde bulunan sağduyudan daha fazlasını arzularlar. İyi bir zekâya sahip olmak yetmez, asıl olan onu iyi kullanmaktır. En büyük ruhlar, en büyük faziletler/erdemler kadar en büyük kötülüklerde de mahirdir ve yalnızca çok yavaş yürüyenler, eğer her zaman doğru yolu izlerse, koşanlardan ve doğru yoldan uzaklaşanlardan daha fazla ilerleyebilir.⁹⁹ Sağduyulu kişiler her zaman yetkin bir kişiliğe sahip olsada, eksiklerinin olduğunu bilirler. Bu eksikliğin hiçbir zaman bitmeyeceğini her zaman bir arayışın arkasında koşup giderler. Bundan hiçbir zaman yorulmazlar. Ahlaki yetkinliğe tam olarak hiçbir zaman ulaşamayız. Bu ulaşmaya ancak üstün varlıklar ulaşabilir. Ancak sağduyulu bir insan olarak bazı kötü yetilerimize engel oluruz. Sağduyularımız sayesinde ahlaki açıdan mutlu olabiliriz.

Descartes, ahlak'a mutluluk açısından bakmıştır. İlk kendisini bu ahlakın ilkelerini edinmiştir. Bu kurallar; Dinine bağlı kalarak ülkesinin kanun ve adaletlerine itaat etmek, ölçülü davranmak ve aşırılıktan sakınmak, İşlerde karar ve sebat sahibi olmaktır. Bencil biri olmamız bizi bir üst mertebeye götürmez, önemli olan diğer insanların var olduğunu bilip, onların çıkarlarını korumamızdır. Genellikle biz kendi düşüncelerimize hâkimiz, bunun dışındakilere her zaman hâkim değiliz. Dışımızda olanlar hakkında elimizde olanı yapmak, ancak gücümüzün yetmediği hususlarda da imkânsızlığı zorlamamak gerekir. Yapılan işlerde usu işletmek ve gerçeğin bilgisini elde etmeye çalışmak yararlı olur.¹⁰⁰ Descartes bu ilkeleri kabul edip, hayatımıza uygularsak ahlaki erdemler açısından yetkin bir insan olabileceğimizi söylemiştir. Ahlaki erdemlerde dini bir yaşayışının etkisi olduğu da göz ardı edilemez. Evrenin her zaman bir yaratıcısı olduğundan, ahlaki ilke, emir ve buyruklarında bir koyucusu vardır.

Descartes'ta ahlaki erdemler temel olarak; cömertlik, ölçülük ve adalettir. Bu ahlaki erdemler evrensel değişmez değerlerdir. Bunlar ilkçağ felsefesinde olduğu gibi akıldadır. Aklımız ile kavradığımız, idrak ettiğimiz zaman bu erdemleri anlayıp,

⁹⁹ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, s. 3.

¹⁰⁰ Çubukçu, *a.g.e.*, s. 6-7.

yaşantımıza kolaylıkla geçirebiliriz. Ahlaki erdemlere sahip kişiler yaşayış biçimleri düzenli olur ve bilmediği kötü olaylara yönelmez. Bu yönelmeyi erdemler önler. Şimdi konumuz açıdan daha anlaşılır olması için erdem ne olduğunu, temel erdemlerin hangileri olduğunu ve üzerimizdeki etkilerine değinmeye çalışacağız.

3.1. ERDEM

Erdem kelimesi Yunanca arete sözcüğünden gelir ve her varlığın kendine özgü işlevlerini en iyi bir biçimde yerine getirmesidir. Sokrates'e göre, erdem insanın kendisine özgü ve uygun olanı gerçekleştirme ve kendisini gerçekleştirme imkânı veren yetkinliktir. Erdemler doğal olarak ya da doğaya aykırı olarak elde edilmezler, sadece onları elde edebilecek doğal bir yapımız vardır.¹⁰¹ Biz yaratılış yapımız itibariyle erdemlere sahip olmaya yatkınsınız. Her insanın içinde erdemli olma yatkınlığı vardır. Önemli olan onu ortaya çıkartabilmemizdir.

Erdem, her daim iyiyi ve doğruyu gerçekleştirmek için istikrarlı bir şekilde zihnin tüm bileşenlerini kullanmaya çalışmasıdır. Her ne kadar insanın bilgisinin sınırları dar olsa da irade insanın elindeki en değerli kozdur. İyi olduğuna inanılan şeyin ısrarla yapmaya çalışmak erdem in özüdür. Bu erdemlilik insanı tam bir mutluluğa götürecektir. ¹⁰² Erdemlerin amacı her daim iyiyi ve doğruyu aramaktır. İyinin peşinden giden biri zaten bilgili ve erdemli bir kişidir.

Descartes, ahlaki davranışlar içeren erdemleri gerçek ve yalancı erdemler olarak ikiye ayırır. Gerçek erdemler, açık ve seçik olan doğru bilgiler ile elde edilir. Bu yüzden bunlara yanlış erdemler girmez ve yanlış erdemler bunlardan ayrılırlar. Yalancı, yanlış erdemleri Descartes, bir çeşit ahlaki bozukluk olarak görmektedir. O'na göre gerçek erdemlerin temelini açık ve seçik bilgilerimiz ile ulaşabiliriz. hiçbir zaman karşılık beklemeden duyduğu huzurluluk, memnuniyetlik ve ruh hoşnutluğudur. Erdemli davranırken de duyduğumuz memnuniyet ve huzur bizi mutluluğa götürür. Bu yüzden mutluluk ile erdemler arasında sıkı bir ilişki vardır. Sonuçta biz erdemli bir şekilde yaşarsak mutluluğa gitmiş olacağız.

¹⁰¹ Bkz, Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Çev. Furkan Akderin, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 41-55, Yönden, a.g.e., s. 20.

¹⁰² Ünalı, a.g.e., s. 71-72.

Descartes, erdem teorisini iki farklı faktör ile açıklar. Bunlar irade ve açık seçik bilgidir. İrade, genel anlamda bir eylemi gerçekleştirirken, yapıp yapmama kararını verebilmek, reddetmek veya onaylamak anlamına gelir. Gerçeğin ne olduğu açık seçik belli olduğu durumlarda irade onu onaylamak zorundadır. İradenin kullanımında iyinin açık seçik bilgisine sahip olup ona erişmemiz gerekir. Descartes'e göre biz irademizi ancak iyinin açık ve seçik bilgisine bağlı olarak kullanıp, erişebiliriz. İrade hem teorik hem de pratik alan ile ilgilidir. Fakat Descartes'e göre irade daha çok kendisini pratik teoriler içerisinde göstermektedir. Bu yüzden irademizle kavradığımız düşünceleri, daha sonra eyleme, fiile dökmemiz gerekir.¹⁰³ Açık ve seçik bilgilerimiz neticesinde eylemlerimizi gerçekleştirebiliriz. Eylemlerimizi bize seçtiren bilgilerimizdir. Bu eylemleri bize yaptıran yada yaptıran iradeyi ortaya koyan açık seçik bilgilerimizdir.

Erdem düşünce ölçüsünü kullanmaktır. İyi sandığımız şeyleri işlemekte gösterdiğimiz karardan ibarettir. Ahlaki davranışlarımız için erdemlerin önemli bir yeri vardır. Erdem kendimizi geliştirmeyi ve yetkinleştirmeyi sağlar. Bundan dolayı ile erdemler, bize kendimizi aşma gücünü verir. Kendimizi aşmak için bize karşı sorumluluklar, ödevler vermektedir. Erdem, iyiye, güzele, doğruyu gitmektir. Aşırı uçlardan kaçınarak ölçülü ve dengeyi bulmaktır önemli olan burada.

Ruhun Tutkuları'nda erdem göstermenin tutkulara karşı en etkili olduğunu gösterir. Bu içsel heyecanlar bize çok yakından tesir ederler. Dolayısıyla üzerimizde, birlikte meydana geldikleri ama kendilerinden farklı olan tutkulardan daha fazla güce sahiptirler. Bu ruhumuz içinde bir hoşnutluk olduğundan, hiçbir huzursuzluk ona zarar veremez. Buna gücü, kudreti yetmez. Böyle olduğunu görünce ruh daha da mutlu olur. Bunun için tek yol erdemlerden geçmektedir. Erdemli bir şekilde davranırsa mutlu olur ve mutluluğu kimsenin yıkmasına engel olur.¹⁰⁴ Ruhumuzda her zaman tutkularımızı yaşattığımız müddetçe her zaman mutluluğa ulaşabiliriz. Tutkularımızı uyandırarak her zaman heyecanlı bir şekilde davranışlarımız yönlendirirse erdemli bir birey olma yolunda ilerlemiş oluruz.

¹⁰³ Bkz, Ünalı, a.g.e., s.70- 82.

¹⁰⁴ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, Çev. Murat Erşen, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 118-119.

Gerçek erdemlerle gerçek olmayan erdemler arasında epeyce ayırım olduğu gibi doğrunun tam bir bilgisiyle kazanılan erdemlerle bilgisizlik ya da yanlışla karışık erdemler arasında da çok ayırım vardır. Yalancı adını verdiğim erdemler aslında yalnızca bozukluklardır ama onlara karşıt olan diğer bozukluklardan daha az bulunur oldukları için sık rastlanan silik erdemlerden daha çok saygınlık göstermektedirler. Böylece tehlikeden az korkanlar çok korkanlardan daha az bulunduğu için çoğu kez atılganlık ya da yüreklilik, bir üstünlük olarak değerlendirilmektedir ve fırsat düştükçe de kendini gerçek cesarettten daha çok göstermektedir. Aynı biçimde savurganlar eli açıklardan daha kıymetlidir; gerçek dindarlar da ikiyüzlülerle, boş inançlılar kadar dindar ürüne kavuşamıyorlar. Gerçek erdemlere gelince, onların da tümünün gerçek bilgidenden gelmediği görülür. Ancak kimi zaman eksiklik ya da yanlıştan ortaya çıkanları da bulunur; böylece çoğu zaman yalınlık iyiliğin nedeni olduğu gibi bazen de korkudan dindarlık, umutsuzluktan cesaret doğabilir. Şimdi bir eksiklikle bu biçimde karışık olan erdemler birbirlerinden ayrı olup başka başka adlara sahiptir. Ancak yalnızca iyiliğin bilgisi dışında hiçbir şeyden gelmeyecek ölçüde katkısız ve eksiksiz olan erdemlerin tümü aynı içeriktedir ve onları yalnızca bilgelik adı altında toplaya biliriz.¹⁰⁵ Gerçek ve yalancı erdemleri ancak neler olduğunu bilgilerimiz ile anlarız. Yalancı erdemlere düşmemek için aklımızı iyi kullanmamız gerekir. Aklımız ile bunları birbirinden ayıramazsak sürekli yanlışla düşeriz ve bu bizi mutsuzluğa götürür.

Prenses Elisabeth'e yazdığı mektup da, başlangıçta, çok doğru olarak, herkes mutlu yaşamak istiyor fakat yaşamı mutlu kılanın ne olduğunu kimse açıklıkla bilmiyor demektir diyor, oysaki mutlu yaşamının ne olduğunu bilmek gerekir. Descartes, için mutlu yaşamak ruhu hoşnut ve tatmin olmuş halde yaşamaktan başka bir şey değildir. Bundan sonra, mutluluğu oluşturanın ne olduğunu, yani bizi en çok hoşnut eden şeylerin neler olduğunu araştırdığımda, bunların da iki çeşit olduklarını gördüm: erdem ve bilgelik gibi elimizde olanlarla; saygınlık, servet ve sağlık gibi elimizde olmayanlar.¹⁰⁶ Her zaman elimizde olan ile yetinmemiz gerektiğini bilmemiz gerekir. Çünkü elimizdekilerin kıymetini bilmezsek yanlışla düşeriz ve

¹⁰⁵ Bkz, Descartes, **Felsefenin İlkeleri** s. 45-47.

¹⁰⁶ Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, s. 45-46.

elimizde kilerini de kaybederiz. İnsan her zaman ölçülü yaşayıp elindekileri ile yaşamasını bilmesi gerekir. Aç gözlülük insanı bitmek bilmeyen hırslara götürür. Bu yalnızca bizi etkiler.

Sabırsızlık ve hüznün verenler dışında hiçbir arzu mutlulukla uzlaşmaz değildir, aklımızın hiç aldanmaması da zorunlu değildir; yeter ki vicdanımız, iyi olduğunu düşündüğümüz şeyleri yapmak için her zaman kararlı ve erdemli olduğumuzun tanığı olsun. Buradan, bu hayatta hoşnut olmamız için erdemın yeterli olduğu çıkar. Fakat erdem akılla aydınlanmadığı zaman yanlış olabilir, yani iyi işler yapmak yönündeki istediğimiz ve kararımız bizi, iyi sandığımız kötü şeylere de götürebilir, bunun için, erdemden gelen hoşnutluk sağlam değildir; ayrıca erdem genellikle zevk, iştah ve tutkulara karşı olduğu için, onu uygulamak zordur. Oysaki akli doğru kullanmak, iyinin doğru bir bilgisini vermek suretiyle, erdemın yanlış olmasına engel olduğu gibi, erdemle doğru zevklerin arasını bularak, onların tadılmasını kolaylaştırdık maktan başka, doğanın durumunu ve şartlarını da öğreterek arzulara bir sınır da koyar.¹⁰⁷ İnsanın mutlu olması her zaman insanın aklını kullanmasına bağlıdır. Akli doğru kullanmayı bilirsek en yararlı şeyi bilmiş oluruz. Descartes rasyonalist felsefe için önemli bir kişidir. Onun felsefesinin altında yatan asıl etken akıldır. Aklımızı kullanarak, kötü ve yanlış şeylerden uzak durarak hem erdemli ve mutlu bir hayat yaşarız. Felsefi bilgi bir nevi onun için hayat bilgisidir.

Ahlaki bakımdan sürekli iyi ve değerli olan davranışları, ahlak felsefesinde yücelttiği, övdüğü, arzuladığı ve ön plana çıkarttığı değerlerdir. Erdemli bir kişi olursak ancak ahlaki üstün bir özelliğe sahip olmuş oluruz. Descartes için temel önemli erdemler vardır. Bunlar cömertlik, ölçülülük ve adalettir. Şimdi bunları açıklamaya çalışalım.

3.1.1. CÖMERTLİK

Descartes'ın iyi yaşama anlayışına göre cömertlik en önemli erdem, diğer erdemlerin anahtarı ve tutkuların kaynaklanan karışıklıkların çaresidir. Descartes cömertlik terimini Fransızca "la generosite" yani asil, soylu, iyi bir aileden gelen

¹⁰⁷ Descartes, **Felsefenin İlkeleri**, s. 47.

anlamında çevirmektedir.¹⁰⁸ Cömertlik, cimrilikle savurganlık arasında orta doğrudur. Ne çok cimri olup hem kendimizi hem de çevremizdeki bazı şeylerden mahrum etmeyeceğiz nede aşırı savurgan olur elimizdekileri boşu boşuna bitirmeyeceğiz.

Descartes'e göre sahip olmadıkça ya da elde edecek gücümüz olmadıkça hiçbir şeyi, kendimizle bağlantılı olarak kabul etmemeliyiz. Çünkü Descartes, bunun bizi bencillığe doğru götüreceği endişesindedir.¹⁰⁹ İnsan ancak elindeki şeylerin kıymetini bilerek, ona göre yaşamayı öğrendiği zaman cömert ve irade sahibi olmuş olur. Her zaman ölçülü bir şekilde yaşamayı öğrenmemiz gerekmektedir.

Cömertliğe sahip kişiler Descartes'a göre kendilerinden daha zengin ve şerefli, hatta daha zeki, bilgili ve güzel ya da genel olarak söylersek bazı yetkinliklere onlardan daha çok sahip olan kişilerden aşağı olduklarını düşünmemesi gerekir. Ancak kendilerine aştıkları kişilere duydukları kadar saygı duymalarının tek nedeni olan ve herkeste bulunduğunu veya bulabileceğini düşündükleri erdemli iradeyle karşılaştırıldığında önemsiz gelecektir.¹¹⁰

Cömert olmamız bizim bir eksikliğimizin olduğunu göstermemektedir. Diğer insanlara bakıp savurgan olmak yanlış bir davranışı oluşturur. İnsan ancak bu şekilde kendi yetilerinin farkına varmış olacaktır. Artık sadece kendi ahlaki yaşayış biçiminde kendisini gösterip, orada tasavvurunu bulur. Erdemler ahlaki ilkeler için temel noktadır. Bu noktada cömertliğinde ne kadar önemli bir erdem olduğunu gördük. Çevremizdeki insanlar her ne kadar farklı özelliklere sahip olmuşsa da genel olarak bu erdemlere ölçülü bir şekilde uygulamamız gerekir. Erdemler ortaya koyulan toplumla da alakalıdır. Cömert bir kişiliğe sahip olursak çevremizdeki insanlara da hiçbir karşılık beklemeden yardım etmiş oluruz. Cömertlik önemli bir fazilettir. Erdemleri ölçülü şekilde hayatımıza alıp uygulamalıyız. Peki ölçülük nedir? Her yaptığımız davranışta ölçülülük var mıdır? Ölçülüğün bir ölçütü var mıdır? Şimdi bu sorulara değinmeye çalışacağız.

¹⁰⁸ Cottingham, **a.g.e.**, s. 56-57.

¹⁰⁹ Stephen, **a.g.m.**, s. 172-173.

¹¹⁰ Cottingham, **a.g.e.**, s. 58.

3.1.2. ÖLÇÜLÜLÜK

Bütün ahlaki ilkelerimizin temelinde bir ölçülülüğün olması gerekmektedir. Ahlak her ne kadar yaşayış biçimimiz ile ilgili olsa da onunda belli kuralları vardır. Ölçülükte bu kural Aristoteles’inde savunduğu gibi ortayı bulmaktır. İnsan yaşamında ne çoğu nede azı eksikliği seçip yaşmalıdır. İkisinin ortasını bulup ona göre davranmalıdır. Descartes içinde ölçülülük önemli bir ahlaki erdemi oluşturur.

Descartes’e göre, hakikat yolculuğuna çıkan kimse zaman zaman tereddüt içinde kalarak, seçimlerinde bulanıklık yapıp, mutsuzluğa doğru gitmektedir. Çünkü hayatın akışı durdurulamaz. Sürekli hayatın akışı içerisinde birtakım kararlar vermek durumunda kalırız. Hayatımızın akışı içerisinde bulanıklık ve kararsızlığa yer yoktur.¹¹¹ Bundan dolayı, duygu, düşünce ve davranışlarda dengeli ve kontrollü olmalıyız. Descartes için ölçülü olmak önemlidir. Aşırıdan uzak bir yaşayış şekli onun için önemlidir. Hayatında da onun zaman zaman inzivaya çekilip düşündüğünü görmekteyiz.

İnsanoğlu yaşam boyunca verdiği kararlarda her zaman doğru adım atmamış olabilir. Bazen kararları verirken kişi düşünmek için uzun zaman harcarken bazen de ani kararlar vermesi gerekebilir. Kararın doğru olup olmadığını ve gelecekte neleri doğuracağını sadece Tanrı bilir. Bu koşulda doğru karar verebilmenin ölçütü vicdana karşı gelmiş olmamaktır. Vicdana karşı yapılan eylemin sonucu iyi olsa bile pişmanlık duyulmalıdır. Çünkü sorumlu olunan şey aslında sadece düşüncelerdir. Eylemlerin sonuçları hiçbir zaman bilinemeyecektir. Erdem ile kabul gören zevkler arasında dengeyi bulmak gerekir. Ona göre bu dengede tutmanın bilgisini bilmek ve arzuları kontrol altında tutmak mutluluğun anahtarıdır. İnsanın doğasını mal ve mülkten arındırmak, sahip olunamayan malın üzüntüsünden kurtulmak da mutluluğun kapısını aralar.¹¹² Vicdanımıza yenik düşüp yanlış davranışlarda bulunup pişman olmazsak mutlu oluruz. Ahlaki erdemlerin temel amacı da zaten bunun bilincini oluşturmaktan geçer.

¹¹¹ Yaşar Türkben, “Descartes’in Ahlak ve Mutluluk Anlayışı”, **Hikmet Yurdu**, Sayı 5, Malatya, 2010, s. 240-241.

¹¹² Ünalı, **a.g.e.**, s. 76.

Dengeli, ölçülü insan, kendi eğilimlerini, tutkularını, arzularını, korkularını, endişelerini ve davranışlarını kontrol eden, kendine hakim olabilen yada hakim olabilmek için bir ömür boyu pes etmeyendir.

Gücümüzün ve imkânlarımızın yettiği şekilde kendimize kurallar koymalıyız. Koymuş olduğumuz bu kurallar neticesinde yaşamımızı nasıl devam etmemiz gerektiğini belirlemeliyiz. Ölçülülük özellikle kişinin çevresine göre farklılık göstermektir. Her toplumun yaşayış şekli farklı olduğundan tercihlerinde de farklılık olduğu büyük aşıkardır. Toplumun düzenini sağlayan kurallara uyulmadığı zaman verilen bir ceza var mıdır? Varsa bu cezayı veren bir kişi var mıdır? Bu dünyadaki adaleti sağlayan şey nedir? Descartes için adalet neyi ifade etmektedir. Şimdi bu sorulara yanıt aramaya çalışacağız.

3.1.4. ADALET

Davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak, gibi anlamlara gelen adalet, Kuran'da ve hadislerde, genellikle, düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık gibi anlamlarda kullanılmıştır. Adalet, kişisel çekişmeler ve cinayetlerden, ülkeler ve uygarlıklar arası çatışmalar ve savaşlara kadar can ile ilgili olan her türlü ahlaki suçun ve sorunun ortadan kaldırılması veya tolere edilebilecek minimum düzeye bir an önce indirilebilmesinde büyük katkı sağlayabilecek en temel erdemlerin başında gelmektedir. Zira adalet birçok anlama gelmekle birlikte en geniş anlamıyla her hak sahibine hakkını tam olarak vermektir.¹¹³ Adalet hem bu dünyada hem öteki dünyada kişinin cezalarını ve mükafatlarını almasıdır. İnsanın yaptığı yanlışı ve kötüyü, iyiyi ve doğruyu tartan ve ona göre çeşitli hükümler veren yargıları oluşturur.

Kararsızlıktan kurtulmadığımız halde bir eylemde bulunmaya karar verirsek, bu, vicdan azabı doğurur. Bu tutku daha öncekiler gibi gelecek zamanla değil şimdiki ya da geçmiş zamanla ilgilidir. (vicdan azabı)¹¹⁴ işte bu vicdan azabı bizi adalete götürür. Adalet aslında içimizdeki muhakemedir. Her zaman yapılan şeyler bazen

¹¹³ Bkz, Cafer Sadık Yaran, **İslam Ahlak Felsefesine Giriş**, Dem Yayınları, İstanbul, 2012, s. 49-51.

¹¹⁴ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, s. 60.

üstü örtülü olsada, hiçbir zaman içimizde kaybolmayan vicdanda vardır. Vicdandan hiçbir zaman kaçamayız.

Aklımızı her zaman gücümüz yettiği ölçüde iyi kullanmalıyız. Bu şekilde kullanırsak, tüm işlerimizde en iyi olmaya çalışır ve en iyiye ulaşırız. Bu en iyiye ancak erdemler sayesinde ulaşırız. Cömert, adaletli, ölçülü olursak en iyi olur ve en iyiye ulaşmış oluruz. Descartes'ta ahlaki erdemlerin temelini oluşturan diğer bir kavram ihtiraslardır. Şimdi Descartes'ta İhtirasların nasıl önemli bir teşkil ettiğini, çeşitlerini, görevlerini açıklamaya çalışacağız.

4. İHTİRASLAR

Descartes, ihtirasları oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. O, özellikle “ruhun ihtirasları” adlı eserinde her bir ihtirasın tanımını yapmış, etkilerini belirtmiş, onlardan en iyi şekilde nasıl yararlanacağımızın ipuçlarını vermiştir.

İhtirasların son ve en yakın sebebi beynin ortasında bulunan küçük bezi harekete geçiren hayvan ruhlarının sebep olduğu sarsılma ve çalkalanmadan başka bir şey değildir. Fakat onları birbirinden ayırt etmek için bu yeterli değildir. Bunların kaynağını araştırmak ve ilk nedenlerini incelemek gerekir. Şimdi, her ne kadar bazen, şu veya bu nesneyi kavramaya veya idrak etmeye karar veren ruh tarafından meydana getirilseler ve hatta hiçbir sebep söylenmeksizin kendimizi kederli veya neşeli hissettiğimiz zamanda olduğu gibi, bedeninin doğa ve mizacı veya tesadüfen beyinde rastlanılan izlenimler tarafından meydana getirilseler de, bununla beraber, söylediğimizden açıkça belli oluyor ki, bütün bu ihtiraslar duyuları harekete getiren nesnelere tarafından tahrik edilebilirler ve bu nesnelere onların en bayağı ve en başlıca sebepleridir. Hepsini bulmak için bu nesnelere bütün etkilerini gözden geçirmek gerekir.¹¹⁵ Duyularımızı harekete geçiren şeyler ihtiraslardır. Descartes bunlara duygulanımlar demektedir. Bunların kaynağı kısmen ruhtur, kısmen de bedendir. Ancak duygulanımların etkisinde ruh onları iradeli bir şekilde onaylaması gerekmektedir. Ruh eğer onların peşinden körü körüne giderse bu ruhun bir türlü duygulara yani ihtiraslara köle olması demektir. Yapmış olduğumuz ahlaki eylemlerde ihtirasların etkileri oluşturur. Bir eylemi iyi veya kötü, yanlış ve doğru,

¹¹⁵ Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 41.

sevgi ya da nefret, aşk veya arzularımız ile istemede ihtirasların önemli bir yeri vardır.

Bütün ihtirasların insanlar üzerindeki başlıca etkisi insanların ruhunu bir takım şeyleri istemeye tahrik etmeleri ve onlara elverişli kılmalarıdır.¹¹⁶ Bütün istek ve arzularımızı ihtiraslar sağlamaktadır. İhtiraslar olmasa her hangi bir amaca, isteğe yönelimimiz olmazdı.

Descartes'in tutkuları çözümlenmesi karşılıklı etkileşim kuramı ile bağlıdır. Tutkunun ruhta beden tarafından uyarıldığını ya da yaratıldığını ileri sürmektedir. Ruhta bir tutku olacak şey bedende, genel olarak konuşursak, bir eylemdir. Sözcüğün genel anlamında tutkular ve algılar aynıdır. Çoğunlukla bizde bulunan tüm algı türlerine ya da bilgi biçimlerine birinin tutkuları diyebiliriz, çünkü onları oldukları gibi yapan çoğu kez ruhumuz değildir ve çünkü o bunları her zaman onlar tarafından temsil edilen şeylerden alır. Genel olarak tutkuları, ruhun algıları, ya da heyecanları olarak tanımlayabiliriz ve onları özel olarak ruh ile ilişkilendiririz ve özlerinin bir devimi tarafından yaratılırlar, sürdürülürler ve sağlamlaştırılırlar. Bu oldukça bulanık tanımın açıklaması olarak Descartes şu noktaları belirtmektedir. Tutkulara algılar denebilir. Eğer bu sözcük ruhun eylemleri olmayan tüm düşünceleri belirtmek için kullanılıyorsa. Onlara duygular diyebiliriz, çünkü ruhun içersine alınmaktadırlar. Ve onlara, daha büyük bir doğruluk ile heyecanlar diyebiliriz, çünkü ruhun taşıyabileceği tüm duygulardan kışkırtılmaya ve etkilenmeye en eğilimli olanı heyecanlardır.¹¹⁷ Kısacası ruhun tüm duygularına tutkular diyebiliriz. Tutkular her zaman olmasa da çoğu zaman algıların da yerine kullanılabilir. Ruhun tüm eylemleri tutkuları ve duyguları oluşturmaktadır.

Bütün insanlarda ihtirasların başlıca etkisi ruhları belirli şeyleri istemeye tahrik etmek ve onları yapmaya elverişli kılmaktır. Tabiatın kurduğu düzen ve kanuna göre, bütün ihtiraslar bedenle ilgilidir. O suretle ki tabii olarak işlemeleri ruhu bedeni korumaya veya onu herhangi bir şekilde daha mükemmel kılmaya yarayabilen fiil

¹¹⁶ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, s. 30.

¹¹⁷ Copleston, **a.g.e.**, s. 202-203.

veya tesirlere rıza göstermeye veya yardım etmeye sevk etmektedir.¹¹⁸ Tutkuların oluşması için eylemlerin olması gerekir. Biz tutkularımız sayesinde çeşitli tepkiler gösteririz. Bu duysal durumumuza göre değişiklik gösterir. En önemli 6 temel ihtirasımız vardır. Şimdi bunları açıklayacağız.

4.1. İHTİRASLARIN ÇEŞİTLERİ

Descartes'ta ihtiraslar başlıca altı tanedir. Diğerleri bu altı ihtirastan doğmuştur.

4.1.1. HAYRANLIK

Hayranlık; ruhun ani bir şaşkınlığıdır; bu da onu kendisine nadir ve olağan üstüymüş gibi gelen nesnelere dikkatle irdelemeye götürür. Böylece bu tutkunun nedeni en başta, bu nesneyi nadir ve dolayısıyla irdelenmeye pek layık olarak temsil eden, beyindeki izlenimdir; sonraki nedense, bu izlenim dolayısıyla onun beyinde bulunduğu yere doğru büyük bir kuvvetle yönelmeye yatkın can ruhlarının bu izlenimi beyinde kuvvetlendirmek ve muhafaza etmek üzere yaptığı harekettir. Yine bir diğer neden, eğer bu izlenimi duyu organları oluşturmuşsa, izlenimin onlar tarafından devam ettirilmesi için, duyu organlarını buldukları durumda tutmaya yarayan kaslara bu izlenim tarafından hazırlanmış can ruhlarının akmasıdır.¹¹⁹

Hayranlık, önceden bilmediğimiz şeyleri öğrenmemizi ve hafızamızda tutmamızı sağlaması bakımından yararlıdır.¹²⁰ Hayran duyduğumuz şeyleri kolay kolay hafızamızdan atıp unutamayız.

İhtiraslarımız göstermiş olduğumuz duygu durumlarına göre farklılık gösterir. Bunlar vücudumuzda çeşitli organlarımızı harekete geçirerek farklılık oluşmasını sağlar.

Bir nesneyle ilk karşılaşma bizi şaşırttığında ve onun yeri olduğu veya daha önce tanıdığımız şeyden ya da olması gerektiğini varsaydığımız şeyden çok farklı olduğu yargısına vardığımızda, bu durum bizim ona hayran olmamıza ve sonuç olarak

¹¹⁸ Laberthonniere, a.g.e., s. 243.

¹¹⁹ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, s. 65.

¹²⁰ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, s. 68

hayrete düşmemize neden olur. Bu, tutkunun zıttı da yoktur, çünkü eğer kendini bize sunan nesne kendisinde bizi şaşırtacak bir şey taşımıyorsa, bizi kesinlikle heyecanlandırmaz ve onu tutkuya kapılmadan düşünürüz.¹²¹ Bir nesnenin bize uyandırdığı duygunun farklı oluşuna hayranlık deriz. Eğer bu tutku bizde oluşmuşta nesnenin bizim üzerinde farklı etkisi olmuştur.

İhtirasın özelliği, başka ihtiraslarda olduğu gibi, onunla birlikte kalpte ve kanda hiçbir değişiklik oluşmamasıdır. Bunun da sebebi açıktır: konusu, iyilik ve kötülük değildir; sadece, hayran olduğu şeyin bilgisidir; dolayısıyla da, bedeninin bütün iyiliği ile ilgili olup, kalp ve kan ile hiçbir ilişkisi yoktur, yalnız beyinle ilişkisi vardır. Çünkü bilgi edinmeye yarayan duyu organları beyinde bulunur.¹²² Hayran olduğunuz şeyi bilmemiz, vücudumuzda bir değişikliğe neden olmaz sadece beynimizde ilişki içerisine girer. Hayranlık bedensel değil, ruhsaldır.

Hayranlığın faydası ise, “sayesinde eskiden bilmediğimiz şeyleri öğrenmemiz ve hafızamızda saklamamızdır; zira ancak nadir olan üstün dışı görünen şeylere hayran oluruz. Onun bize böyle görünmesi, onu bilmediğimizden geldiği gibi; bildiğimiz şeylerden farklı olmasından da gelebilir; zira onlara olan dışı dememizin sebebi de budur. Öteki edilmeler iyi veya kötü görünen şeyleri göstermeye yaradığı halde ancak nadir görünenlere hayran oluruz. Bunun içindir ki, bu edilmeye karşı tabii bir meyli olmayan kimselerin umumiyetle pek cahil kimseler olduğunu görüyoruz.”Bununla beraber Descartes, eşyanın meraklı tarafını aramağa sevkeden ve nadir şeyleri bilmek için değil de, hayran olmak için aratan bu aşırı hayranlığı tenkit etmiyor değil. Bu, insanı sırf tebahhur için, âlemden uzaklaştırmak gibi bir tehlike doğurabilir.¹²³ Hayranlık her zaman yeni şey ile karşılaşp, daha önce görmediğimiz şey olsada bu her zaman iyi bir şey değildir. Çünkü her zaman hayranlık peşinden koşmak yanılmadan, boşa vakit geçirmeden başka bir şey değildir.

Hayranlık duyulan şeyin ne olduğunu merak etme ve onun aslını öğrenme isteği insanı ister istemez bir bilme sürecine yada aramaya yönlendirir. Bu ahlaki

¹²¹ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, s. 56-57.

¹²² Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 48.

¹²³ Lacombe, **a.g.e.**, s. 101-102.

eylemlerimizde de böyle olmuştur. Yeni bir şey ile karşılaştığımız zaman hemen onu bilmeye, araştırmaya başlarız. Ahlaki eylemlerinde de her zaman farklılık gösterdiği bir yerde, bizi hayrete düşüren birey olduğunda bizde ondan etkilenip yapmaya çalışırız. Hayranlık duyulan durumda bir sevgi olduğu gibi ondan bir tikslenme nefret olmada oluşabilir. Bu sevgi ve nefreti oluşturan şey nedir? Biz hangi davranışlar ile karşılaştığımızda sevgi veya nefret denir. Bu sorulara yanıt aramaya çalışalım.

4.1.2. AŞK (SEVGİ) VE NEFRET(KİN)

Bütün ihtirasların bizim üzerimizde iyi veya kötü bir etkisi olmuştur. Bu etkinin bize göstermiş olduğu durum, kişiden kişiye değişmiş olsada, bu ihtirasların bizim bedenimiz ve ruhumuz üzerindeki farklı etkileri olmuştur.

Bir şey bizim bakımımızdan bize iyi olarak takdim edildiği, yani bize uygun gelen bir nesne olarak sunulduğu zaman, bu bizde ona karşı aşk doğurur ve bize kötü veya zararlı olarak takdim edildiği zaman da bizde kin doğurur.¹²⁴ Bize uygun ve iyi olan şeyler aşk'ı, uygun olmayan kötü şeyler ise nefret'i oluşturur.

Descartes'e göre sevgi biri varlıkbilimsel biride ahlaki olan, birbirine bağlı iki işleve hizmet eder. Sevgi kişiyi daha geniş bir bütünün bir parçası olduğunu düşünmeye yönelterek bildiğimiz metafizik konuların üstüne çıkarmaya yardımcı olur. Değer yargularından bencil olmayan güdülerin doğmasına yol açmakla ahlaki bir boşluğu da doldurmaktadır. Sevgi, ahlaki görevini, üstlendiği varlıkbilimsel görev sayesinde yerine getirir. İlk başta, kişiyi, sevdiği kişinin daha geniş bir bütünün parçası olduğuna inandırmaya yönlendirerek, kişinin ilkel öz-sevgisini değişikliğe uğratar. Descartes'çı sevgi, bizim yalnızca bir parçasını oluşturduğumuz bir bütüne dolayısıyla bu bütünün öteki parçasına da ayrılmazcasına duyulan ilgiyi öz sevginin yerine koymayı amaçlayan ruhbilimsel bir düzendir.¹²⁵ Sevgiyi bir anlamda varlık, diğer anlamda ise ahlaki bütün oluşturmaktadır. Sevginin altında Tanrı'sal bir yapıda vardır.

¹²⁴ Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 43.

¹²⁵ Stephen, **a.g.m.**, s. 162.

Sevgi insanın bir nesne, bir kimseye meyletmesi, onunla bağ kurmasıdır, bu bir ünsiyettir. Eğer bu meyl ve muhabbet aşırı olursa buna aşk denilir. Aşk, ruhun bir heyecanıdır. Bu heyecanı ruhların hareketi doğurur. Bu heyecan, onu, yani ruhu kendine uygun görünen şeylerle, isteyerek birleşmeye teşvik eder. Kin de bir heyecandır. Onu da ruhların hareketi doğurur. Fakat bu heyecan, ruhu, kendine zararlı görünen nesnelere iradesi ile ayrı olmaya teşvik eder. Bu heyecanların hayvan ruhlarınca meydana getirildiğini söylüyorum. Bundaki amacım, birer ihtiras olan ve bedene bağlı bulunan aşk ile kin, ruhu irade ile iyi bulduğu nesnelere katılmaya, kötü bulduğu nesnelere de ayılmaya yönelten hükümlerden olduğu kadar, bu hükümlerin ruhta uyandırdığı heyecanlardan da ayırt etmektir.¹²⁶ Aşk ruhun heyecanını, kinde ruhun hareketini oluşturur. Aşk iyi nesnelere ile karışır. Kötü nesnelere ise ayrılarak uzak durur.

Kin, zarar vermeyecek derecede küçük olamaz, ne kadar küçük olursa olsun yine zarar verir ve hiçbir zaman kedersiz de olamaz. Zarar vermeyecek derecede küçük olamaz, diyorum, çünkü kötülüğe duyduğumuz kin ve nefretle sürüklendiğimiz harekete, iyiliğe karşı duyduğumuz aşk ve sevgi ile daha da fazla olarak sürükleniriz, çünkü bu iyilikle bu kötülük yeterince malum olduğu zaman bu ona zıttır. Kin her zaman kederlidir.¹²⁷ Kin, ister büyük olsun, isterse küçük olsun her zaman bizi etkiler. Kin insanı kedere götürür.

Duygular kendilerine neden olan nesnenin iyi ya da kötü olup olmadığına bakmadan içimizde doğabilir. Ama herhangi bir şey bize bizim açımızdan iyi, yani bizim için uygun görüldüğünde, bu bizde ona karşı bir sevgi uyandırır. Bize kötü ya da nahoş görüldüğünde ise, bizi nefrete sürükler.¹²⁸ Nesnelere yüklediğimiz anlam ve duygularımız bize iyi, uygun görünürse sevgiyi, kötü ve uygun görünüyorsa bizi ona nefrete sürükler.

Aşk, “vücutla ruhların hareketine bağlıdır.” Onu, iradeyi uygun şeylere meylettirebilen hükümlerle olduğu kadar, böyle hükümlerin ruhda doğurabileceği

¹²⁶ Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 52-53.

¹²⁷ Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 86-87.

¹²⁸ Descartes, **Duygular Ya Da Ruh Halleri**, Çev. Çiğdem Dürüşken, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015. s. 72.

tamamıyla manevi heyecanla da karıştırmamalıdır. Kin ise, ruhta, kendine zararlı görünen şeylerden ayrılmaya iten ruh hareketlerinin meydana getirdiği heyecandır. Kin aşkın zıttıdır. Descartes aşkı seven kimsenin, sevilen şeyi veya varlığı kendinden az, kendi kadar, yahutta kendinden çok sevişine göre, ayrılıklar buluyor.¹²⁹ Aşk insanın kendisinden daha fazla sevmesidir. Sevdiği şeyi kendinden daha da çok sevebilir. Aşk burada manevi ilahiyatı oluşturur.

Descartes sevgi ve nefretin uyuşmadığına inanır. Sevgi bizi sevdiğimizle bir bütün olduğumuzu, nefret ise bizi nefret ettiğimizden farklı biri olduğumuzu kabul etmeye sürükler. Sevgide bir birleşme bütünleşme söz konusu ilen, nefrette ise bir ayrılma söz konusudur.

Aşk ve nefret her ne kadar iki zıt kavramı oluştursa da ikisinin varlıksal olarak birleşimi birbirine bağlıdır. Bazen nefretlerimiz bile zamanla sevgiye, aşka dönüşebilir. Descartes, aşk ve nefret ihtirasının iki ayrı tutkuyu oluşturduğunu her zaman geleceğe ait bir tutkunun olduğunu ifade etmiştir.

4.1.3. ZEVK VE DEHŞET

Dış duyularımızla, özellikle öteki duyulardan daha önemli olan, görme duyusu ile bize bu şekilde sunulan şeyleri güzel veya çirkin olarak adlandırıyoruz. Buradan da iki türlü aşk doğuyor. Onlar da, iyi şeyler için duyulan aşk ile güzel şeyler için duyulan aşktır, ikinciye, onu birinci ile karıştırmamak, hele, çokça aşk adı verilen “arzu” ile hiç karıştırmamak için “zevk” adı veriliyor. Buradan da, aynı tarzda, iki türlü nefret doğuyor. Bunlardan birisi kötü şeylerle, öteki ise çirkin şeylerle ilgilidir. Bu sonuncuyu da birinciden ayırt etmek için, dehşet ya da korku adı verilebilir. Fakat burada en kayda değer olan şudur ki, bu zevk ve dehşet ihtirasları, öteki aşk veya kin türlerinden daha şiddetli olurlar. Çünkü ruha duyular yolu ile gelen şey, akıl ile gösterilenden daha kuvvetle etki eder, fakat bununla beraber, daha az gerçek ihtiva ederler, böylece, bütün ihtiraslar arasında, en çok aldatanlar da bunlardır, dolayısıyla bunlardan büyük dikkat ve itina ile sakınmak gerekir.¹³⁰ Zevk güzel şeylere duyulan aşkı oluşturur. Nesnelere yüklediğimiz güzellik anlayışı farklılık gösterir.

¹²⁹ Lacombe, a.g.e., s. 102.

¹³⁰ Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 56.

Bir işi yaparken ya da o yapacağımız iş üzerinde düşünürken, zevk almamız önemlidir. Çünkü o işi yaparken nefret ederek, isteyerek yapmazsak, güzel bir iş yapmış olmayız. Duygularımız yöneldiğimiz nesnelere de etkiler. O yüzden zevk ve dehşet kendi içerisinde güzel ve korkuyu barındırmaktadır.

İsteyerek, severek yaptığımız şeylerde bizi her zaman onu yapmaya götürür. Her zaman içimizden onu yapmak arzumuz gelmektedir. Bu arzu nedir? Nasıl oluşmaktadır? Herkes de var olan şey midir? Ahlaki eylemlerimizde yeri nasıldır? Şimdi bu soruları açıklama çalışalım.

4.1.4. ARZU

Arzu tutkusu, ruhta can ruhlarının neden olduğu bir çalkalanmadır/hareketlilik, öyle ki can ruhları, ruhu uygun olduklarını tasavvur ettiği şeyleri gelecekte istemek için hazırlarlar. Böylece sadece şimdi mevcut olmayan iyiliğin mevcut olmasını değil, aynı zamanda mevcut olanın muhafaza edilmesini de arzularız ve dahası hem hâlihazırda bizi etkileyen kötülüğün hem de gelecekte maruz kalabileceğimizi düşündüğümüz kötülüğün yokluğunu da arzularız.¹³¹ Arzu tutkusu hem şimdiki hem de geleceği ilgilendirir. İnsan var olduğu mevcut konumundaki can ruhlarını her zaman istemek, arzulamak durumundadır. Ancak arzuladığımız zaman var olmuş olurlar. Yoksa kaybolup giderler.

Sahip olmadığımız bir iyilik veya nimeti elde etmeyi, ya da başımıza gelebileceğine hükmettiğimiz bir kötülük veya belayı önlemeyi arzu ettiğimiz zaman değil, fakat bir nimetin saklanması veya bir kötülüğün yok olmasını arzu ettiğimiz zaman bile bu ihtirasın her zaman geleceğe baktığı apaçıktır.¹³² Arzu ettiğimiz ihtiraslar geleceği ilgilendirir. İhtiraslar hem şimdiki hem geçmişini hem de geleceği ilgilendirir. Her ne zaman olursa olsun her daim ihtiraslar bizi kontrol ederler. Bizi duygular içine koyan şeylerin temelini ihtiraslarımız oluşturur.

Arzunun çeşitli türleri vardır: ne kadar farklı türde Sevgi ve Nefret varsa, o kadar farklı türde de arzu vardır; en dikkat çekici ve en güçlü arzular da Beğeni ve İrkilmeden doğanlardır. Hem bizi iyinin peşine düşmeye hem de ona karşıt olan

¹³¹ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, s. 76.

¹³² Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 43.

kötüden sakınmaya sevk eden tek bir arzu olmasına rağmen, beğeniden doğan arzu, irkilmeden doğan arzudan çok farklıdır. Çünkü sahiden birbirine zıt olan bu beğeni ve bu irkilme arzuların nesnelere olarak hizmet eden iyi bir şey ya da kötü bir şey değildir; sadece ruhun iki heyecanıdır ve onu birbirinden çok farklı iki şeyi aramaya yöneltir. İrkilme doğası gereği ruha ani ve apansız bir ölümü hissettirecek şekilde yapılanmıştır. Bu durum birdenbire bir telaş uyandırır ve ruh o telaşla var gücüyle adeta karşı karşıya kaldığı bir kötülükten kaçır gibi kaçır. İşte bizim genelde kaçınma ya da tikslenme dediğimiz arzu, bu tür bir arzudur. Beğeni ise tam tersine, doğası gereği, beğenilen bir şeyin verdiği hazzı, insanın sahip olabileceği nimetlerin en büyüğüymiş gibi gösterir. Bu yüzden de insanın bu hazzı hararetle arzulamasına sebep olur.¹³³ Beğenme arzuların nesneleşmiş biçimidir. İrkilme ise bir şok hali geçirme biçimidir. Beğenme olumlu bir duyguyu oluştururken, irkilme ise duygularımız için kötü olgulardır.

Arzu ruhu, şahsına uygun olarak dizayn ettiği şeyleri gelecek için istemeye çalıştıran ruhların oluşturduğu ruh çalkantısı (agitation)dır. Böylece yalnız mevcut olmayan bir iyiliğin mevcut olmasını arzu etmekle kalmayıp, mevcut olan bir iyiliğin muhafazasını da arzu ederiz. Bundan başka, şimdi başımızda olan kadar gelecekte uğrayacağız kötülüğün yokluğu da arzu edilir.” Descartes oldukça kandırıcı delillerle, arzunun zıddı olmadığını ve herhangi bir iyiliği arzu etmemizle zıddı olan kötülükten nefret duymamızın aynı bir ruh hareketi ile olduğunu sanıyor. Böylece arzu, ya arzu edilen şeylerin çeşitliği ile yahutta onunla müterafik bir nevi aşk veya kin, keder veya neşe ile ayrılıklar gösterir.¹³⁴ Arzu aşk ile neşenin birleşimini de oluşturabilir. Arzularımız beğenilerimizi de oluşturduğundan aşkında etkisi vardır.

Beğenilerimiz bizde içimizde bir neşeye sevince dönüşmektedir. Bu sevincin veya neşenin üzerimizdeki etkisi nasıl oluşmaktadır. Acaba her beğeni sevinci oluşturmaktadır mı? Veya geçerliliği veya kalıcılığı nasıldır? Her zaman o davranışı yaptığımızda her zaman bir neşe, sevinç oluşmakta mıdır? Şimdi bunlara değinmeye çalışalım.

¹³³ Descartes, **Duygular ya da Ruh Halleri**, s. 93-95.

¹³⁴ Lacombe, **a.g.e.**, s. 102-103.

4.1.5. SEVİNÇ/NEŞE

Neşe, ruhun tatlı ve güzel bir heyecanıdır. Beyindeki izlenimlerin, ruha kendi iyisi olarak gösterdiği iyiden ruhun duyduğu zevk bu heyecandan ibarettir. Neşe, ruha yalnız ruhun etkisiyle gelir ve ruhta uyandırılan tatlı bir heyecan olduğu söylenebilir. Çünkü ruhun, anlığın kendi iyisi olarak sunduğu iyiden duyduğu zevk, bu heyecandan ibarettir. Ruh bedenle birleşmiş olduğu müddetçe bu zihni neşe, ihtiras olan neşe ile birlikte meydana gelir; çünkü anlığımız herhangi bir iyiye sahip olduğumuzu görür görmez, bu iyi bedene ait olan şeyden ne kadar farklı olsa da ve hayal edilir bir şey içermese de, bununla beraber hayal gücü yine beyinde herhangi bir izlenim yaratmaktan geri kalmaz, bu izlenimi de hayvan ruhlarının hareketi takip eder, o da neşe ihtirasını doğurur.¹³⁵ Neşe, sadece ruhta uyandırılan güzel bir heyecandır. Neşe hem insani ruhlarda hemde hayvani ruhlarda ortaya çıkar.

“Neşe, ruhun dimağdaki intibaların kendisine ait olarak gösterdiği bir iyilikten sevinç duymasını gerektiren, bir ruh heyecanıdır.” O halde neşe, ruhun, elinde olan iyiliklerden kendisi için, çıkardığı biricik bir meyvadır. Vücuttan gelen pasyon- neşe ile ruha yalnız ruhun faaliyetinden gelen ve müdrikesinin ona kendine ait bir iyilik olarak gösterdiği bir iyiliğe sahip olmaktan doğan tatlı heyecandan ibaret olan, tamamıyla ruhi neşeyi birbiriyle karıştırmamalıdır. Ruhun bedenle birleşmesi halinde, ruhi neşe “bir pasyon olan neşe ile müterafik olmaktan geri kalamaz.” Zira biz, tamamıyla manevi bir varlık bahis mevzuu olduğu zaman bile daima, sırf müdrike ile düşündüğümüz şey dahi tahayyül etmeğe meyyaliz.¹³⁶

Descartes’e göre mutluluk gerçek bir ruhsal memnuniyet ve içsel hoşnutluktur. Ona göre mutluluk erdeme, erdem de usun doğru kullanılmasına bağlıdır. Bireyin gerçekleştirebileceği maksimum iyilik hali ıslah ettiği iradesi ve aklıdır. Islah edilen irade ile fani hırslar dizginlenir. Descartes’e göre mutluluğun kaynaklarından biri bu hırsın kontrol altına alınmasıdır.¹³⁷ Erdemlere ancak irademiz ile ulaşabiliriz. İradeli olup hırslarımızdan vazgeçip, ölçülü bir şekilde yaşamayı tercih edersek erdemli bir birey olmuşuz demektir. Neşe ancak bu şekilde olur.

¹³⁵ Descartes, **Ruhun ihtirasları**, s. 60.

¹³⁶ Lacombe, **a.g.e.**, s. 103.

¹³⁷ Türkben, **a.g.m.**, s. 139.

Peki, bu sevinç ve neşe olumsuz bir davranışa dönüştüğü zaman ortaya çıkan keder veya hüznün nasıldır? Her zaman karşılaştığımız durumlarda sevinçli olmaya biliriz, bize olumsuz, üzen etkilerde oluşabilir. Bu yüzden hüznün nedir? Hüznün nasıl oluşmaktadır? Her yaptığımız davranışlar ile keder, hüznü mi karşılarız. Şimdi bu sorulara değinmeye çalışacağız.

4.1.6. KEDER/HÜZÜN

Keder tatsız bir teessürdür, bu da ruhun kötülüğünden doğmasıdır. Zihni olan bir keder de vardır, o bir ihtiras değildir, fakat ihtirasla birlikte bulunur.¹³⁸ Keder ruhun kötü, yanlış durumundan etkilenmesidir. Bir rahatsızlık veya sıkıntı hali kederde baskındır.

Keder, nahoş bir rehavettir; ruhun kötülükten ya da beynin izlenimlerinin ona kendisine aitmiş gibi temsil ettiği eksiklikten duyduğu rahatsızlıktan ya da sıkıntıdan doğar. Bir de zihinsel keder vardır ki kendisi bir tutku olmasa da ona illa bir tutku eşlik eder.¹³⁹ Kederi bir eksiklik olarak da tanımlayabiliriz. Mutluğumuzun, sevincimizin eksik olması hüznümüzü arttıran duygulardır.

Diğer bir anlamda keder, tatsız bir uyuşukluk halidir ve ruhun karşılaştığı bir kötülükten duyduğu rahatsızlıktan ya da beyindeki zerrelere tarafından ona kendisinin gibi sunulan bir kusurdan ileri gelir.¹⁴⁰ Kederde insan kendisini kaybetmiş bir durumdadır.

Keder, ruhun fenalıktan ve yahutta dimağ intibalarının özüne ait olarak gösterdiği aksaklıktan hissettiği huzursuzluktan gelen, tatsız bitkinlik (languueur) tir. Bundan başka, pasyon olmamakla beraber onunla müterafik olan zihni bir keder de vardır. O halde keder neşenin zıddıdır. Neşe ile kederi (Descartes'ın vücut gıdıklanması ve acısı dediği) zevkle karıştırmamalıdır. Filhakika, bazı acılara neşe ile katlanıldığı gibi, bazı gıdıklanmalara da kederle katlanılabilir. Bununla beraber, normal olarak, gıdıklanma ve neşe ile acı ve keder arasında bir yakınlık vardır: nitekim çok zaman zevk duygumunu da keder pasyonu takip eder. Çünkü gıdıklanma sinir sistemimizle

¹³⁸ Descartes, **Ruhun İhtirasları**, s. 60.

¹³⁹ Descartes, **Ruhun Tutkuları**, s. 81.

¹⁴⁰ Descartes, **Duygular ya da Ruh Halleri**, s.97.

bütün vücudumuzun iyi durumda bulunduğunu ve duyulur şeylerin tenbihleriyle muvazene tesis edecek kadar kuvvetli bulunduğunu gösterir. Vücudun iyi durumu ise normal olarak neşe posyonunu doğurur.¹⁴¹ Kederde ruh bir hastalık halindedir. Bu hastalıktan ancak kötü duyguları ortadan kaldırarak kurtulabiliriz. Keder'in zıttı olan neşeyi yakaladığımızda iyi olmuş oluruz.

Descartes'a göre acı duygusu ne yalnızca zihne ne de yalnızca bedene yüklenebilecek olan ve beden ve zihnin sıkı ve yakın birleşiminden doğan karışık algılardan sadece birisidir. Altıncı meditasyon'da Descartes acı duygusunun, vücudumuzun sağlığı ve iyiliği ile ilgili konularda ortaya çıkan sorunlarda doğanın bize bağışlamış olduğu değerli bir gösterge olarak tanımlamıştır.¹⁴² Acı, hüznün hem bedene hem de zihne ait olan şeyleri içermektedir. Hüznün duygusu zor bir tutkudur. Hem bedeninin hemde zihninin iyileşmesi gerekmektedir.

İhtiraslar genel olarak zihin ve beden ilişkisini aydınlatır. İhtiraslar ruhun kontrolü altındadır. İnsanların gerçek ve açık iyiyi kötüyü birbirinden ayırması önemlidir. İyiyi kötüden ayırt ederek, kendilerini hiçbir şeye aşırı sürüklememek ve böylece gerçek değerleri tanımak önemlidir.

4.2. İHTİRASLARIN GÖREVLERİ

Tutkuların başlıca özelliği bedensel şeyleri istemeye ruhu itmek ve yöneltmektir. Descartes insan ussallığını insan duygusallığından daha önemli görmekte birlikte bu ussallığın bu duygusallığı denetlemesinden yanadır. Kişinin ahlak açısından güçlülüğü, kendine, tutkularına söz geçirme gücüyle belirgindir. Descartes ahlaklı insanı kendine egemen insan olarak tanımlar.¹⁴³ Tutkular için önemli olan şey ruhtur. Aklımız sayesinde tutkularımızı yönetebilmemiz önemlidir

Bütün ihtirasların hizmeti, doğanın bize faydalı olduğunu söylediği şeylere ruhumuzu meylettirmek ve ruhu bu isteğinde sabit ve kararlı olmaya yöneltmektir.¹⁴⁴ İhtirasların doğa ile ilgili ilişkileri de vardır. Doğa sayesinde ihtiraslarımızın farkına varabiliriz.

¹⁴¹ Lacombe, **a.g.e.**, s. 103-104.

¹⁴² Cottingham, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁴³ Güneş, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁴⁴ Descartes, **Duygular ya da Ruh Halleri**, s. 42.

Descartes, törel konulara ilişkin olarak ileri sürdüğü düşüncelerde vazgeçme erdemini vurguluyor olmasına karşın, bu onun gelişmiş törebiliminin yalnızca bir vazgeçme töresi olacak olduğu anlamına gelmez. Eksilmez bir törel dizge, fizyoloji ve tıpta aralarında olmak üzere öteki bilimlerin önceden tam bir bilgisini gerektirir. Ve Descartes hiç kuşkusuz düşünüyordu ki, bu tam bilimsel bilgi verildiğinde, o zaman bu bilginin algıda uygulanışı için gereken ahlaksal koşullar saptanabilirdi. Çünkü bu bilgi insana yalnızca bilimsel yasanın ve insanın özgür istencine açık olmayan şeylerin değil ama onun gücü içinde yatanın da tam bir anlayışını verecektir.¹⁴⁵

Descartes'a göre ruhumuzun bizi olgunlaştırmaya yarayan bütün yaptıkları erdemlerdir. Yani bize tatmin ve zevk vermeyen hiçbir erdemi hiçbir zaman eylemlerimize dökemeyiz. Aklın düzenine göre, her zevkin, kendisini doğuran olgunluğun büyüklüğü ile ölçülmesi gerekir; nedenleri açıkça bilinmeyen zevkler de bu şekilde ölçülür. Onları elde etmek için epey emek verdikten ve daha gerçek nimetlere sahip olma fırsatını da elden sonra, onlardan yararlanırken öyle olmadıklarını görürüz. O zaman da nefret, üzüntü ve pişmanlık ortaya çıkar. Bu nedenle, aklın gerçek görevi, dikkatimizi gerçekten arzu edilir iyileri elde etmeye çalışmakta kusur etmememiz için elde edilmesi elimizde olan bütün iyilerin tam ve doğru değerini incelemek olmalıdır.¹⁴⁶ Önemli olan tutkularda gücümüzün yettiği ölçüde sahip olma isteğimiz ve çabamızdır. Sahip olamayacağımız şeyler için boşuna hırs ve çaba göstermemeliyiz. Önemli olan elimizde olan şeyler ile yetinebilmemizdir. Bu tutkular için çok önemlidir. Ölçülülük erdemi ile hareket edebilirsek mutluluğu yakalamış oluruz.

Descartes, Meditasyonlar'da tutkuların "ben düşünen bir şeyim, yani kuşkulanan, olumlayan, yadsıyan, pek az şey bilen, pek çok şeyi bilmeyen, seven, nefret eden, isteyen, istemeyen, ayrıca imgeleyen ve duyan bir şey; zira duyduğum ve imgesini oluşturduğum şeyler dışında ve kendi başlarına belki de hiç var olmasalar bile, duygu ve imgelem adını verdiğim düşünme biçimlerinin, birer düşünme biçimi olmak

¹⁴⁵ Copleston, **a.g.e.**, s. 210-211.

¹⁴⁶ Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, s. 55.

dolayısıyla, bende mevcut olduklarından kesinlikle eminim demiştir.¹⁴⁷ İnsan bütün yetilere sahiptir. Önemli olan onu nasıl kullanabilecek olmasıdır.

İhtiraslar ahlaki açıdan Descartes için felsefesinde önemli bir yere sahiptir. İhtiraslarımız ruhumuz ve bedenimiz ile birlikte bize yol gösterirler. Erdemli bir birey olabilmek için bu altı ihtirası çok iyi anlamamız gerekir. Akıl ile bu ihtirasları idrak edersek, her hangi bir sorunumuz olmaz.

Determinizm, özgürlük ve ahlak arasında bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişki nasıl oluşmaktadır. Şimdide bu sonraki bölümde bu sorulara yanıt bulmaya çalışacağız.

5. DETERMİNİZM, ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

Descartes'in göstermiş olduğumuz ahlaki eylemlerde, davranışlarda özgür bir irademiz ile mi yaptığımızı ya da başka bir şeyin etkisinin olup olmadığını determinizm, özgürlük ve ahlak ilişkisi ile açıklamaya çalışacağız.

Descartes'a göre, ahlakın asıl amacı olan üstün iyiye ulaşmak ve elde etmek gelmektedir. Bunun için Descartes bilgiye, felsefi bilgiye sahip olmamız gerekmektedir. Bu ise Descartes'in tavsiye ettiği biçimde doğru düşünme yoluyla iyi hüküm verme ve yüksek ilim elde etmek ile gerçekleşebilir. Bu yüksek ilimi elde etmek için Descartes'e göre determinist, mekanik ve ahlaki ilkeler ortaya koyup davranışlarımıza ve kendimize uygulayarak elde edebiliriz.¹⁴⁸

Descartes'e göre, yasalar ve doğadaki hareket miktarı hiç değişmemektedir. Tanrı evreni yaratırken, evrene koyduğu düzeni ve yasaları aynı biçimde muhafaza etmektedir. Buna "sürekli yaratma" denilmektedir. Yani bu dünya Tanrı tarafından yaratılmıştır; Tanrı tarafından korunmaktadır. İşte Descartes'in ilmini kurmak istediği doğa, böyle bir garantiye dayandırıldığı için, hiçbir şekilde değişmeye uğramaz. Yani evrende, yaratıldığı andan itibaren ne vasıtayla olursa olsun, bir mahiyet değişikliği olmamıştır, aynı zamanda gelecekte de olmayacaktır. Bunun garantisi ise Tanrı'dır. Çünkü Descartes'e göre evrende, tesadüfün ortaya çıkardığı gelişigüzel bir olay meydana gelemez. Her şey, evrene verilmiş yasalar çerçevesinde

¹⁴⁷ Descartes, **İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar**, s. 35.

¹⁴⁸ Gökalp, **a.g.m.**, s. 26.

cereyan etmektedir. Hiçbir cisim kendiliğinden hareket etmez.¹⁴⁹ Evrendeki bütün hareketleri Tanrı oluşturur.

Descartes evrenin yapısının tamamını hareket halindeki maddenin bağlı bulunduğu birkaç mekanik yapısıyla mekanik olarak açıklamayı öneren, bilimsel ilerlemenin ancak ereksel neden araştırmalarına bir son vermekle mümkün olacağını çok kesin olarak dile getirir. Ayrıca, söz konusu araştırmanın sadece dine uygun olmamakla kalmayıp, aksine Tanrı'ya hürmet göstermeyen bir kibir, kendini beğenmişlik olduğunu söyler. Tanrı doğası gereği sonsuzdur ve bu nedenle sonlu insan zihninin kavrayışının ötesindedir. Yalnızca bu nedenle geleneksel ereksel neden arayışlarının fizik için tamamen yararsız olduğunu düşünmektedir. Tanrı'nın nüfus edilemez, ulaşılamaz amaçlarını araştırmaya muktedir olduğumuzu düşünmek bile büyük bir cürettir.¹⁵⁰ Descartes evrendeki determinizm ve özgürlüğü bu şekilde açıklamıştır. Tanrı bütün evrenin yaratıcısı ve kanun koyucusudur.

Descartes Ahlak Üzerine Mektuplar'ın en son kısmında özgür iradeye yer vermiştir. Bu kısımda dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise insanın hür olup olmaması temelleri üzerine tartışmaların ortaya çıkmasıdır. Toplumsal olarak bireyler kararlarında ne kadar özgür'dür sorusunu sormaya ve cevaplar aramaya başlamışlardır. Bu soru ile kişi Tanrı'nın kendisine bir görev verdiğini kabul ederek, bu özgürlüğünü Tanrı'nın verdiğini kabul etmiştir. İlk doğduğumuz andan itibaren insan özgür olarak dünyaya gelmektedir. Bu özgürlüğü ile de kararlar ve seçimler yapmıştır.

Descartes bireylerin özgür bir varlık olduğu görüşünü savunarak, bireylerin özgürlüğü sayesinde arayış içerisinde olmuştur ve bu sayede yüce bir yaratıcının varlığına kabulüne ulaşmıştır. Descartes birey özgür olduğu için daima ileriye yönelmiştir. Daima düşünmüş ve özgür iradesiyle adımlar atmıştır. Burada önemli olan diğer bir hususta kişinin hayatın içinde özgürlüğünün mutlak iradesiyle ilişkili olduğu anlayışıdır. Nitekim özgürlük belli başlı davranışlarda bulunabilmeyi veya bulunmamayı ifade etmektedir. Ya da tam tersi şekilde dışarıdan herhangi bir baskı

¹⁴⁹ Gündoğan, **a.g.m.**, s. 51.

¹⁵⁰ Cottingham, **a.g.e.**, s. 166.

veya zorlama olmadan kişinin özgür iradesiyle aldığı kararları ifade etmektedir. Çünkü özgür olmak için, illaki iki aykırı seçenektan birini illaki seçme mecburiyetim yoktur.”¹⁵¹

Descartes, insanlar özgür bir iradeyle iyiyi ve kötüyü kendi vermiş olduğumu kararlar ile vardıklarını söylemiştir. Bizi yaratan Tanrı'nın amacı bizi yanıltmak, kötüyü seçmek değildir bilakis seçmiş olduğumuz davranışların arkasında durmamızı istemektedir.¹⁵² Yapmış olduğumuz seçimlerimizde yanılabılır ya da aldanabiliriz. Aldanma ve yanılma da iradeli olmaya bağlıdır, bunlardan kurtulmak ta irademizi doğru kullanmalıyız.

Özgür iradede anlayış ve istencimiz önemli bir yerdedir. Bu özür irade ile yapmış olduğumuz anlayışlarımız ile, ilkin onları kavramamız ve sonrasında ise istençli bir şekilde kavramamız yatmaktadır. Bu nedenle akla uygun şeyleri kavramanın yanında iğrenmek, arzulamak, inkar etmek de çeşitli isteme biçimleridir. İhtiraslarımız her zaman için irademiz içinde temel teşkil ederek, özgürlüğe ulaşmaya çalışırız.¹⁵³

İnsan düşüncesinin bir sonu olduğunu ve yaratan Tanrı'nın tüm kudretiyle sadece olanı değil, olabileni, isteneni, bildiğini göz önüne aldığımızda bu zorluktan kurtulmaya başlarız. Bunu kavrayacak yeterli zekâ bileşenlerine sahibizdir. Fakat bu sınırsız gücün insanoğlunun işlerini nasıl muallâk bıraktığını kavrayabilecek bilişsel yapıya sahip değilizdir. Ancak bu güç özgürlüğe olan inancımızı yitirmemize sebep olmamalıdır. Çünkü bu inanç olmasa gördüğümüz ve deney imlediğimiz şeylerden şüphelenmekte hata ederdik. Bu sebeple yaradılışı gereği karmaşık ve anlaşılmaz olduğuna inandığımız şeyleri anlayamayız.¹⁵⁴ Tanrı bizi her ne kadar yaratmış olsada insanın düşüncesi sonludur. İnsanoğlu her şeyi bilemez. Bunu bir eksiklik olarak görmemeliyiz. İnsanoğlu sınırlı bir varlıktır. Zor olaylar ile karşılaştığımızda bizim gücümüzün yetmeyeceğini bilsek bile yine de ona inanmalıyız. Çünkü sonsuz güce sahip olan bir varlığın olduğunu biliyoruz.

¹⁵¹ Aydoğan, **a.g.m.**, s. 112.

¹⁵² Descartes, **Felsefenin İlkeleri**, s. 70-71.

¹⁵³ Descartes, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁵⁴ Descartes, **a.g.e.**, s. 92.

Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*'da ahlak bakımından, sadece başka insanların törelerini dikkatle değerlendirildiğimde, onlarda bana güven verecek pek bir şey bulamadığım ve neredeyse evvelce filozofların kanaatleri arasında yapmış olduğum kadar çeşitlilik gözlemlediğim doğrudur. Öyle ki bundan elde ettiğim en büyük kazanç, bize pek tuhaf ve gülünç gelen birçok şeyin başka büyük halklar tarafından müştereken kabul ve tasvip edilmekten geri kalmadığını görüp, sadece örnekle ve adetle kanmış olduğum şeylere körü körüne hiçbir surette inanmayı öğrenmem ve böylece doğal ışığımızı karartabilen ve akla kulak vermede bizi daha az mahir kılabilen birçok yanıştan yavaş yavaş kurtulmam idi.¹⁵⁵ Descartes hemen herhangi bir ahlaki ilkeyi kabul edip, yaşamına uygulamamıştır. Birçok ahlak filozoflarını araştırıp, öğrendikten sonra kendi ahlaki ilke ve yasalarını tasarlamıştır. Önce aklının süzgecinden geçirip daha sonra uygulamaya başlamıştır. Böyle yaparak Descartes, ahlaki özgürlük ile determinist bir yapıya kadar gidildiği görülmektedir.

Descartes, bayağı ruhların boş yere talihten bekledikleri, bizimse kendi çabamızla elde edebileceğimiz üstün mutluluğa erişmek için felsefenin bize rehber olup yol göstereceğini ve bu felsefe sayesinde sonsuz, üstün mutluluğa erişebileceğimizi ifade etmektedir.¹⁵⁶

Her ne olursa olsun, bilgelerin öğüdünü aramaya özendiği ve ruhunun bütün kuvvetlerini yapılması gereken incelemeye verdiği zaman insanın, vicdanlarını hoşnut etmeye ve ahlak hakkında edindiği fikirlerin en iyileri olduğuna inanmaya hakkı vardır. Mutlu olan, Descartes için akli sayesinde ne arzu eder ne de korkar, mutlu hayat da doğru ve şaşmaz bir kararın üzerinde daim olur. Ama neden hiçbir şeyden korkmamak ve hiçbir şeyi arzu etmemek gerektiğini öğrenmedikçe, bütün bunların bize pek az yararı olur.¹⁵⁷ Bazen hayatımızda yanılıp yanlışa düşebiliriz. Bunu bize çevremizdekiler söylerse, dikkate almalıyız. Üzülüp yanlışa düşmektense çevremizdekilerin öğütlerini yeterince görmemiz yeterli olacaktır. Yanlışlarımızdan ders çıkartarak mutlu olabiliriz.

¹⁵⁵ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, s. 11.

¹⁵⁶ Descartes, *Ahlak Üzerine Mektuplar*, s. 43.

¹⁵⁷ Descartes, *a.g.e.*, s. 49-51.

Descartes'e göre, temel olarak ahlak felsefesinde determinizm ve özgürlük anlayışı ile sıkı bir ilişkinin olduğunu, yapmış olduğumuz ahlaki eylemlerimizde her zaman altında bir sebebin olduğunu, bu sebeplerin ise varlığını irademiz ile seçimler yaparak ahlaki eylemlerimizi oluştururuz. Ahlaki erdemlerin hepsi geliş güzel olarak oluşan duygulardır değildir. Bizi o eylemlere yönlendiren bir sebep veya sebepler vardır. Bu sebepleri biz Tanrı'nın bize vermiş olduğu özgür irademiz ile çözmeye çalışırız. Ahlaki olarak bu duruma Tanrı bizi doğuştan yetkin durumda göndermiştir. Ahlaki eylemlerimizi, duygularımız ile idrak ederek hayatımız da sergileriz.

Yukarıda yer alan bölümlerde, önce Descartes'ın determinizm-özgürlük anlayışını ardından, onun determinizm-ahlak anlayışını ve son olarak da determinizm, özgürlük ve ahlak anlayışı ile ilgili görüşlerine yer vermeye çalıştık. Descartes'ın temel felsefesine göre ortaya atılan bu determinizm, özgürlük ve ahlak tarifleri arasında nasıl bir ilişkinin varlığının olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

SONUÇ

17. yüzyıl felsefesinin kurucusu Descartes'tir. O, ontoloji ve epistemoloji alanlarındaki düşünceleriyle kendinden sonraki yüzyıllara etki ettiği gibi ahlak alanındaki düşünceleriyle de kendinden sonraki filozofları etkilemiştir. Gerçi Descartes, her halükarda ahlak üzerine çalışan bir bilim insanı olarak tasvir edilmese de yine de bir ahlak filozofudur. Ona göre ahlakın temel bilgisini aklın açık ve seçik tasarımları oluşturur.

Descartes, insanların tıpkı Sokrates gibi bilerek kötülük yapmayacağını, yapsa bile bunun bilgisizlikten, cahillikten kaynaklandığını söylemektedir.

Descartes'in ahlak anlayışı rasyonalist ve mutcu bir ahlak anlayışıdır. Onun bu ahlakının amacı, insanın mutluluğa ulaşmasıdır. Buna ulaşabilmek için iyiyi ve doğruyu bilmek ve akıllıca isteklerle iyiyeye yönelerek mutluluğa ulaşmaktır.

Descartes insanların özgür olduğunu, bu özgürlüğün ona Tanrı tarafından verildiğini insanların kusursuz ve muhteşem bir biçimde Tanrı tarafından yaratıldığını ileri sürmüştür. Özgür olduğumuz için, özgür yapımızla kendimize ulaşmış, başarılı olacağımızı kabul etmektedir. Bu uygunluk ve kurtuluş ise bize ancak Tanrı tarafından verilen aklımızı kullanarak özgür seçimlerimizle ahlaki kurallara kendimizi vererek bu kurallara uymamızdır.

Descartes, evrende bir mekanizmin olduğunu kabul ederek, evren içindeki yasaların da bu mekanik düzen içinde işlediğini belirtmektedir. Evrende bütün olup bitenlerin nedensellik bağlantısı içinde olduğunu öne sürmektedir. Bu yüzden Descartes her olayın bir nedeni olduğunu, aynı koşullar altında aynı nedenlerin aynı sonuçları meydana getireceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda evrende, cansız ve canlı, bitki, hayvan ve insanın bedeni bütün varlık alanı mekanik yasalara işlenmektedir. Bu varlık alanında özgürlükten bahsedilemez.

Seçim ve istemelerimizde, olaylara başka olayların neden olduğunu ve her olayın kısmen de olsa bir nedenini ve sonucunu oluşturur. Bu bizi kısmen de olsa bizi bir determinizme götürür. Bu nedenleri sağlayan insanların aklında yatan fikirler ve davranışlardır. Bununda bizi ılımlı bir determinizme götürdüğü görülmektedir. Bu

bakımdan insanın eylemlerinde kısmen özgür bırakılmıştır kısmen de determine edilmiştir.

Descartes'e göre bireyin en temel yetkinliği hür bir iradeye sahip olmasıdır. Bu irade insanın aklıyla beraber meydana gelir. Ona göre insanın mutluluğunun özünde hür irade vardır. Akıl ise bu özgür iradeyi mutluluğa götüren anahtardır.

Ahlaki eylemlerimizi özgür bir şekilde uygularken, her hangi bir baskı altında olmadan tamamen kendi irademiz ile özgür seçimlerimiz ile yaparız. Bu iradeyi ve özgürlüğü Descartes'ta bize tanrı vermiştir. Tanrı'nın varlığı, Descartes'ta özgürlük ve irade bağlamında biraz kısıtlayıcı rolün olduğunu göstermektedir. Özgürlük anlamında açık olarak kalmış bir soru olarak görülmektedir. Burada tam bir özgürlüğün olduğu değil de, Tanrı'nın iradesine bağlı bir özgürlüğün olduğu görülmektedir.

Ahlaki erdemlerin bir yol gösterici rolünün olduğunu, eylemlerimize temel neden teşkil ederek, onlara ulaşmaya, yaşamımızı düzenleme yardımcı rolü olmaktadır.

İhtiraslar da zihin ile beden ilişkisine değinerek, ihtirasların, bedenin korunmasına, devamının sağlanmasına yönelik ruhun kontrollerine değinmektedir.

Descartes'ın felsefe tarihine katkısı noktasında, araştırma ve eleştiri anlayışı, din-ahlak ilişkisine yaklaşımı gibi konularda tez ve çalışmalar yapılmasının, makaleler yazılmasının düşünce tarihine yapacağı katkı noktasında gerekli ve önemli olduğu kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

I-DESCARTES'İN KENDİ ESERLERİ

DESCARTES, Rene, Ahlak Üzerine Mektuplar, Çev. Sanem Sollers, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

DESCARTES, Rene, Aklın Yönetimi İçin Kurallar, Çev. Engin Sunar, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2014.

DESCARTES, Rene, Duygular Ya Da Ruh Halleri, Çev. Çiğdem Dürüşken, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

DESCARTES, Rene, Felsefenin İlkeleri, Say Yayınları, Çev. Mesut Akın, 14. Baskı, İstanbul, 2015.

DESCARTES, Rene, İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar, Çev. İsmet Birkan, 3. Baskı, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2014.

DESCARTES, Rene, Metafizik Üzerine Düşünceler, Çev. Çiğdem Dürüşken, 3. Baskı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2013.

DESCARTES, Rene, Metot Üzerine Konuşma, Çev. Atakan Altınörs, 3. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2015.

DESCARTES, Rene, Ruhun Tutkuları, Çev. Murat Erşen, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2014.

DESCARTES, Rene, Ruhun İhtirasları, Maviçatı Yayınları, İstanbul, 2016.

DESCARTES, Rene, Tabiat Işığı İle Hakikati Arama, Çev. Sanem Sollers, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

II-DİĞER ESERLER

ADJUKIEWICZ, Kazimierz, Felsefeye Giriş, Çev. Ahmet Cevizci, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2010.

AKARSU, Bedia, Mutluluk Ahlakı, 2. Baskı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1970.

ARISTOTELES, Nikomakhos'a Etik, Çev. Furkan Akderin, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2017.

ARSLAN, Ahmet, **Felsefeye Giriş**, 4. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

BUMİN, Tülin, **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza**, 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

CEVİZCİ, Ahmet, **Etik- Ahlak Felsefesi**, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

CEVİZCİ, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, C.4, İstanbul, 2013.

CEVİZCİ, Ahmet, **17. Yüzyıl Felsefesi**, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

COPLESTON, Frederick, **Felsefe Tarihi Descartes**, C.4, Çağdaş Felsefe, Bölüm A, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1986.

COTTINGHAM, John, **Descartes Sözlüğü**, Çev. Bülent Gözkan, Necati Ilgıcıoğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovanlıkaya, 1. Baskı, Doruk Yayınları, Ankara, 2002.

ÇETİNKAYA, B. Ali, **Doğu'dan Batıya Düşünce Serüveni**, C.3, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇUBUKÇU, İ. Agâh, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1994.

ÇÜÇEN, A. Kadir, **Felsefeye Giriş**, 6. Basım, Asa Kitapevi, Bursa, 2011.

ERDEM, Hüsamettin, **Ahlak Felsefesi**, 2. Baskı, Hü-Er Yayınları, Konya, 2003.

ERDEM, Hüsamettin, **Bazı Felsefe Meseleleri**, Hü-Er Yayınları, Konya, 1999.

ERDEM, Hüsameddin, **Felsefeye Giriş**, Hü-Er Yayınları, Konya, 2013.

ERDEM, Hüsamettin, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Hü-Er Yayınları, 8. Baskı, Konya, 2014.

FOULILE, Alfred, **Descartes**, Çev. Atakan Altınörs, 1. Basım, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009.

- GÖKBERK**, Macit, **Felsefe Tarihi**, 22. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.
- GURVITC**, Georges, **Sosyal Determinizm'in Çeşitleri ve İnsan Hürlüğü Üzerine Altı Konferans**, Çev. Nurettin Şazi Kösemihal, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1958.
- HANÇERLİOĞLU**, Orhan, **Başlangıcından Bugüne Özgürlük Düşüncesi**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1966.
- JASPERS**, Karl, **Descartes ve Felsefe**, Çev. Akın Kanat, İlya Yayınları, İzmir, 2001.
- KAMBOUCHNER**, Denis ve Frederic de Buzonz, **Descartes Sözlüğü**, Çev. Murat Erşen, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2012.
- KARAMAN**, Hüseyin, **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- LABERTHONNIERE**, **Descartes Üzerine Tetkikler**, Çev. Mehmet Karasan, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977.
- LACOMBE**, Olivier, **Descartes**, Çev. Mehmet Karasan, İdeal Matbaa, Ankara, 1943.
- MENGÜŞOĞLU**, Takiyettin, **Felsefeye Giriş**, 4. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993.
- ÖNER**, Necati, **İnsan Hürriyeti**, 7. Baskı, Divan Kitap Yayınları, Ankara, 2014.
- ÖZDEN**, H. Ömer ve Osman Elmalı, **Yeniçağ Felsefesi Tarihi**, 4. Basım, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2016.
- ÖZLEM**, Doğan, **Etik- Ahlak Felsefesi**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2004.
- RUSSELL**, **Bertrand**, **Batı Felsefesi Tarihi Ortaçağ**, Çev. Muammer Sencer, 5. Basım, Say Yayınları, İstanbul, 1996.
- SKIRBERKK**, Gunnar, Gılje Nils, **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, 3. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006.

TİMUÇİN, Afşar, **Descartes Felsefesine Giriş**, 4. Basım, Bulut Yayınevi, İstanbul, 2015.

YARAN, Cafer Sadık, **İslam Ahlak Felsefesine Giriş**, Dem Yayınları, İstanbul, 2012.

YILMAZ, Tahsin, **Determinizm ve Hürriyet Problemi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

III- TEZLER, MAKALELER VE SÖZLÜK MADDELERİ

ALTUNER, İlyas, ‘Descartes Felsefesinde Tanrı-Varlık İlişkisi’, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, Ekim, Iğdır, 2012.

AYDOĞAN, Emine, ‘Descartes’ın Ahlak Anlayışı’, **AÜEFSBD**, Sayı 55, Erzurum, 2015.

ÇELEBİ, Emin, **David Hume’da Nedensellik Bağlamında Ahlak ve Hürriyet Problemi**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Konya, 2008.

ÇELEBİ, Emin, ‘David Hume’da Psiko-Epistemolojik İlke: Nedensellik’ **SÜİFD**, Sayı 20, Konya,

GÖKALP, Nurten, ‘ Descartes ve Spinoza Düşüncesinde Gerçek İyi Kavramı’ **Felsefe Dünyası**, Sayı 2, Ankara, 2004/2.

GÜNDOĞAN, A. Osman, ‘Descartes’ta Mekanizm’, **Felsefe Dünyası**, Sayı 16, Ankara, 1995.

GÜNEŞ, Fadima, **Descartes ve Spinoza’da Duygu- Ahlak İlişkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2008.

ÖZDEN, H. ‘Ömer, Descartes’ın Ahlak Anlayışı’, **AÜİFD**, Sayı 14, Erzurum, 2010.

TOPALOĞLU, Fatih, ‘ Ahlakın Temeli Üzerine Bir Tartışma: Ahmet Hamdi Akseki- Immanuel Kant’, **AÜİFD**, Sayı 20, Erzurum, 2013.

TÜRKBEN, Yaşar, ‘Descartes’ın Ahlak ve Mutluluk Anlayışı’, **Hikmet Yurdu**, Sayı 5, Malatya, 2010.

ÜNALDI, Nilifer, **Descartes’ın Etik Anlayışı**, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013.

VOSS, Stephen, ‘Descartes’ın Sevgi Kuramı’, Çev. Alp Tümertekin ve A. Özlem Özgür, **Cogito**, İstanbul, 1997, Sayı, 10, 2012.

YÖNDEN, Hasan, **Ahlaki İlke ve Ahlaki Değer Problemi Üzerine**, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, S.B.E., Denizli, 2015.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	ARZU PORSUK			İmza:	
Doğum Yeri:	KİLİS				
Doğum Tarihi:	31.10.1991.				
Medeni Durumu:	BEKÂR				
Öğrenim Durumu					
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl	
İlköğretim	Kocabeyli	İlköğretim	Kocabeyli	1998-2003	
Ortaöğretim	Gülbaba Zeynep Yıldırım	Ortaöğretim	Gülbaba	2003-2015	
Lise	Ekrem Çetin Kız Anadolu İmam Hatip	Eşit Ağırlık	Kilis	2008-2010	
Lisans	Bingöl Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Bingöl	2011-2015	
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Felsefe Tarihi	Konya	2015-2019	
İş Deneyimi:	<ul style="list-style-type: none"> Bingöl Anadolu Lisesi Felsefe Grubu Öğretmeni - Staj (Eylül 2014/ Haziran -2015) (Bingöl) Selçuk, Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni (Şubat-2017/ Haziran-2017) (Selçuklu/Konya) 				
İlgi Alanları:	Tarih, Dil				
Tel: E-Posta:	Arzuporsuk79@hotmail.com				
Adres	Kocabeyli Köyü, Küme evleri, No. 76 Kilis Merkez				
Ekleme istediğiniz hususlar	<ul style="list-style-type: none"> Pedagojik Formasyon, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi (Eylül-2014/Haziran-2015) 				